ÖZET

TEZ BAŞLIĞI: Pakistan ve Komşu Devletler Arasındaki İlişkiler ve Türkiye'nin Pakistan'a Yönelik Stratejik Yaklaşımları

YAZAR ADI: Ekrem HIDIR

Pakistan uzun ve zorlu bir mücadele sonucu kurulmuş güzel ülke. Öyle bir mücadele ki tüm dünya karşınızda duruyor. Pakistan'ın Türkiye'ye yakınlığının sebebi bu olsa gerek. Bu çalışmada Pakistan'ın uzun ve zorlu kuruluş süreci, bu süreçte Müslümanların bir millet olarak bir araya gelmesi, Hinduların bu konuya tepkisi, İngilizlerin Pakistan'a çıkardığı zorluklar ele alınmıştır. Alt Kıta'dan giderlerken bıraktıkları Keşmir mirası hala devam etmektedir.

Çalışmanın devamında modern Pakistan'ın sosyal, siyasi, ekonomik yapısı ele alınmıştır. Dünya üzerinde Pakistan'ın bulunduğu pozisyon ve bu pozisyonun Pakistan'a getirdikleri konumuzun diğer boyutlarıdır.

Pakistan karşılaştığı ve karşılaşacağı sorunlar, dünyanın süper gücünün bölgeye bakışı konumuzun devamıdır. Ayrıca bölge ile ilgili senaryolar ele alınmıştır.

SUMMARY

TITLE OF THESIS: The Relationship Between Pakistan and Neighbour Countries and the Strategic Manner of Turkey Towards Pakistan

AUTHOR: Ekrem HIDIR

Pakistan, a country established after a long and difficult struggle. It is such a struggle that the whole world stands against you. This may be the closure of Pakistan to Turkey. In this study; the long and difficult establish period of Pakistan; the act of the Muslims who joint as a nation, the reaction of the Hindus to this event and the difficulties that the English created to Pakistan are included. The Kashmir, heritage that the Subcontinent left behind them is still continuing.

In the development part of study, the social, political and economic structure of Pakistan are included. The position of Pakistan today in the and the advantages of this position to the country is the other side of the subject.

The problems which Pakistan faces now and will face in the future, the look of the super nation to this region is the following part of our subject. In addition the scenarios about the region are included in the study.

İÇİNDEKİLER DİZİNİ

İÇİNDEKİLER DİZİNİ iv
ŞEKİLLER DİZİNİ viii
KISALTMALAR DİZİNİ ix
1. GİRİŞ 1
2. PAKİSTAN'A GİDEN TARİHİ SÜREÇ 4
2.1. Pakistan ve Hindistan Farklılaşması 4
2.2. Pakistan ve Hindistan Farklılaşmasının Tarihi Boyutu 10
2.3. Pakistan ve Hindistan Farklılaşmasında Sömürge Süreci 19
2.3.1. Sömürgeciliğin Altyapısı 19
2.3.2. İngiltere ve Doğu Hindistan Şirketi 21
2.4. Direniş Süreci 26
2.4.1. 1857 Ayaklanması 29
2.4.2. Direniş Sonrası Dönem 30
2.5. Yirminci Yüzyıla Doğru Sosyal Yapılanma 34
2.5.1. Pakistan'a Giden Süreçte Toplumsal Yapıların Etkileşimi 34
2.5.1.1. Müslüman Nüfusun Tarihi Perspektifte Dayanağı 35
2.5.1.2. Müslümanların Sosyal Yapıyı Yeniden İnşası 37
2.5.2. Farklılaşması ve Çatışma Alanları 38
3. PAKİSTAN DEVLETİNİN OLUŞUM SÜRECİ 43
3.1. Ümmetten Ulusa 43
3.2. Pakistan'ın Temelindeki Politik Oluşumlar 45
3.2.1. Politik Serüvenin Başlangıcı 45
3.2.2. Yeni Politik Söylem 50
3.2.3. Yeni Bir Adım: Seçimler 56
3.2.4. Cinnah ve Dönüşüm 59
3.3. Kimlik Arayışı 62
3.3.1. Yeni Ulusçuluk 62
3.3.2. Muhammed İkbal ve Pakistan'a Giden Sürece Etkisi 64
3.3.3. Egemenlik ve Ayrı Devlet Talebi 66
3.4. Muhammed Ali Cinnah 70
4. PAKİSTAN'IN COĞRAFİ ETÜDÜ 75

4.1. Stratejiye Bakış 75
4.2. Jeostrateji 85
4.3. Jeopolitik 88
4.4. Pakistan'ın Jeopolitik Konumu 94
4.4.1. Coğrafi Konumu 95
4.4.2. Jeopolitik Konum 97
5.PAKİSTAN'IN SOSYAL, SİYASİ VE EKONOMİK YAPISI 100
5.1. Sosyal Yapı 100
5.1.1. Ülkenin Demografik Göstergeleri 100
5.1.2. Halkın Genel Özellikleriyle Kısa Tasviri 100
5.2. Siyasi Yapı 102
5.2.1. İç Politik Gelişmeler 102
5.3. Ekonomik Yapı 119
5.3.1. Pakistan Ekonomisi Genel Değerlendirme 119
6. PAKİSTAN'IN KOMŞU ÜLKELER, BÖLGESEL VE KÜRESEL GÜÇLERLE İLİŞKİLERİ 125
6.1. Pakistan ve Hindistan Arasındaki Sorunlar 125
6.1.1. Ayrılmadan Kaynaklanan Sorunlar 125
6.1.2 Keşmir Sorunu 126
6.1.3. Nükleer Gerginlik 128
6.1.4. Kargil Sorunu 129
6.1.5. Son Zamandaki Gerginlikler 130
6.2. Keşmir'in Paylaşımı, BM Kararları ve Bugünkü Durumu 131
6.2.1. Keşmir'in Tarihi Geçmişi: 131
6.2.2. Demografik Yapısı 134
6.2.3. Keşmir'in Hukuki Statüsü 134
6.2.4. Keşmir'in Jeostratejik Önemi 135
6.2.4.1. Pakistan İçin Önemi 136
6.2.4.2. Hindistan İçin Önemi 136
6.2.4.3. Pakistan'ın Bakış Açısı 137
6.2.4.4. Hindistan'ın Bakış Açısı 137
6.3. Pakistan ve Hindistan Arasındaki Sorunların Dünya Güçleri Tarafından Nasıl Değerlendirildiği 139
7. PAKİSTAN, İRAN VE AFGANİSTAN ÜÇGENİ 144

7.1. Boru Hattı Politikası 146
7.2. Orta Asya Petrolü ve Doğal Gazının Afganistan-Pakistan Üzerinden Hint Okyanusuna Ulaştırılmasının Bölgedeki ve Dünyadaki Etkileri 149
8. GÜNEY ASYA'YA İLİŞKİN DEĞERLENDİRME 157
8.1. 11 Eylül Olayının Etkileri ve Sonuçları 157
8.1.1. Uluslararası Alan 157
8.1.2. Bölgesel Alan 157
8.1.3. Ulusal Alan 158
8.2. İstikrarsız Afganistan 159
8.2.1. Stratejik Derinlik 159
8.2.2. Orta Asya'ya Giden Yol 159
8.3. Amerika Birleşik Devletlerin'in Bölgeye Olan İlgisi 161
9. SENARYOLAR 162
9.1. Pakistan İle İlgili Senaryolar 166
9.1.1. İyimser Senaryo 166
9.1.1.1. Kısa Vade(2006–2015) 166
9.1.1.2. Orta Vade(2015–2030) 166
9.1.1.3. Uzun vade(2030–2050) 167
9.1.2. Kötümser Senaryo 167
9.1.2.1. Kısa Vade(2006–2015) 168
9.1.2.2. Orta Vade(2015–2030) 168
9.1.2.3. Uzun Vade(2030–2050) 169
9.2. Pakistan-Hindistan Arasındaki Anlaşmazlıklar ile İlgili Senaryolar 170
9.2.1. İyimser Senaryo 170
9.2.1.1. Kısa Vade(2006–2015) 170
9.2.1.2. Orta Vade(2015–2030) 171
9.2.1.3. Uzun Vade(2030–2050) 171
9.2.2. Kötümser Senaryo 172
9.2.2.1. Kısa Vade(2006–2015) 172
9.2.2.2. Orta Vade(2015–2030) 172
9.2.2.3. Uzun Vade(2030–2050) 173
10. TÜRKİYE VE PAKİSTAN İLİŞKİLERİ İLE İLGİLİ TEKLİFLER 179
11. SONUÇ 183
KAYNAKÇA 187

Kitaplar 187
Tezler ve Dergiler 194
ÖZGEÇMİŞ 196

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil		Sayfa
1.	Şekil–1 Pakistan'ın Sınırları	95
2.	Şekil–2 Pakistan'ın Ana Etnik Grupları	101
3.	Şekil–3 Pakistan Devlet Başkanı Pervez Müşerref	117
4.	Şekil–4 Jammu-Keşmir'in Tartışmalı Kısmı	126

KISALTMALAR DİZİNİ

1. ABD: Amerika Birleşik Devletleri
2. ADB: Asya Kalkınma Bankası
3. BM: Birleşmiş Milletler
4. CENTO: Merkezi Anlaşma Örgütü
5. IMF: Uluslararası Para Fonu
6. NAP: Milli Avami Partisi
7. SAARC: South Asian Association For Regional Cooperation
8. SAFTA: Güney Asya Serbest Ticaret Anlaşması
9. SDR: Özel Çekiş Hakkı
10. SEATO: Güney Doğu Asya Antlaşma Örgütü
11. SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
12. UNCIP: BM Hindistan ve Pakistan Komitesi

1. GİRİŞ

Pakistan 14 Ağustos 1947 yılında müstakil bir devlet olarak ortaya çıkmıştır. Pakistan'ın, müstakil bir Müslüman devleti olarak doğuşu Alt-Kıta denilen bu günkü Pakistan, Hindistan ve Bangladeş bölgelerinde yaşayan Müslümanların yaptıkları uzun ve yorucu mücadelenin bir sonucudur. Bu günkü Pakistan topraklarında, İslamın gelişinden önce birçok medeniyetler doğmuş ve batmıştır. Pakistan'da ülkenin kuruluşundan bu yana geçen 59 yıl boyunca, özellikle dil, mezhep, etnik bölünmeler ile ekonomik ve siyasi dengesizlikler nedeniyle parlamenter demokratik sistem kesintiye uğramıştır.

Pakistan'ın coğrafi görüntüsüne baktığımızda; güneyden kuzey yönünde kıyıyla bitişik plajlar, deniz kulakları, deltalar, kuzeyde çöller, verimli alüvyonlu ovalar, yüksek dağlar ve uçsuz bucaksız buzullar vardır. Pakistan'ın benzersiz coğrafyası, stratejik olarak onu Güney Asya'da daha önemli kılmaktadır. Pakistan, dünyanın önemli bölgelerine ulaşımda, hayati rol oynayan üç kritik kavşağa sahiptir. Bu durum onun önemini sürekli kılmaktadır. Dünyayı büyülemeye hangisi daha uygundur; Batıda yer alan petrol zengini Körfez ülkeleri mi, Asya'nın kuzeybatısındaki Orta Asya Cumhuriyetleri mi yoksa Uzak Doğu Asya'nın doğunun o yaldızlı büyüklüğü ve ekonomik potansiyeline sahip devletleri mi? Bu tür özelliklere sahip devletler, Pakistan'a karşı hem meydan okuma gücü elde etmekte hem de diğer taraftan Pakistan'a güçlü ve önemli bir konum sağlamaktadırlar. Benzer durum Pakistan içinde söz konusudur; jeopolitik ve jeostratejik konumunun hem avantajları hem de dezavantajları vardır.

Bir ülkenin jeopolitik konumu, o ülkenin coğrafyasını, ekonomisini, demografik yapısını, dış politikasını ve stratejik önemini etkiler ve ona şekil verir. Dünya politikasında sürekli dostlar ve düşmanlar yoktur. Dost ve düşman ülkelerin değişiminde rol oynayan ülkeler, inisiyatifi kullanan güçlü ülkelerdir. Yani güçlü olan devlet dost ve düşman seçme gücüne sahiptir. Bu güç alanında etkili olan devletler, rakiplerinden daha iyi oynayanlardır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, dünya politikasının merkezi Amerika Birleşik Devletleri'nin politikaları çevresinde şekillenmeye

başlamıştır. Bu alanda başka bir güç olarak belirmeye ve dünya güç politikasında yer edinmeye yeni bir güç olarak parlamaya başlayan devlet, Pakistan'ın komşusu Çin'dir. Pakistan da bu perdenin gerisinde kalmasından dolayı önemli politikalara sahne olmaktadır.

Pakistan Ortadoğu'yu Güney Asya'ya bağlayan stratejik ve anahtar bir konuma sahiptir. Bölgede ve kıtada; Rusya bir süper güç olarak, Rusya ve Çin iki küresel güç olarak, Rusya, Çin ve Hindistan üç nükleer güç olarak, İran ve Hindistan ise muhtemel iki bölgesel güç olarak ortaya çıkarken, Japonya'da bir uzak doğu gücü olarak ortaya çıkmıştır. Sovyetler Birliği'nin parçalanmasından sonra meydana gelen dünya çapında terörizme karşı oluşan koalisyonda Pakistan, erken davranarak, ana müttefik olarak yer almış ve özellikle Afganistan'a coğrafi olarak yakın olmasından, ön cephesi olmasından ve stratejik konumundan dolayı Pakistan'ın bu konuda erken hareket etmesi daha uygun olmuştur. Pakistan günümüzde de global terörizme karşı önemli bir müttefik olarak ön saflarda yer alan bir devlettir. Şimdiye kadar koşulsuz olarak Amerika Birleşik Devletlerin destekçisi olan Pakistan'ın jeostratejik alanı ona pek fayda sağlamamıştır. Daha doğrusu Pakistan, geçmişte olan ilişkileri için iç kargaşalar ve girdiği ekonomik gerileme olarak çok ağır bedeller ödemiştir.

Pakistan'ın politikalarında konuların çoğu her zaman jeopolitikası üzerinde süren emperyalist baskılar altında kalmaktadır. Bu büyük baskıların ve faktörlerin arkasında yer alan sorunlardan bazıları; Pakistan'da süren kriz, soğuk savaşın sonundan beri bu bölgede Güney Asya'nın jeopolitikasında yaşanan değişim, çeşitli güçlerin manevra yaparak onların bu bölgeye kendi güçlerini yerleştirmeye çalışmaları ve bu bölgede çeşitli ülkeler arasında süren bölgeyi içeriden idare edecek politikalar geliştirmeye çalışmaları gösterilebilir. Dünyayı siyasal ve coğrafi olarak birçok tehlikeye taşımayı arzulayan ve Güney Asya'yı kontrol etmek isteyen bir devlet olarak, bu bölge Amerika'yı fazlasıyla ilgilendirir.

Pakistan için önemli tehlikeler; Hintlilerin Pakistan'a karşı olan planları, Hindistan ve Çin arasındaki güç rekabeti, Afganistan problemi, ülke içindeki radikal tehlikeler, terörizme karşı süren savaştır. Böyle jeopolitik değişmelerin

yaşandığı bir ortamda Pakistan, jeopolitiğini ve uluslararası alanda değişen rolünü göz önünde canlandırarak hareket etmelidir. Pakistan, yapmak zorunda olduğu hızlı politik değişmeleri ve ayarları yaparken, bu politikalardan hangisinin kendisine daha çok katkıda bulunacağını, hangisinin daha başarılı olacağını ve hangisinin daha uzun bir süre devam edip tehlikelere ve tezgâhlara karşı dayanacağını göz önünde bulundurmalıdır.

Bu tezi hazırlarken amacım, ilk olarak, Pakistan'ın zorlu kuruluş serüvenini ortaya koymaktır. İkinci olarak, jeopolitik özelliklerini ve coğrafi konumunu ortaya koymaktır. Üçüncü olarak, siyasi ve ekonomik durumunu, komşularıyla ve dünyayla ilişkilerini incelemektir. Son olarak, senaryo ve Türkiye ilgili teklifler ortaya koyarak çalışmamı tamamlamaktır.

2. PAKİSTAN'A GİDEN TARİHİ SÜREÇ

2.1. Pakistan ve Hindistan Farklılaşması

Pakistan'ın kuruluş kökleri nerede aranmalıdır? Pakistan, Müslümanların politik bilinç akımının Hint tarihi içersinde nihai-tamamlanmış bir safhası mıdır? Yoksa İngiltere'nin 'böl ve yönet' politikasının Hindistan sürümü müdür? Mahatma Gandhi'ye göre Müslümanlar ile Hindu'lar arasındaki çatışmalar ve farklılaşma İngilizlerin kıtaya gelmeleri ile eş zamanlıdır. (Bakshi,1987,s.17) İki toplum arasındaki oluşacak yeni hiyerarşi şüphesiz geçmiş ilişki düzeyi ile doğrudan bağlantılıydı. Müslümanlar ile Hindu'lar arasındaki çatışma alanları Müslümanların Hint kıtasında hâkimiyet kurma süreci boyunca ikinci planda da kalsa var olmuştur. Ancak bu tehlikeli alanlar siyasi güç dengelerinin seyrine göre varlık göstermişlerdir. Hint-İslam siyasi düşüncesi kıta çapında etkinliğini artırdıkça özellikle alt kastların hızla Müslümanlaşması bu gerilim alanlarını üst kastlar nezdinde artırıyordu. Ekber döneminde Hindu-Müslüman etkileşimi Müslümanlar arasında da belirsizlikler oluşturuyordu. Daha sonra Evrengzip'le beraber Hinduizm ve İslam inanç farklılıkları netleşip etkileşim alanları ayıklandıkça, birbirini olumsuzlayan veya reddeden iki sosyal yapı ortaya çıktı. İngilizlerin 17. Yy. başlarından itibaren kıtaya hiç gelmemiş olmaları durumunda dahi Hindu-Müslüman toplumsal çatışma alanları tamamen ortadan kalkmayacaktı.

Ancak İngilizler, sömürge faaliyetlerine başlamalarından çok kısa bir süre sonra Hindistan'daki dağınık siyasi yapıyı ve ilk planda yekpareymiş gibi görünen toplumlar arası çatışma alanlarını fark etmiş ve gerilimi artırıcı yönde uygulamalarda bulunmalarının kıtada uzun süre kalmaları için olmazsa olmaz bir şart olduğunu hissetmişlerdi. Kıtada, çok daha zengin olan İslam medeniyetinin birer ferdi olamayan Hindu'lar sömürge faaliyetlerinin ve Doğu Hindistan Şirketi'nin birer parçası olmaktan kazanç sağlama yoluna gittiler. İngilizce öğrenmekte çok büyük bir istek ortaya koyan bazı Hindu'lar, kısa sürede İngilizlerin kıta içersinde ilerlemelerine bir anlamda rehberlik ettiler.

Yeni gelişmelere ise Müslümanlar çok güçlü ve yaygın bir gelenek penceresinden bakma şansını elde ettiklerinden kıtaya taşınan yeni unsurlara siyasi, ekonomik ve toplumsal boyutlarda direndi.

Hintli kimliğinin kimler tarafından sahiplenilmesi gerektiği onu oluşturan farklı unsurların tarihi ve coğrafi izdüşümlerinin yeniden anlamlandırılması neticesinde belirginleşebilir. Hint kıtasına ismini veren Müslümanlardan önce bu coğrafya ne ifade ediyordu?[1] Bu soru Batılılar için belki de önemsiz bir soruydu. Ancak Müslümanların kıtaya neler kattığı onların kimlikleri ve konumların belirlemeleri açısından zorunlu bir soruydu. Müslüman Araplar kıtaya yerleşmeye başladıklarında değişik bölgelerin farklı isimleri bulunmakta idi. Tek bir siyasi ünite yoktu ve farklı bölgelerde birbirinden çok net olarak ayrışabilecek çok farklı diller konuşulmakta idi.

Kıtanın dışa açık yapısı olmadığından ve kıtadaki sosyal hayat birçok ortak özellik taşıdığından Müslümanlar tüm kıtaya Hindistan demişlerdir. Batılıların bölgeye ilk seyahatlerinde, İndias(Hintler) bölgesi olarak çok daha geniş bir coğrafya olan Endonezya ve çevresindeki bir çok ada da dahil olarak adlandırılmıştı. Avrupalı yabancılar için bölge halkı kendi içersinde farklılıkları olmasına rağmen belli bir coğrafi kültür ve iklim içersinde yaşadığından tek bir siyasi ünite olarak algılandı.

İngilizlerin kıtanın ücra köşelerini birbirleri ile temasa geçecekleri yakınlığa getirmeleri sonucu coğrafyanın zorladığı bütünlük ortaya çıkmaya başlamış ve ortak zengin kaynaklarından dolayı kıtanın ünü tüm Avrupa'ya yayılmıştı. Avrupa için efsaneleşen Hindistan tek bir Hindistan'dı, farklılaşmış unsurlar önemli değildi. Çatlaklar Batıya yansımıyordu zira bu çatlaklar sadece Hindistan'ı daha kolay sömürmek söz konusu olduğunda ön plana çıkarılıyordu. Batı düşüncesi kendisi dışındaki unsurları kendi tarihi serüvenine sadece eklemlendirmede tanımladığından ve bu unsurların bağımsız sürekliliklerini göz ardı ettiğinden derecelendirme ihtiyacı ortaya

---

[1] Araplar kıtaya ilk geldiklerinde kendi bulundukları bölgeye Sind demişlerdi. İndus nehri de aynı kelimeden daha sonra türetilmiştir. *Sind* kelimesi zamanla *Hind'e* dönüştü ve bu coğrafyada yaşayan yerlilere Müslümanlar Hindu tabirini kullandılar. Böylece *Hint* diye anılan toprağı Müslümanlar coğrafi olarak şekillendirmiş oldular.

çıkmadı ve Batılılar dışındaki tüm insanların eşit derecede uygar olmadığı ve Batılı değerlerden mahrum olduğu düşünüldü.

Hindistan'ı Hintliler oluşturmalıydı. Ancak bu sayede bir ulus olarak adlandırılabilirlerdi. Eğer aralarında bir takım farklı gruplar varsa bu kültürel veya dini bir farklılaşma olarak algılanmalı idi. Ve Müslümanlar kıtada sadece bir defa yöneticilik yaptıklarından ve varlıkları tüm kıta tarafından bilinmediğinden Müslümanların hâkimiyeti geçici ve tabii süreçten sapma olarak değerlendirildi. (Nehru,1951,s.75) Müslüman kavramının da vurguladığı gibi bunlar farklı dine mensup Hintlilerdi. Ve bundan dolayı eğer bir ayrılma talep ediyorlarsa bu dini alanda bir talepti. O takdirde 20. Yy' da din bu kadar önem arz etmeli miydi ve aynı dine sahip insanlar bir ulus olma talebinde bulunabilirler miydi?

Yukarıdaki düşünceler çok genel ifadelerle Hindu tezini oluşturmaktaydı. Gandi ve diğer liderler İnsanların sadece din değiştirdiklerinden dolayı nasıl ulus olabileceklerini soruyorlardı. (Bakshi,1987,s.125) Bu soru özellikle Batı çevrelerinde yeterince yankı buluyordu. Doğru bir soru gibi gözükmesine rağmen bir medeniyet aidiyetinin basite indirgenmesi idi.

Hem İslam hem de Hinduizm Batılı sosyal hayatta bulunmayan dinlerdi. Hinduizm birbirlerini destekleyen veya başka şeyleri nehyeden bir postuladan oluşmuyordu. Bir Hindu temel Hindu felsefesinden bir düşünceye aykırı bir görüşe sahip olabiliyordu. Sosyal kodu kastlar oluşturuyordu ancak bu kastların dışına çıkmak dahi mümkündü. Çünkü kast dışına çıkmış bir grup insan kendilerine ait yeni kastı kurabiliyorlardı.

Kast Sistemi[2] Hindu-Müslüman etkileşimine çok ilginç etkide bulunmuştur. Belirli kasta ait Hindular kendi pratiklerinin ve inançlarının seyrelmesini engellemek için Müslümanlardan gelebilecek bir yakınlaşmayı kesin olarak reddederek öz benliklerini korumaya çalışmışlardır. Yabancı bir

---

[2] Hint kutsal metinleri, cemiyetin ilahi düzenlemeye göre dört temel sınıfa ayrıldığını belirlemiştir ki bunlar Brahmanlar(Din adamları), Kşatriyalar(Savaşçılar), Vaisyalar(Tüccarlar), Sudralar'dır(İşçiler). Kast kelime olarak Portekizcede ırk anlamındadır. Hindular renk anlamında Vama ifadesini kullanmaktadırlar. Bkz. (Embree, 1988, s.34)

insan ile temas etmek Ortodoks bir Hindu için her akşam banyoda temizlenmeyi gerektiriyordu. Dolayısıyla yabancılarla yemek yemek ve evlenmek kesin olarak yasaklanmıştı. (Şerif,1990,s.39) Bu şartlar altında Hindular ile Müslümanlar yüzyıllarca komşu olmalarına rağmen büyük oranda karışmadılar. Müslüman Araplar sahil kentlerinde ticaret yapmaya başladıklarında onların malikânelerinde alt kastlardan Hindu'ların hizmetçi olarak çalışmasına müsaade edilmişti. (Kureyşi,1958,s.217) Ancak bu Hindular din değiştirmeye başlayıp sayıları artmaya ve farklı dini ayinler kullanmaya başlayınca şiddet olayları da artmaya başlamıştı.

Müslümanlar tarafından fetihler kuzeyden ilerledikçe bu kadar geniş coğrafya ve nüfusun nasıl kontrol atında tutulacağı sorunu ortaya çıkmıştı. İlk dönemlerde balta girmemiş ormanların ve nehirlerin çokluğu ulaşımı engellediğinden kontrol imkânsızlaşıyordu. Bu sebeple bir grup Müslüman stratejik bölge ve güzergâhları korumak için iç bölgelere doğru programlı bir şekilde dağıtıldı. Askeri donanımlı bu koloniler zamanla Hinduizmden İslam'a girenlerin çoğalması ile birleştiler. Ancak Hindular din değiştirenlere de Türk muamelesi yaptılar ve onları birbirlerinden ayırmadılar. (Kureyşi,1958,s.61)

Gandhi, Hintli Müslümanların çoğunluğunun Hinduizmi terk edenlerden oluştuğunda haklıdır. (Hardy,1972,s.17) Ancak İslamiyet bir *religon* değildir, bir medeniyet İnşa edici inançlar bütünü ve sosyal pratiktir. Etnik köken İslam dini açısından bir parametre değildi. Hint-İslam devletlerinin yöneticilerinin tamamı Asya kökenliydi ve kurulan şehirler bu tarzın ürünüydü. Eğer tüm kıta Müslümanlaşsa idi, Müslümanlar Hindistanlı(Indian-Hindustani) olarak anılacaklardı. Çevredeki Müslüman ülkelerde Hindustani(Indian) olarak isimlendiriliyorlardı ancak bu Hindu'lar için geçerli değildi. Hintli Müslümanlar kıtada kendilerinden başka Hintlilerin de varlığını biliyorlardı. Diğer dinlere ait bu İnsanların sayıları çok önemli değildi, önemli olan hâkimiyetti.

Müslümanlar kendilerinden başka Hintli kimliğini kabul ettiklerinden benliklerini koruma mücadelesi Hintli kimliklerini korumak anlamına gelmiyordu. Var olmaları sadece Müslüman kalabilmelerine bağlı idi. Dolaysıyla Müslüman kültürlerini koruma mücadelesi vereceklerdi. Bu derece farklılaşmanın olduğu toplumlar tarih boyunca mücadele etmedikleri bir ruh

için nasıl mücadele edeceklerdi. Hindistan'a bir bütün olarak sadece İngilizler bakmışlardı ve sömürge öncesi hiçbir dönemde siyasi birlik sağlanamamıştı. Müslümanlar olmayan bir siyasi birliğin parçası olabilirler miydi? İngiltere'nin yedi katı nüfusa sahip olmalarına rağmen dini azınlık olarak adlandırılmak isteniyorlardı. İngilizler ilk bu yakıştırmayı yaptıklarında Müslümanlar şüphesiz bunun ne anlama geleceğini anlayamamışlardı. Daha sonra Batı düşüncesine olan yabancılığın ortadan kalkması sonucu Müslümanlar İngilizler için *Hindu* ve *Müslüman'ın* neyi ifade ettiğini anlamışlar ve İngiliz Sömürge yönetimi tarafından kurulan Hindistan Ulusal Kongresi'ne destek vermeyerek ayrı egemenlik haklarını talep etmişlerdi.

Hintli Müslümanlar yükselen değer *ulus devlet teorisi* çerçevesinde kendilerine bir ad bulamıyorlardı. Etnik kökenleri karışık olduğundan doğrudan bir bağlantı kuramıyorlardı. Batı toplumlarında yaşanan altı yüzyıllık tabii süreç şüphesiz batı-dışı toplumlar için geçerli değildi. Genellikle dil ve etnisite, bir ulusu oluşturan ana kaynaklardı. Ancak çok daha farklı dinamiklerle yoğrulmuş İslam coğrafyası için yeni uluslar düzeni genelde çelişkiler doğurdu. Dil ve ırk birliğine rağmen çeşitli farklılaşmalar oluşabiliyordu. Farklı ırkların Müslümanlaşma süreçlerinin tamamlanmaması farklı medeniyetlere ait egemenlik talebi olan birimlerin oluşmasına yol açtı. Coğrafi olarak Avrupa'da bulunan Bosna-Hersek de bu tarihi sürecin Batı toplumu dışında aynı süreklilik unsurları üzerinde gelişmediğinin göstergesiydi.

Tito Yugoslavya'sı ile birlikte, Boşnak milleti için kimlik bilgilerinde uyruk *'Müslüman'* olarak ifade edildi. (İslam Ansiklopedisi: Bosna-Hersek maddesi, c.VI, s.297) Boşnaklar Slav kökenli olmalarına ve Sırplarla aynı dili konuşmalarına rağmen farklı bir kimliğe kavuşabilmişlerdi. Ancak İngiliz'ler Hintli Müslümanları azınlık olarak algılıyordu ve dini bir azınlığın egemenlik talebi ulus devlet teorisi ile örtüşmüyordu. (Piscatori,1986,s.97)

Kullanılan diller ve kelime haznesi de tek bir Hint Ulusu'nu reddetmekte idi. Urduca'nın kullandığı alfabe Arap alfabesiydi ve büyük oranda Arapça, Farsça ve Türkçe kelimelerden oluşuyordu. Hinduca(Hintçe) ise Sanskrit alfabesi ile yazılıyor ve büyük oranda Sanskritçe kelimeler içeriyordu.

Hindu'lar ve Müslümanlar komşu idiler ancak aynı dili konuşmuyorlardı. Sadece birisini bilen diğerini büyük oranda anlayamıyordu. Bosna-Hersek örneğimize dönersek, dilin çok büyük oranda ortak bir dil olduğunu ve Boşnakça'nın Sırpça'nın bir versiyonu olduğunu görürüz. Bu ortak özelliğe rağmen farklı bir uyruk olarak tanımlanmışlardı. *Pakistan* projesi, ulus devlet tartışmalarının keskin sınırlarla yürütülemeyeceğini ispatlamaktadır. Sadece ırk birliğinin, coğrafi veya dil birliğinin ulus devlete indirgeme için yeterli olmayacağı, egemenlik hakkının ırk ve dil birliği dışında tarih birliği ve zihniyetten kaynaklanan ben-idraki parametrelerinin kesişebileceği bir alanda da oluşabileceği Pakistan örneğinde gözlemlenmektedir. (Çalışkan,2000,s.8) Aynı ırktan farklı iki medeniyete ait toplulukların tek bir ulus devlet çatısı altında toplama çabası, ortak bir gelecek oluşturma açısından da problem oluşturmaktadır.

2.2. Pakistan ve Hindistan Farklılaşmasının Tarihi Boyutu

Hindistan'ın tarih içersindeki özel konumunu anlayabilmek için, onun yeryüzü coğrafyasındaki özel konumunu anlayabilmemiz gerekiyor. Nitekim insanların söyledikleri ve yaptıklarının bulundukları yer ile bir anlam kazandığı gerçeği bugün hala küresel dünya da dahi geçerlidir. Hindistan problematiği ne kadar tarihsel kanıt içeriyorsa o kadar da coğrafi kanıt içermektedir.

Hindistan, doğudan Bengal Körfezi, batıdan Umman Denizi, güneyden Hint okyanusu ve kuzeyden Himalaya dağları ile çevrelenmiş üçgen biçiminde bir altkıtadır. Doğrusu *Altkıta*[3] terimi genel bir coğrafi terim olsa dahi dünyanın tek kıta altı coğrafi parçası olması nedeniyle bu terim Hindistan ile özdeşleşmiş bir terimdir.

Bol yağmurların beslediği uzun nehir deltalarına yayılmış büyük ovalar bir yandan Hindistan'ı eski dünyanın zengin merkezi yaparken, aynı zamanda ona istikrarsız bir siyasi tarih sağlamıştır. Değişik ırklardan İnsanların istilasına açık bir coğrafyaya sahip Hindistan'ın tarihi boyunca yarı kıtaya tamamen hükmetmiş güçlü bir imparatorluğa rastlamıyoruz.

Asya kıtasının Hint okyanusuna uzanan burnu olarak Hindistan bu coğrafi yapısıyla büyük bir doğal limandır. Nitekim okyanus ticaretinin ana uğrak yerleri Hindistan'ın güney kıyılarıdır. Basra körfezinden Çine uzanan ticaret yolunda bulunduğundan Arap gemilerinin sık olarak uğradıkları limanlar kıtanın güneydoğu sahillerindedir.

Bir liman kıtası olmanın ötesinde Hindistan, ülkenin coğrafi konumu, geniş yayılım alanı ve muson rüzgârının belirlediği özel iklimle zamanında dünyanın önemli tüketim maddelerini üretmektedir ve tüm eski dünya ülkeleri için Hindistan bir zenginlik ülkesidir. Dünyanın tüm kültürlerinin masallarını zengin Hint prensleri ve güzel Hint prensesleri süsler. Çeşitli buhur bitkileri,

---

[3] İngilizce Subcontinent terimi altkıta olarak Türkçe'ye tercüme edilmektedir. Asya kıtasının bir parçası olarak değerlendirilmekte ve tek başına bir kıta olarak algılanmamaktadır. Asya kıtasından, Avrupa kıtasına göre daha farklılaşmış olmasına rağmen Avrupa gibi bağımsız tanımlanmamaktadır.

karabiber, karanfil, zencefil ve kakule gibi baharat türleri kıtanın başlıca ihraç maddesidir.

Hindistan'da ilk yerleşik hayata M.Ö. VII Bin yıllarında İndus Havzasında, Geç Yontma Taş devrinden sonra geçilmiştir. (Embree,1988,s.3) Yapılan arkeolojik kazılarda Erken Cilalı Taş Devrine ait ev temelleri ve seramikten eşyalara rastlanmıştır. Takriben 6. Binyıla denk gelen bu dönemden sonra Industaki bu uygarlığın aynı coğrafyada nispeten daha ileri Harappa uygarlığını doğurduğunu görebiliyoruz. Coğrafyanın ilk insanları olarak tanımlanan Indus ve Harappa uygarlığının insanları bugün deşifre edemediğimiz bir yazı dahi kullanıyorlardı. M.Ö. 1500 yıllarına kadar süren bu uygarlığın bugün Dravidlere ait olabileceğini söylüyoruz. Bu uygarlık Kuzey Asya'dan gelen Hint-Avrupa ailesine ait Ariler tarafından istila edilmiştir.[4]

Göçebe bir kültüre sahip olan Ariler, istila ettikleri İndus uygarlığının yerleşik hayata ilişkin parametrelerini alarak Ganj uygarlığını kurdular. Bugünkü Hint uygarlığının temeli olan bu uygarlık M.Ö. 1500-1000 yılları arasında varlığını korudu. Hindistan'ın dinsel kültürünün, ünlü kast sisteminin ve Vedaların bu aralıkta oluştuğunu söyleyebiliriz. Ganj uygarlığını sona erdiren herhangi bir dış etki olmamıştır. Ancak siyasi sisteminin zaman içinde gelişmesi, çeşitli güç öğelerinin yaygın coğrafyada küçük krallıklar kurmalarına sebep olmuştur. Bu krallıklardan en önemlisi olan Magadha krallığı zamanla güçlenerek eski Ganj uygarlığının etki sahasını kendi kontrolü altına almayı başardı. Dolayısıyla Aşvak ve Çedi gibi diğer krallıklar etkilerini kaybederek yıkıldılar.

Magadha krallığının hâkimiyetini sağladığı M.Ö 6. Yüzyıldan kısa bir zaman sonra altkıtanın kuzeybatı kesimlerinin Perslerin eline geçtiğini görüyoruz. Bu istila Magadha krallığına olumsuz bir etki yapmadı ancak M.Ö. 321' de İskender' in Persleri mağlup etmesi kuzeybatıda bir otorite boşluğuna neden oldu ve bu boşluktan yararlanarak ortaya çıkan Maurya Krallığı, Magadha'nın sonu oldu.

---

[4] Ariler, kıtaya geldiklerinde mevcut sosyal yapı ile karışmamak için kast sistemini kurdular.

Sonraki İslam kültürünü etkileyecek olan Doğu Helenizm' ini başlatan küçük Grek kolonilerinin bulunduğu Kuzeybatıyı ve hatta Orta Hindistan'ı ele geçiren Maurya krallığı, üçüncü kral zamanında bütün alt kıtayı da idaresi altına alarak bir imparatorluğa dönüştü. Fakat bu yükselme yıkılmanın arifesiydi, nitekim üçüncü kral İmparator Asoka[5] ölünce, imparatorluk dağılmaya başladı ve M.Ö. 185'te yıkıldı.

Bu büyük imparatorluğun yıkılması, altkıtada ciddi bir otorite boşluğu doğurdu ve bu boşluktan birçok irili ufaklı devlet ortaya çıktı. Bu dağınık siyasi yapı M.S. IV. Yüzyıla kadar devam etti. 330–540 yılları arasında hüküm süren Gupta imparatorluğu, Kuzey Hindistan'ı tekrar birleştirdi ve Akhunların bu devleti 540 yılında yıkmalarına kadar, Gupta İmparatorluğu Hint Medeniyetinin ana unsuru olan kültürel ve dini argümanları canlandırdı. 540 yılından sonra, güçlü imparatorlukların dağılmasından sonra ortaya çıkan ortak yapı yine baş gösterdi ve Hindistan'ın bir kez daha siyasi birliğini kaybetmesine neden olan birçok bağımsız devlet kuruldu. (Çalışkan,2000,s.12)

Bu dağınık siyasi yapı, yarım asırdan fazla sürdü ve *606* yılında güçlenerek etki alanını genişleten Thanesvar krallığı Hindistan'ın siyasi birliğini yeniden sağladı. Kral Harşa Orta ve Kuzey Hindistan'ı tamamen hâkimiyeti altına aldı ve önceleri Hinduizm sonradan ise Budizm'in yayılmasını sağladı.

Thanesvar krallığı, Müslümanların kıtaya geldikleri 700 lü yılların başına kadar, Hindistan'ın son büyük krallığı oldu. Bu krallıktan sonra alt kıta ve kuzey Hindistan yine birçok yapıya bölündü, bunlardan bir asırdan fazla hüküm süren güçlü devletler oldu ancak hiç biri bir kıta imparatorluğu olamadı. Dağınık yapı yine istilacıların işine yaradı ve yukarı Asya'dan gelen Türk ve Afgan akınları coğrafyada kolaylıkla zemin buldu.

Hicretin 92.Yılında (711), Muhammed B.Kasım es-Sekafi komutasındaki Arap orduları Sind bölgesini fethetmişler ve hatta İndus Mültan'ına kadar çıkmışlardı. Bu akınlar 712 yılında da sürdü ve bu iki yıl İslamiyet' in altkıtaya

---

[5] Asoka, Budizmi devletin dini olarak kabul etti ve yeni düşünceyi kıtanın her tarafına ulaştırmaya çalıştı.

giriş yılları oldu. Başlangıçtaki bu akınlar, kalıcı olmaktan çok, iz bırakmaya yöneliktiler ve artık altkıtanın geniş bir alanında dağınık olarak Arap-Hint karışımı Müslüman bir nüfus bulunuyordu.[6] 10. Yüzyıla doğru Gazneli akınlarının başlaması ve Hindistan'daki yeni İslam fetihleri, İslamiyet'in yayılmasına yeni bir ivme kazandırdı. Gazneli Mahmut irili ufaklı 17 seferin sonunda pek çok yerleşim birimini ele geçirmişti ancak siyasi anlamda kalıcı yapılar kurmadı. Müslümanlar sadece Lahor' da kalıcı bir yerleşim birimi kurdular, orta Asya ve Bağdat'tan birçok tasavvuf ve ilim adamı Lahor'a geldi.[7] Bu fetih Hindistan-Pakistan farklılaşmasının temeli olmuştur.

İslam'ın yayılmasının ikinci aşaması Gaznelilerden sonra gerçekleşti. Harizmşahlar'dan kaçan Gurlular, Hindistan'a yöneldiler ve Lahor'u zapt ettiler. Böylelikle Hindistan'da Gazne hâkimiyeti son bulmuş oldu. Gurlu hâkimiyeti yarı kıtada hızla yayılarak 1200'lü yıllara kadar sürdü. 1206 yılında Gurlu Sultanı Muizzüddin ölünce, Hindistan'da ki Gurlu valisi Kutbüddin Aybeg, Lahor' da bağımsızlığını ilan etti. Nitekim Aybeg Gurlu hâkimiyetini Hindistan'a yayan önemli ve güçlü bir insandı, dolayısıyla ölen hükümdarın yerine geçen Gurlu Sultanı Gıyaseddin Mahmud bu bağımsızlığı onaylamak durumunda kaldı.

1206'da kurulan bu bağımsız yapı, Delhi Sultanlığının temelini oluşturdu. Aybeg'in damadı Şemseddin, Aybeg'den sonra tahta geçerek Hint İslam'ının tarihinde büyük yeri olan Delhi Sultanlığı'nın güçlenmesini ve yayılmasını sağladı. Orta Hint yaylasına kadar genişlettiği hâkimiyetini zamanın Abbasi halifesinden hilat alarak, Bağdat nezdinde meşrulaştırdı.

Şemseddin İltutmuş 1236'da vefat etti ve Delhi Sultanlığı 30 yıl kadar bir kargaşanın ortasında kaldı. 1266'da Gıyaseddin Balaban Han tahta geçtiğinde kargaşaya neden olan unsurları temizledi ve Delhi Sultanlığı'nı yeniden siyasi istikrara kavuşturdu. Daha sonraki yıllarda İslam

---

[6] İlk dönem İslam akınları, ileride Gazneli Mahmud'la başlayacak olan ve Bağdatın yağmalanmasıyla Müslüman ilim adamlannın şehirden kaçıp Hinte gelmesi, Toynbee'nin volkerwanderung olarak tanımladığı insan unsurunun kıtada kılavuzluğunu yapacak küçük birimlerin oluşmasına sebep olmuştu. Volkerwanderımg için bkz. (Toynbee, 1946)

[7] İslam Medeniyetinin tarihi sürekliliği, 1253'te Bağdatın çökmesinden iki yüzyıl sonra l453'te İstanbul'un fethinin gerçekleşmesi, 1492 Endü1üs'ün yıkılmasına karşılık 1526'da Hint-İslam Devleti olan Babür Devletinin kurulmasında gözlemlenmektedir

Hindistan'ındaki ilk kayda değer hareketlenme 1290'da görüldü. Delhi kumandanlarından Celaleddin Halaci, Delhi Memluk Sultanı Keykubad'ı öldürdü ve Halaciler dönemi başlamış oldu.

Halacilerin hâkimiyeti 1320 yılına kadar devam etti ve bu esnada Güney Hindistan'ın bazı bölgeleri fethedilerek Delhi Sultanlığı'na katıldı. Bununla beraber Halaciler'in bıraktığı önemli kültürel izlerden de bahsedebiliriz. Halacilerin hâkimiyeti 1320 yılında Delhi kumandanlarından Gıyaseddin Tuğluk'un mevcut karışıklığa son vermek adına idareyi ele almasıyla son buldu ve Delhi Sultanlığı'nda Tuğluklular dönemi başlamış oldu.

Tuğluklu Sultanları da sınırları genişletmeye devam etti fakat genişleyen hâkimiyetin maliyeti yükseldi ve dolayısıyla Tuğluklular kontrolü yitirmeye başladılar. Sultanın zayıflığı bir takım isyanlara neden oldu ve bu süreç sultanlığın Hindistan'da bağımsız racalık ve sultanlıklara göz yummasına neden oldu. Hatta dördüncü hükümdardan sonra taht kavgaları başladı, Delhi Sultanlığı bağımsız yapılar ortaya çıktıkça toprak kaybetti ve Delhi 1398 yılında Timur tarafından istila edildi. Bu son istilaya dayanamayan Tuğluk hâkimiyeti son bulmuş oldu.

1414 yılında Mülta valisi Seyyid Hızır Han Delhi'ye gelerek, şehri ele geçirdi ve 1451 yılına kadar sürecek Seyyidler dönemi başlamış oldu. Seyyidler dönemi Sirhind valisi Behül Ludi tarafından yıkıldı ve Delhi Sultanlığını eski gücüne kavuşturan Ludiler dönemi başladı. 1526 yılına kadar Ludiler yeni fetihler yaptılar ve Sultanlığın sınırlarını kontrol altına aldılar. Son sultan İbrahim-i Ludi, Babür ile girdiği bir savaşta yenik düştü ve 1526 yılı Delhi Sultanlığının artık tamamen yıkıldığı yıl oldu. Bu yıllarda sonradan Hindistan'da oldukça etkin olacak olan Babür İmparatorluğu'nun temelleri atılmış oluyordu. (Bayur,1946,s.121)

Altkıtanın tarihine genel bir bakış yaptığımızda Delhi Sultanlığının önemi hemen kavranır, nitekim bu sultanlık Hindistan'ın geleneğinde yer alan mahalli yönetim tarzlarını ortadan kaldırarak merkeziyetçi devlet anlayışını getirmiştir. (Bayur,1946,s.175) Mimaride önemli başarılara imza atan Delhi

sultanlığı ayrıca Hülagü'den kaçan Arap âlimlerine sahip çıkmış ve Delhi'yi bir ilim ve kültür merkezi haline getirmiştir.

Delhi sultanlığından sonra Hint-İslam tarihinde önemli bir kilometre taşı olan Babürleri görüyoruz. Ancak Babürleri anlamak için, Delhi sultanlığının yıkılış tarihi olan 1526 yılından yaklaşık iki asır geriye 1347 yılına geri gitmemiz gerekiyor. Bu tarih Alâeddin Hasan Behmen Şah'ın Dekken bölgesinde Behmeni sultanlığını kurduğu tarihtir. Behmeniler kısa zamanda sınırlarını genişletip civar bölgelerdeki racalıklara karşı üstünlük sağladılar. Behmeniler İslamiyet'in yayılmasını bir devlet politikası olarak benimsediler ve bu uğurda çalıştılar. Alâeddin' den sonra tahta geçen varisler etki sahası zaman zaman genişleyen zaman zaman dağılan bir hâkimiyeti sürdürdüler. Bir hükümdarın zamanında baş gösteren kargaşa ondan sonraki hükümdar tarafından sert politikalarla ortadan kaldırılıyor ve istikrar tekrar sağlanıyordu.

Behmeniler'in son hükümdarı III. Ahmed, 1461 yılında tahta geçtiğinde yaşı çok ufaktı dolayısıyla idare zamanın veziri Mahmud-ı Gavan' a bırakıldı. Mahmud-ı Gavan'ın zamanı hükümdarlığın en istikrarlı ve kuvvetli zamanı oldu. Sınırlar genişletildi ve iç idare güçlendirildi. Mahmud-ı Gavan'ın 1481 'deki ölümünden sonra devlet dağılmaya başladı ve Hindistan'da tekrar küçük devletler boy göstermeye başladı. Bu küçük sultanlıklardan oluşan yapı Babürlüler öncesi Hindistan'ın son siyasi durumuydu.

1504 yılında Kabil'i ele geçirdiğinde, Babür henüz yeni bir hükümdardı. Timur'un torunu olan Ömer Şeyh Mirza 1494'de ölünce yerine Babür geçmiş ve tahta çıkar çıkmaz dedelerinin istilacı devlet politikasını yayılmacı devlet politikasını dönüştürmeyi planlamıştı. 10 yıl gibi bir sürede Kabil'i ele geçirmek için planlar yaptı ve askeri dehasını kullanarak bunu başardığında altkıtaya giden yollar ona açılmıştı. Gerçi Hindistan'a inmek için 15 yıl daha bekleyecekti ama bu arada Safevilerle işbirliği yapıp Semerkant'ı ele geçirmişti. 1519'daki ilk Hindistan seferinde Babür, Pencap'ın önemli bir kısmını fethetti, ilerleyerek İbrahim-i Ludi yönetimindeki Delhi Sultanlığı'nın başkenti Delhi'yi zapt edecekti ama Özbeklerin Kabil'e saldırdığı haberi onun geri dönmesine neden oldu.

Babür'ün ikinci Hindistan seferi çok daha büyük oldu, yüz bin kişilik ordusu ile Delhi'ye yürüdü ve 1526 yılı Babür'ün İbrahim-i Ludi'yi yenerek Delhi Sultanlığını ortadan kaldırdığı yıl oldu. Bu yıl itibariyle Babür Hindistan'a yerleşti ve sınırlarını genişleterek 1530 yılındaki ölümüne kadar Kandahar ve Bengal arasında kalan büyük bir toprak parçasını hâkimiyeti altına aldı. (Bayur,1946,s.182)

Babür zamanındaki şatafatlı dönem ölümüyle kesintiye uğradı, yerine geçen oğlu Hümayun kardeşleri ile taht için mücadele etmek zoruna kaldı. Bu iç kargaşa Babür'ün engin topraklarında gözü olanların işine yaradı ve Sir Şah Sur kumandasındaki ordu Babür topraklarını yavaş yavaş zapt ediyordu. Hümayun 1539 yılında ve takip eden yılda Sir Şah Sur'a yenildi Delhi'den Lahor'a çekilmek zorunda kaldı. Fakat Sir Şah'ın gücü onu orada da rahat bırakmadı ve Hümayun Safevilere sığınmak zorunda kaldı. (Çalışkan, 2000,s.15)

Babür ailesinin bu sürgün yılları başladığında yıl 1544 idi. Hümayun sürgünde iken kardeşlerinin etkisini zayıflattı ve etrafına insan toplamaya başladı. 1555 yılında, bir zamanlar kaçmak zorunda kaldığı Hindistan'a büyük bir orduyla girdi ve Suriler'e kaptırdığı toprakları bir bir ger aldı. Aynı yıl ölen Hümayun; Delhi ve Lahor'u geri almış ve devletini tekrar güçlendirmiş bir halde yönetimi oğlu Ekber Şah'a terk etmiş oluyordu.

Ekber Şah babasından devraldığı Babür devletini bütün Hindistan'a hâkim kıldı. Dolayısıyla tarihçiler onu Babür devletinin gerçek kurucusu diye anarlar. Nitekim Babür devleti, Ekber Şah zamanında sadece geniş topraklara hükmeden bir Asya devleti değil, aynı zamanda medeniyetleşme yolunda olan bir kültürel ve dini kurumdu. Esasen Ekber Şah'ın babasından daha ünlü olmasının bir nedeni de, Portekiz ve İngiliz tacirlerinin onun döneminde altkıtaya gelmiş olmaları ve dolayısıyla Batı dünyası nezdinde Ekber Şahın tanınmış olmasıdır. Nitekim Ekber Şah ve özellikle de ondan sonra tahta geçen oğlu Cihangir Portekizli ve İngiliz gemilere büyük imtiyazlar tanımıştır. (Pearson,1987,s.69)

Cihangir'in saltanatı Ekber Şah'ın siyasetinin devamını uyguladı, etraftaki komşu Müslüman devletlerle ilişkiler güçlendirildi ve ilk önceleri sadece ticari amaçla bölgeye gelen Avrupalı tacirlerle iyi ilişkiler kuruldu. Bu ilişkiler Babür'ün Avrupalı ülkeler nezdinde bir ticaret merkezi olmasını sağladı. (Pont,1970,s.13)

Cihangir'den sonraki dönem yine taht kavgaları dönemidir. Ancak bu çok uzun sürmemiştir. Tahta geçen Şah Cihan isyanları ve taht kavgalarını kısa zaman içinde bastırmayı başarmıştır. Ve Cihangir devrinde duran fetihler devam etmiştir. Şah Cihan devletin sınırlarını kuzeybatıya doğru genişletmiştir. Bu devirin bir önemli özelliği de, altkıtada Hint ve Türk senteziyle özel ve zevkli bir mimarinin oluşmasıdır. Bu mimarinin en güzel örneği bugün hala varlığını sürdüren Tac Mahal'dır. (Ikram,1989,s.461)

Babürlü' devleti hızla büyük bir medeniyet kurma yolunda ilerliyordu. Nitekim altkıtada kökeni yerli Hint kültürüne dayanan, din olarak İslamiyet'le biçimlenen ve Babürlerin atalarının Türk olması dolayısıyla Osmanlı İmparatorluğu'ndan kaynaklanan Türk unsurlarından etkilenen özel bir kültür oluşuyordu. Bu kültür Evrengzib'in zamanında doruğa ulaştı. Şah Cihan'ın oğlu olan Evrengzib 1658'de tahta çıkmış, kısa zamanda iç istikrarı sağlayarak sınırları genişletmeye başlamıştı.

Evrengzib dini bütün bir Müslüman olduğundan İslam'ın kıtada yayılması için çalıştı ve halkına adaletle davrandı. Bu dönem Babürlerin bütün iç karışıklıklara rağmen en parlak dönemiydi. 1707 yılında ölen Evrengzib'ten sonra taht kavgaları bastırılamayacak kadar şiddetli oldu ve istikrar iyice dağıldı. Dahası saray üzerinde etkili olan sosyal menfaat grupları oluştu ve devlet idaresindeki bu zayıflık Babür'ü yıkılmanın eşiğine getirdi. 1739'da Afgan Sultanı Nadir Şah'ın istilasına uğrayan devlet Batı kısımda büyük topraklar kaybetti. Daha sonra Ahmed Şah ülkeyi tamamen işgal etti. Artık yarı kıtada ki Babür patronajlığı sona ermiş ve güç mücadelesi Afganlar'la, Hindistan'daki küçük racalık ve devletler arsında olmaya başlamıştı. Yarı kıtadaki bir büyük patronun yoksunluğu İngiliz sömürü planlarının burada zemin bulmasına yaradı. İmparator Evrengzib'in ölümünden takriben 50 yıl sonra, 1757'de İngilizler Plassey muharebesinde

Nawab-Siracedullah'ı mağlup ettiler ve imparatorluğun en zengin bölgesi olan Bengal'de tam kontrolü ele geçirdiler. (Türkiye ve Pakistan İlişkilerinin Dünü-Bugünü-Yarını,1995, s.13)

1700'lü yılların ikinci yarısı Altkıta'da İngiliz hâkimiyetinin hüküm sürdüğü yıllardı. Ancak bu zamana gelene kadar Avrupalı tüccarlar Hindistan' da tutunmak için sonu sömürgeciğe varan birçok yol denediler.

Vasco de Gama 1498'de Kaliküfe ulaştığında, ilk Portekizli tüccar Pedro Alvarez Cebral'a Hindistan'da ticaret yapmanın yolu açılmıştı. Avrupa'nın dünyanın merkezine bulduğu yeni yollar dünya dengelerini alt üst edecek bir şekilde yeni ilişki biçimleri ortaya çıkarıyordu. 1510 yılında batı sahillerinde ilk olarak bir Portekiz kolonisi kuruldu. Bu olay Avrupa'nın buradaki emellerinin ticaretin ötesinde olduğunu gösteren olaylardı. Fakat Portekizlerin altkıta halkına karşı baskıcı tutumu geri tepti ve Hıristiyanlaştırma faaliyetleri tutmadı. (Pont,1970,s.108) 17. yüzyılda ise artık altkıtaya, İngiliz ve Hollandalıların ilgisini fark etmekteyiz. İngilizler çok daha ince siyaset güderek kıtada kök saldılar. Kurdukları ticari üsler için Babürlü'lerden izin alıyorlar ve dolayısıyla altkıtadaki güçlerle dengeli bir ilişkiyi yürütüyorlardı. İngilizler silah gücünü kullanarak kıtaya hâkim olma planlarını ertelediler ve ancak yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan otorite boşluğunu fırsat bilerek altkıtaya asker yığdılar.

İngiltere'nin kurduğu ve Hindistan'da faaliyet gösteren Doğu Hindistan Şirketi Bombay' da askeri bir güce sahipti ve ticari menfaatlerini korumak için her türlü askeri tedbir alıyordu. 1757 yılına kadar İngilizler, Fransızların rekabet gücünü kırmak la uğraştılar ve bu tarihe kadar bölgedeki Fransız varlığını ortadan kaldırdılar. 1800'lü yılların ortalarına gelindiğinde artık İngilizler altkıtanın tek hâkimi olmuşlardı ve Bombay şirketi kaldırılarak Hindistan'ın yönetimi doğrudan Londra'ya bağlanmıştı. (Bayur,1946,s.294)

2.3. Pakistan ve Hindistan Farklılaşmasında Sömürge Süreci

2.3.1. Sömürgeciliğin Altyapısı

17.Yy başlarından itibaren Batılılar kendilerini dünyanın geri kalan kısmı ile en azından rekabet edebilecek ve iki yüzyıl içersinde de tam anlamıyla üstünlük sağlayacakları bir konumda buldular. Bu, onların ilişkiye girdikleri güçleri sadece askeri açıdan dengeleyebildiklerinden veya yenebildiklerinden değildi. Batıdaki tüccarlar herkesten çok üretebiliyor, seyahat edebiliyor ve satabiliyordu[8] ve doktorlar diğerlerinden daha iyi tedavi edebiliyordu.

Sömürge faaliyetlerinin ilk zamanlarında dahi deniz ticaret yollarının tamamı Batılıların kontrolünde idi. Avrupa'nın hegemonyası doğrudan Avrupa'nın dünyayı yönetmesi anlamına gelmiyordu. Önemli olan oldukça çabuk şekilde hem işgal edilen sömürgelerin hem de işgal edilmeyen bağımsız bölgelerin, kuralları kendi çıkarları doğrultusunda Avrupalılar tarafından konulan dünya çapında bir siyasi ve ticari sistemin içersine hızla çekilmesiydi. Bağımsız[9] denilecek bölgeler dahi kendi yerel yönetimlerini Avrupalı tüccarlara, misyonerlere ve hatta turistlere, Avrupa'da alışageldikleri *'hukuk düzeni'ni* sağladıkları oranda devam ettirebilmekteydi.[10] Bu Avrupalılar için daha önce görülmemiş oranda imtiyaz sağladı. Yukarıda belirttiğimiz ön şartın yerine gelmemesi herhangi bir Avrupalı gücün o bölgeye yoğunlaşarak hedefini tam on ikiden vurması anlamını taşıyordu. Bu durumun tabi sonucu olarak bütün halklar kendi yönetimlerini Avrupa'nın uluslararası siyasi düzenini de hesaba katarak, ekonomilerini teknik olarak endüstrileşmiş Avrupa'nın rekabetine göre, düşünce açılarını Avrupa'da çalışılan modern bilimin meydan okumasına göre ayarlamak zorundaydılar.

Genel olarak 10. Yy'dan 15. Yy'a kadar olan dönem kıta Avrupa'sında

---

[8] Büyük deniz yollarının keşfedilmesi, Amerikalar ve Hintler'den altın, gümüş ve hammadde teminini kolaylaştırdığından üretim hacminin kendisini ikiye katlama süresi birkaç yıla düşmüştü. Bkz. (Bayur, 1946, c.II, s.139)

[9] Büyük güçler dışında kalan ve Avrupalılar tarafından henüz işgal edilmemiş orta ölçekli devletler.

[10] Hindistan'da uygulanan sömürge hukuk sistemi, İngiliz asıllı sınıf için hukuki dokunulmazlık ve ayrı hukuk sistemi seçme şansını tanıyordu. Bkz.(Aziz Ahmed,1989, s.45)

derebeylerin imparatorlarla, kilisenin siyasi otoriteyle ki 1073 Papalık Diktesi ile belirginleşmiş ve ortaçağa damgasını vuran çatışmalarının, mezhep kavgalarının ve din savaşlarının yaşandığı bir dönemdi. 12. Yy'dan itibaren özellikle Endülüs üzerinden. İslam etkisinin tüm Avrupa genelinde skolastik düşünce ile hesaplaşmaya girmesi Descartes' a giden süreci hızlandırmıştır. Descartes'la başlayan rasyonelleşme *'geleneksel'* olarak adlandırılabilecek bir toplumdan *'rasyonel'* diye tanımlanabilecek ve tercihlerini atalarından aldığı mirastan çok o gün için pratik çıkarların dayattığı pragmatik felsefeden beslenerek yapan, insanlık tarihinde bir kırılmanın ifadesi olarak bir toplum tipi nev-i şahsına münhasır olarak ortaya çıktı. Yeni durumda kişilere aile bağlarından çok, bireyler olarak etkili rekabetleri ölçüsünde mevki ve yetki verilecekti. Etkin kurumlar atadan kalma kurumların yerini alacak, sosyal statüler özel kişisel vaatlerden çok yasal statüler tarafından belirlenecekti. Bu durum değişime karşı olan direnci kıracak ve etkin olan durum geçmişe oranla daha kolay içselleştirilebilecek ve yenilik tabii bir zaruret olarak algılanacaktı. (Hodgson,1995,c.II)

Yeni yaratıcılığın merkezi birçok unsurdan oluşan uzmanlaşma standartlarından oluşuyordu. Böylesi bir teknik uzmanlaşma tarih sahnesine ilk defa çıkmıyordu. Barutlu silahların kullanılmasıyla beraber ortaya çıkan askeri organizasyonlar bu yenilikçi tavrın habercisiydi denilebilir. Ancak yeni durumdaki yenilikçi tavır toplumun tüm stratejik kurumlarına hitap edebilecek ve- kuşatabilecek 'kritik değer'e ulaşmıştı. Sermaye sistemli bir şekilde yeniden yatırımlara yönlendirilmiş ve süregelen teknik icatlara bağlı olarak çoğalmıştı. Sadece birbirinden bağımsız birçok teknik gelişme yoktu. Herhangi bir faaliyetin teknik etkinliği diğer uzmanlıkların meyveleri kullanılarak artırıldı ve bu ilişki her şeyin verimliliğinin artırılmasında da kullanıldı. Yeni keşifler ve icatlar, bunları gerçekleştirmek için gerekli mali yatırımlar ile birlikte geometrik bir ilerleme hızıyla büyüdü. Her yeni İcat yararlanıldıktan sonra bir diğeri için yol açtı. Kelimenin tam anlamıyla Batı *'icad etmeyi icad etmişti'* .

Entelektüel açıdan ise bu durum Royal Society gibi derneklerin çalışmalarında görülebilir. 17. yy da Royal Society eski bilginin yerini alacak

olan yeni bilgiyi toplamayı ve yaymayı, sömürgeleştirme sürecinde sahip olunması gereken stratejik antropoloji ve medeniyetler tarihini kendisini merkeze alarak yazmayı ve otantik kültürlerin zihniyet yapılarını çözmede yardımcı her türlü bilgiyi üretmeyi hedeflemişti. Doğu, başlı başına bir meslek dalıydı.[11]

Tüm bu üretilen bilgi ve ortaya konan yeni yöntem, Batının kendisi dışındaki dünyayı daha çok kuşatabilmek ve eriterek elde ettiği ticari ve siyasi değerlerin omuzlarına basarak diğer dünya karşısında yükselebilmek içindi.[12]

Batı, elde etmiş olduğu tüm deneye dayalı bilgileri ve bu veriler etrafında kavramsal çerçevesini oluşturduğu entelektüel yapısını evrensel bir boyutta ele alarak dış dünyanın kendisinin varlığı için var olduğu sonucuna vardı. Darvinizmle beraber gelen terakki anlayışı üstün bir İngiliz tipini ortaya çıkardı.[13] Otantik kültürler sahip oldukları maddi ve manevi değerler açısından Batılı tüccarlar için hem bir av hem de tehdittiler.

2.3.2. İngiltere ve Doğu Hindistan Şirketi

Hint kıtası, büyük Avrupa devletlerinin hemen hemen tamamının (Portekiz, Hollanda, Fransa, İngiltere)[14] hegemonikleşme sürecinde en önemli unsurlardan biri olmuştur. M.Ö 1600 Ari istilasından[15] ve İskender'in seferinden beri sürekli Batı toplumlarının ve eski dünyanın dikkatini üzerine çekmiştir. Coğrafyasının getirmiş olduğu çerçevelenmiş yapısıyla, hedef olmasına rağmen dış dünyaya karşı büyük oranda kendisini korumuştur. Dış dünya ile bu tür bir ilişki çoğu zaman Hintliler için dezavantaj olagelmiştir. İzole olmuş Hint toplumu İslam etkisine kadar kendisi dışındaki dünyayı gözlemleyememiş ve böylece dış tehdit algılaması olmamıştır.

1497 yılında Vasco de Gama'nın Ümit Burnundan dolaşarak Hindistan'a

---

[11] Bu yargı ilk haçlı seferlerine katılan ve Hatay'da ölen İtalyan Lord Benjamin Disraeli'ye aittir.

[12] Din dışı Avrupa Medeniyeti, hiçbir ahlaki sınır koymadan üstün ve uygar olduğunu iddia ederek yaşayan diğer medeniyetler için bir tehdit kaynağı idi. Bkz (Duralı, 1996)

[13] Eğer tabiatta bir tür tabi seleksiyon varsa ancak yeterince kuvvetli ve üstün uygarlıklar yaşayabileceklerdir ve türler arasında evrim varsa İnsanlığın en üstün ırkı Batı'lılardır. Onların da en seçkin ve asilleri İngilizlerdir.

[14] 16.yy Portekiz, 17.yy Hollanda, 18.yy Fransa, 19.yy İngiltere hegomonik güce ulaşmıştır.

[15] Hindistan'ın sömürgeleştirilme faaliyetleri Aryan akınların sona ermesinden itibaren kıtanın karşılaştığı ikinci akın olmuştur.

giden yolu keşfetmesi ile kıtanın Batıya kapılan bir kez daha açılmıştı. Bu durum Osmanlının eski dünyanın tüm önemli ticaret yollarını yüzyıllarca tutmasının kaçınılmaz bir sonucu olarak Batının kapandan kurtulmaya çalışması idi. Coğrafi keşifler sonucu İslam medeniyetinin çevre ekseni ciddi bir tehditle karşı karşıya kaldı. İlk geldiklerinde dürüst ticaret anlaşmaları yapan Portekizliler bir sonraki yıl donanına ile gelmişlerdir.

Batı Avrupa'da gelişen Merkantalizm ile Uzakdoğu ve yenidünya tüm rotaların kesişeceği yerler olacaktı. Avrupalı güçleri doğuya çeken cazibenin çok kuvvetli olması sürekli akının engellenmesini imkânsızlaştırıyordu. Hindistan ve Arap yarımadası ile kuzey bölgelerde cereyan eden ticaret hacmi 16.yy sonlarına kadar tüm Avrupa'nın ticari hacminden daha fazla idi. (Pont,1970,s.108) Ancak Hindistan'a olan bu akın neticesinde 17. Yy. başlarından itibaren dengeler Batılılar lehine değişmeye başlayacaktı. 1600 yılında İngiliz Doğu Hindistan Şirketinin kurulması ile beraber kıtada İngiliz varlığının temelleri atıldı.

İngiltere, geleneksel stratejisi gereği kıta Avrupa'sında hâkim güç olan Kutsal-Roma Germen'e karşı yükselen güç olan Hollanda'yı desteklemişti. 17. Yy. başlarından itibaren Hollanda bölgesel bir güç olmaktan çıkıp tüm denizlerde tam bir üstünlük sağlar. Öyle ki bu dönemde Hollanda ticaret filosu İngiltere ve Fransa filosunun tam iki katıdır. Bu durumda o tarihlerde yeni oluşmaya başlayan dünya Yahudi kapitalinin elbette ki payı vardı. İngiltere 17. Yy boyunca Hollanda[16], 18. Yy boyunca Fransa ile rekabet ederek Hindistan'a hâkim olma sürecini büyük oranda Doğu Hindistan Şirketi ile devam ettirmişti. (Kennedy, 1998, s.178)

1601 yılında Kraliçe I.Elizabeth'in yayınladığı bir fermanla Doğu Hindistan Şirketi'nin çalışma alanı da belirlenmiş oldu. Şirket elde etmiş olduğu gelirden önemli bir kısmını doğrudan hazineye devredecekti. Aynı şekilde şirketin kısmen hukuk düzenleme yetkisi de vardı. Cihangir zamanında İngiliz elçisi Sir Thomas Roe, imparatordan Osmanlıların Fransızlara vermiş olduğu kapitülasyonlara benzer imtiyazları elde etmeyi

[16] 1600 yılında İngiliz-Hollanda ortaklığı ile kurulan Anglo-Dutch Indian Company, İngiltere'nin Hollanda'dan büyük denizlere açılma stratejisi elde etme amacını taşıyordu. Bkz (Kennedy, 1998, s.175)

başardı. Buna göre İngilizler Hindistan' da kendi din ve hukuklarına göre yaşayacaklardı. I.James zamanında şirketin kanun yetkileri genişletildi. 1666 yılında II. Charles zamanında şirketin bünyesinde çalışan bazı Hintlileri de kapsayacak şekilde bu yetkiler genişletildi.[17] 1698 yılına gelindiğinde Kalküta civarındaki üç köyün vergi toplama yetkisi Azim Şah tarafından Doğu Hindistan Şirketine verildi. Vergi gelirleri azalan merkezi yönetim İngiliz Şirketin daha etkin tekniklerle vergi toplayabileceğini ve bundan hazineye gelir elde edeceğini düşünmüştü. Şirket böylece Babür-Türk idaresi altında anayasal bir statü kazanmış oldu.

Doğu Hindistan Şirketi adım adım kendi hukuk sistemini uygulamaya koyacaktı. 1726'da ortaya çıkan karışıklıklar neticesinde sahil kentlerinde Kraliyet mahkemeleri kuruldu. Şirket bünyesinde çalışan birçok yönetici ve nüfusu artmaya başlayan İngiliz nüfus başvurularını bu mahkemeye yapacaklardı. 1757 yılından itibaren şirket elde etmiş olduğu hukuki imtiyazları kullanarak sömürgeleştirme sürecini hızlandırdı. (Aziz,1989,s.61) Şirketin finanse ettiği misyonerler hızla tüm kıtada Hıristiyanlık propagandası yapıyorlar ve İngilizler için sağlam yerli bir müttefik topluluk için uğraşıyorlardı. Öte yandan şirkete bağlı askeri birlikler liman şehirlerinden kıtanın iç kısımlarına doğru ilerlemelerini sürdürüyorlardı. Şirketin hukuki faaliyetleri Bengal, Bihar ve Orissa eyaletini içerecek şekilde genişledi. Gerek şirket içersinde gerekse şirketin faaliyet alanında bulunan eyaletlerdeki kamu kuruluşlarında 150 yıllık bir politika sonucunda Müslüman personel Hindulara oranla %2 seviyelerine çekilmişti. Kıtada Babür-Türk idaresine karşı denge oluşturabilmek için Hindular Müslüman vakıflardan gasp edilen topraklarla zenginleştirilmiş ve Batılı unsurlara daha çabuk adapte olmaları sağlanmıştı. 1765 yılında II. Şah Âlem yıllık 2.5 milyon rupi karşılığında Şirketi vergi toplama komisyoncusu ilan etmesi tam olarak Şirkete hukuki bir zemin sağladı. (Aziz,1989,s.15)

Şirket doğrudan kendisine bağlı olmayan şehirlerde de öncelikle adalet sistemini ele geçirdi. Hindistan'ın ilk İngiliz Genel Valisi Warren Hastings 1773 yılında göreve başladı. Bir yıl içersinde *Yüksek Adalet Mahkemesi*

---

[17]Bu sayede İngiltere hesabına çalışan üst düzey Hinduların Müslüman siyasi birime olan referansları zayıflatılacaktı.

kuruldu. Baş hâkimliğe Sir Elijah Impey atandı. Bu mahkeme Şirket idaresindeki Bengal, Bihar ve Orissadaki Şirket görevlilerinin ve İngiliz vatandaşlarının tartışmalı davalarına bakıyordu. Gene İngiliz vatandaşlarından bir de jüri oluşturulmuştu. Böylece hem Babür-Türk idaresi tarafından vergi komisyoncusu ilan edilen Doğu Hindistan Şirketinden hem de İngiliz Kraliyetinden gücünü alan iki ayrı hukuk sistemi yürürlüğe girmiş oldu. (Aziz,1989,s.21) Daha sonra Impey'in' yerel yüksek mahkemenin tek yargıcı olarak atanmasıyla bu çift başlılık ortadan kaldırılacaktı. 1789 yılında Genel Valiliğe atanan Cornwallis şeriatın sıkıntı yarattığını düşündüğü kısımlarını devre dışı bırakmak için yaptığı düzenleme ile küçük şehirlerde kadılar ve müftülerin baktığı davaların sonuçları bir üst mahkeme olan Genel Vali ve yardımcılarının onayına sunuyordu.

1799 yılında ikinci Mysore savaşında Sultan Tipu'nun öldürülmesi ile birlikte kıtanın derinliklerinde İngilizler için tehdit olabilecek güçlerin sayısı gittikçe azalıyordu.[18] Cornwallisin ikinci defa Genel Vali seçilmesi ile birlikte Hintliler için kurulmuş ceza mahkemelerini kaldırarak merkezden yargıç atadı. 1813 yılında Doğu Hindistan Şirketinin imtiyazları yenilendi ve merkezle olan ilişkileri yeniden düzenlendi. Şirketin yayılmasına paralel olarak bu uygulamalar yaygınlaştırıldı.[19] 1833 Chester anlaşması ve ileriki yıllarda yapılan reformlar Batılıları Hintliler karşısında eşit hale getirdi. Bu durum 1947 yılına kadar devam edecekti. Daha sonra sanığın kendi hukukunun geçerli olduğu ilan edilecekti.

İslam şahıs ve medeni hukuku uygulanmaya devam etti. İngilizler sosyal düzende fiiliyatta Hindulara daha fazla müdahale ediyorlardı. (Münewer,1991,s.11) Bunun sebebi Hinduların çok daha fazla Batılılarla ilişkisi olması ve Hindu yasalarının zaten kıtanın çoğunluğunda hukuk, sisteminde yer almaması idi. 1803 yılında tazir yasası sadece topluma karşı

---

[18] Sultan Tipu Osmanlı padişahı III. Selim'e mektup yazmış ve yardım istemişti. Ancak Osmanlı Devleti'nin o anki dış politikası gereği padişah Sultan'a İngilizler ile müttefik olmasını ve Fransızlara karşı savaşmasını tavsiye etmiştir. Nitekim Osmanlının İngiltere'nin Hindistan macerasına bakış açısı çok uzun süre bu şekilde devam etmiştir. Bu durumun Hindistan'daki sömürge karşıtı direnişe etkisini ileride ele alacağız. Bkz. (Bayur ,1946 c.III, s.205)

[19] Şirketin en yıkıcı faaliyeti hitap ettiği alandaki vergiden muaf vakıf topraklarını vergiye bağlamak ve kısa bir zaman sonra da bu topraklara el koyarak gelirlerini vakıflardan elde eden birçok medreseyi açıkta bırakmaktı. Bkz (Bayur, 1946, c.III, s.36)

işlenen suçlara indirgendi. Nihayet 1832 yılında İslam ceza hukukunun Müslümanlara uygulanmayacağı ilan edildi. (Aziz,1989,s.26) Bu değişiklikler modernist eğilimleri hızlandırmış oldu.

2.4. Direniş Süreci

19.Yy'ın başları genel olarak Hindistan'ın tek hâkiminin İngilizler olacağını gösteriyordu. Bengal, Bihar ve Orissa doğrudan Şirket tarafından yönetiliyordu ve Birleşik Eyaletlerin büyük kısmı çoğunlukla Batılıların kontrolünde idi. Sultan Tipu'nun öldürülmesi ve 1803–5 II. Maratha Savaşı sonucunda İngilizlerin kıta genelinde önündeki engellerden birisi daha büyük bir manevra ile ortadan kaldırılmış oldu. Hayderabad zahirenbir İngiliz yerli tarafından yönetiliyordu. İngilizlerin ilan ettikleri şartlarla müttefik olmayı reddetmenin cevabı işgalle veriliyordu.[20] 1803 Delhi Savaşı sonucunda Babür-Türk İmparatoru Şah Âlem İngiliz koruması altındaydı. İngilizler tarafından *'seksen* üç *yaşında zavallı kör' (*Ashraf,1982,s.31) olarak tanımlanan imparatorun artık etkinliğinin göstermelik olduğunu ve Hindistan'ın gerçek yöneticileri olduğunu ispatlamak için Delhi'yi baştanbaşa askeri birliklerle dolaştılar. Kuzeybatıdaki Sih eyaletleri ise kendi aralarındaki savaşlardan usanmışlar ve Şirket ile bir barış anlaşması imzalamışlardı. Sonuçta kıtada Müslüman üstünlüğü sona ermişti.

Tam da bu kritik noktada Şah Veliyullah Dehlevi'nin[21] oğlu Şah Abdülaziz(1746–1824) 1803 yılında Hindistan'ın Dar'ül İslam olmaktan çıktığını ilan ettiği bilinen fetvasını yayınladı. Siyasi açıdan bu fetvanın yansımaları Hindistan tarihi açısından bir dönüm noktası olarak değerlendirilebilir:

"Delhi 'de Müslümanların idarecisinin hiçbir fonksiyonu kalmamıştır. *Sosyal düzen, yönetim ve yargı, ticaret ve eğitim Batılıların kontrolündedir... Evet, belli dini ayinler, kurban kesmek, Cuma ve bayram namazları serbestçe* eda *edilebilmektedir. Ancak* bu *dini ayinlerin onlar için hiçbir kıymeti yoktur... Delhi'den Kalküta ya kadar Hıristiyanlar tam kontrolü ele geçirmişlerdir. Hayderabad, Leknev, Rampur gibi merkezlerin hala yerel yöneticiler*

---

[20] Kıtadaki siyasi hâkimiyetin süreksizliğini fark eden İngilizler, siyasi yapıların biriyle ittifak halinde iken geriye savaşarak kıtadaki hâkimiyetini pekiştiriyordu.

[21] Şah VeliyulIah Dehlevi (I704-1762), 18. Yy.'ın ilk yarısında yaşamış orta yolcu, uzlaştırıcı ve sapmaları temizleyici ve İslam Düşünce sistematiğini yeniden kurgulamış olması dolayısı ile modern Hint-İslam düşüncesinin tüm ekol1eri ona atıfta bulunmadan kendilerini ifade edememiştir. Yaptığı ihya hareketleri dolayısıyla Hindistan 'm Gazzalisi olarak da tanımlanır. Bkz (Erdoğan, 1994)

tarafından yönetilmesi İngilizlerin üstünlüğünün ve otoritesinin kabul edilmesinden kaynaklanmaktadır. (Faruki,1962,s.2)

Fetva ulemanın büyük kısmı tarafından ülkenin birçok yerinde dile getirildi. Dönemin ulemasından Şah Sahib daha da ileri giderek bir direniş hareketi organize etti. (Faruki,1962,s.7) Kendisi aktif olarak böyle bir harekete önderlik edemeyeceğinden öğrencisi Seyid Ahmed Baralvi'den (1786–1831) Rajputana'daki İngilizlere direnen Emir Ali Han'ın kampına gitmesini istedi. Baralvi karizmatik bir kişiliğe sahipti ve Şah Veliyullah geleneğinden geliyor olmanın verdiği manevi bir güce sahipti. Şah Sahip onun karakterinden o kadar çok etkilenmişti ki tüm arkadaşlarını ve akrabalarını ona itaat etmeye teşvik etti. Baralvi yedi yıl boyunca gerektiğinde at üstünde kılıçla savaşmak da dâhil tüm desteğini Emir Ali Hana verdi. Ancak 1817 yılında Emir Ali Han İngilizlerle bir barış anlaşması yaptı. Seyyid Ahmed Baralvi kampı terk ederek Delhi'ye döndü ve burada Şah Sahib tarafından karşılandı. Emir Ali Han'ın barışı, askeri bir kurmay önderliğinde yapılacak direniş umudunu da sona erdirmişti. Şimdi 1803 fetvasının gereği olan cihad halk kitlelerinin desteği ile sürdürülecekti. Halk desteğini sağlamak maksadıyla Seyyid Ahmed Baralvi tüm ülkeyi dolaştı. Çok kısa bir zamanda büyük bir performans göstererek Delhi ile Kalküta arasını tam bir direniş kalesine çevirdi. 1822 yılında yaptığı Hac ziyareti dönüşünde Peşaver sınırında Sih kasabaları ile savaşmaya başladı. (Faruki,1962,s.9)

Seyid Ahmed Baralvi 1831 Balakot Savaşında öldürüldü. Onun ölümü ile beraber direniş hareketi çok ciddi gerileme gösterdi. Daha sonra 1857 direnişine kadar oldukça dağınık sürecek bir mücadele ülkenin kuzey dağlık bölgelerinde devam ettirildi.

Baralvi ve arkadaşları İngiliz karşıtı olmakla suçlandı. Fakat Hintli Müslümanlar için meselenin odak noktası İngiliz hâkimiyeti ile beraber kıtada Müslüman sosyal yapının ve eğitim sisteminin tam anlamıyla çözülmüş olması idi. Eski ortaçağ düzeni çatırdıyordu ve her geçen gün çatlaklar daha da belirginleşiyordu. Çözülen sistem Müslümanlar üzerinde dayanılması güç bir gerilim oluşturuyordu. İngilizlerin sömürge politikaları en çok toplumsal korumadan mahrum Müslümanlar üzerinde etkiliydi. W.W Hunter dönemin

İngiliz yönetimi için özür dileyerek eserinde şunları dile getiriyor: *'800.000 poundluk bir masraf sonucu elde edilen 6.000.000 luk kardan, devlet 300.000 tutarında payını alıyordu. Bu karın büyük kısmı kiralanmayan veya ticari olarak işletilmeyen Müslümanların vakıflarının topraklarıydı. Yüzlerce eski aile dağılmıştı ve gelirlerini büyük oranda vakıf arazilerinden sağlayan Müslümanların eğitim kurumları tamamen çökmüştü*. (Hunter,1945,s.105)

Bu çöküş sonucunda ortaya çıkan vakum İngiliz okulları için antipati uyandırmıştı. Tüm bunların üzerine misyonerlik faaliyetleri de eklenince Müslüman toplum kendisini tam bir güven bunalımı içersinde buldu. Hindulara gelince, onlar yeni değişimi hoş karşıladılar ve kendilerini buna göre ayarlamak için gayret gösterdiler. (Hunter,1945,s.140) Resmi makamlardan aldıkları cesaretle ticarette, eğitim ve mesleklerde yeni arayışlara girebildiler ve kendileri için güvenli bir gelecek oluşturdular. İngilizler Hint topraklarında yeni toprak sistemini kurduklarında bundan en çok Hindular istifade etti. Bu durumu daha da karmaşık hale getirdi. Nehru'nun sözleriyle... *yeni sorunları başlattı Hindular ve Müslümanlar arasındaki çatışmalar bu statü değişimine kadar indirgenebilir... Bengal çoğunlukla Müslüman köylülerin işçi olarak tarlalarda çalıştırdıkları Hindu toprak ağalarının bir eyaleti halini almıştı.* (Nehru,1951,s.78)

Bu durum Müslümanların içe kapanmaları için yeterince sebep oluşturuyordu. Bunun tabii sonucu olarak Müslümanlar İngilizlerin getirmiş olduğu her ne varsa ona karşı bir tür kalkan inşa ettiler. İngiliz okullarına çocuklarım göndermediler, İngiliz mallarını çok uzun süre boykot ettiler. İngiliz sömürge hükümetleri Müslümanları hiçbir zaman resmi kurumlarda çalıştırmadılar. Böylece Müslümanlar için, siyasetiyle, ticaretiyle ve düşünce yapısıyla yeni tehdit daha da tanımlanamaz bir boyuta ulaşıyordu. Delhi yönetimi ve kıta genelindeki tasavvuf birimleri yeni düzenin tamamen dışında kalmamak için zaman zaman belirli kişileri Şirketin emrine vermiştir. (Faruki,1962,s.18)Ancak çoğunlukla bilinçli olarak Müslümanlara tüm kapılar kapatılmıştır. Bu politikalar Hindulara inkâr edilmesi mümkün olmayan avantajlar sağlıyordu. W. Hunter eserinde Orissa'lı Müslümanlar tarafından kraliçeye yazılan şöyle bir mektuba yer vermiştir:

"Majesteleri Kraliçemizin sadıkları olan bizler ülke idaresindeki tüm görevler için herkesle eşit iddiamız olduğuna inandığımızı söyleriz. Gerçeği söylemek gerekirse Orissalı Müslümanlar sürekli aşağılara itilmiştir ve tekrar yükselme ümitleri yoktur. Asil ailelerden doğmuş olan bizler topraklarımızı kaybettiğimizden sudan çıkmış balık gibiyiz. Kalbimizin tüm derinliklerinden şunu söylemek isteriz ki haftada on şiling için Himalayalar'ın karlı zirvelerini dahi aşmaya hazırız." (Hunter,1945,s.142)

Tüm bu verilerden hareketle Müslüman orta sınıfın yok olma ile karşı karşıya kaldığı, diğer taraftan fırsatçı bir Hindu tüccar sınıfın ortaya çıktığı söylenebilir. (Kolin,1969,s.25) Hint alt kıtasında ileride meydana gelecek olan politik ve ekonomik gelişmeler bu iki toplumunun eşit olmayan ve dengesiz gelişiminden kaynaklanacaktı.

2.4.1. 1857 Ayaklanması

Daha önce değindiğimiz olaylar göz önüne alındığında, 19. Yy ilk yarısındaki İngiliz asimilasyon ve sömürge politikalarının 1857 ayaklanmasının temel sebebi olduğu sonucuna varılacaktır. Yabancı bir gücün varlığı ve varlığından da öte idari uygulamaları hem Müslümanlar hem de Hindular arasında bir tür Hintlilik duygusunun artmasına sebep oldu. Her iki toplumun liderleri halkı İngiliz karşıtı direnişe, çok duyarlı oldukları kültür ve din adına mobilize ettiler.

Müslümanlara gelince, 1806 Vellore Hintli askerlerin ayaklanması[22], 1804 Faraizi ayaklanması[23], Dudu Miyan tarafından 1830 ve 1840'larda organize edilen" tarım işçileri yürüyüşleri[24], Seyyid Ahmed Baralvi tarafından yürütülen hareket ve kendisinden sonra Mücahidin'in faaliyetleri gibi çoğunlukla dini kimliğe sahip kişiler tarafından yönlendirilen hareketler onların içersinde bulunduğu dışlanmışlığı ve güvensizliği anlatmaktadır. Dolayısıyla

---

[22] Bu ayaklanma İngilizlerin güneydeki otoritesini kırmak için yapılan ilk girişimdi.

[23] Faraizi Hareketi Mevlevi Şeriatullah tarafından 1804 yılında kurulmuştur. Mevlevi Bengal'de doğmuştur. 18 yaşında iken Hac için Mekke'ye gitmiştir. Yirmi yıl Hicaz'da kalmış ve 1802 de geri dönmüştür. Hareketi dini anlayıştaki çürümeye karşı bir tür tepki idi. Bkz (Faruki,1962, s.17)

[24] Dudu Miyan, Mevlevi Şeriatuilah'ın oğlu ve takipçisidir. Seyid Ahmed Baralvi'nin askerleri ile ortak çalışmıştır. 1834,1841,1844 ve 1846 yıllarında da yürüyüşler tertip etmiştir. 1857 Delhi Ayaklanması'nın haberleri ulaşır ulaşmaz tutuklanmıştır. Bkz (Faruki,1962,s.22)

son 1857 ayaklanması da dâhil İngilizleri kıtadan sürmek için yapılan tüm girişimlerde güçlü bir dini çizgiden ve Ulema'nın önderliğinden bahsetmek mümkündür. (Faruki,1962,s.25) Seyyid Ahmed ve Şah İsmail Şehid tarafından oluşturulan gelenek, takipçileri tarafından da devam ettirildi. Delhi'de yayınlanan ve ülkede yabancılara karşı cihad çağrısı yapan meşhur fetvanın altına dönemin ulemasından ileri gelenler imza atmışlardı. 1858'de Allame Fazlı Hak Hayrabadi'nin[25] bu fetva ile bağlantılı meşhur yargılanmasında, bir fetvanın hoşnutsuz olan Müslümanların zihinlerinde nasıl bir değişiklik yapabileceği görülmüştü.

1857 ayaklanmasında, Darul-Ulum Devbend'in kurucuları da Direniş'e aktif olarak katılmışlardır. Delhi dışında ve özellikle kendi bölgelerinde uzun süre İngiliz otoritesini kırabilmişlerdir. Faaliyet gösterdikleri merkez Delhi civarında ufak bir kasaba olan Şamlı idi. Mevlana Muhammed Kasım Nanavtavi (1832–80) ve Mevlana Raşid Ahmed Gangohi(1828–1905) peş peşe direniş kuvvetlerinin komutanlığını yapmıştır. Mevlana Medeni, İngilizlerin ayaklanmayı bastırdıktan sonra onların vahşi kapanlarından nasıl kurtulduklarının hikâyesini eserlerinde anlatmaktadır. (Faruki,1962,s.22)

2.4.2. Direniş Sonrası Dönem

1857 Direnişi'nin sonuçları hem Müslümanlar için hem de İngilizler için bir çeşit travma idi. İngilizlerin Direniş'i çok vahşi yöntemlerle sona erdirmesi ve Hint-İslam siyasi ve kültürel mirasının sözcüsü konumundaki Delhi'nin yağmalanması sonucu Evrengzib'in torunlarının ve tüm saray çevresinin sürülmesi ile Müslümanlar İngiliz varlığının de facto durumdan çok, yüzyıllar sürebilecek bir realite olduğu noktasına geldiler. Ticari ilişkilerle başlayan uzun süreç, doğurduğu askeri sonuçlar itibariyle tekrar değerlendiriliyordu. İngilizlerin İhmal edilmeyecek kadar önemli teknik ve taktiğe sahip oldukları gerçeği Batı düşüncesine olan yönelişi hızlandırdı.

1857 öncesi sıradan Müslüman için İngiliz beyefendisi domuz eti yiyip şarap içen ve Victoria dönemi modası çıplak omuzlu giysiler içindeki kadınlarla dans ve eğlence düzenleyen, gazel okumada son derece

[25] AlIame Fazlı Hak Hayrabadi (1861) Şah Abdülaziz'in kardeşi Şah Abdülkadir'in öğrencisiydi.

kabiliyetsiz, kendisinin veya çoğunlukla başkalarına ait avuç dolusu paraları saymaktan zevk alan kötü alışkanlıklara sahip bir inkârcıyı ifade ediyordu. (Hardy,1972,s.92) Böylesine asabiyesi kuvvetli sosyal yapı tabii olarak yabancı kültürü taklit etmeyi aynı derecede aşağılanmış olarak kabul edecekti. 1857 sonrası Hint-İslam Siyasi iradesi tamamen sona erdirilmiş olduğundan ve geleneksel kurumların toplum içersindeki pratik önemlerini yitirmesinden dolayı Batı düşüncesi tüm yönleriyle Müslümanların dikkatini çekti.

İngilizler için 1857 Direnişi bir çeşit sürprizdi denilebilir. Tüm İslam dünyasındaki sömürgelerde bağımsızlık için topyekûn direnişin ilk ciddi örneğini teşkil ediyordu. İngilizler geleneksel kurumların bu derece toplumsal tabanı güçlü yapılar olduğunu bu tarihten itibaren tam olarak anlamış oldular. Hindu ittifakının tek başına kıtada İngiliz varlığı için yeterli olmayacağı da ortaya çıkmıştı. Müslümanlar, Direniş'in temsilcileri konumundaydılar. Birçok İngiliz gözlemci için Müslüman demek direnişçi demekti. *Life* of *Muhammed* adlı eserin müellifi *Sir William Muir* direniş sırasında kardeşine yazdığı bir mektupta Müslümanı sürekli bir elinde Kuran diğer elinde kılıç taşıyan kişi olarak tanımlamıştı. (Hardy,1972,s.175)

1857 Direnişine Müslümanlar kadar olmasa da Hindular da yer yer destek vermişti. Kastlarının göz ardı edilmesi ile aşağılandıklarına inanan Hindu süvariler de isyana katıldılar; Ancak bu durum Direniş'in Müslüman karakterini söndürmüyordu. 1857 Ayaklanması tam olarak ulemanın, saray çevresinin, askeri sınıfın birlikte yürüttükleri kısmen organize bir hareketti. (Hardy,1972,s.245) Başarısız olarak sonuçlanmasına rağmen 1857 Ayaklanması ileride Gandi'nin de aralarında bulundukları birçok Hindu ve Müslüman liderlerin siyasi ve ekonomik mücadeleleri için meşru bir zemin hazırlayacaktı.

Müslüman Hintlilerden direnişe destek vermeyenler de vardı. Haydarabad Nizamı ve birkaç eyaletin yöneticileri ile bazı vergi tahsildarları İngiliz yönetimine sadık kalmışlardı. Sir Seyid Ahmed Han, ileride ön plana

çıkacak sadıklardan birisiydi. *Esbab-z Bagavat-z Hint* adlı eserinde Direniş'e bakışını özetlemiştir.[26]

Nehru'nun da değindiği gibi Direniş sonrası İngilizler, Müslümanların üzerine Hindulardan çok daha fazla baskı uygulamışlardır. (Hardy,1972,s.262) Ayaklanma zirvesindeyken George Campell Müslümanların topyekûn rezil edilmeleri gereğini vurgulamıştır. (Hardy,1972,s.265) William Howard Russel 1858'de Müslüman unsurlara Şiva ve Vişnu'ya tapanlardan çok daha fazla düşmanlık beslenmesi gerektiği üzerinde durmuştur. Albay Hodson Delhi'yi işgal ettiğinde sarayda üç şehzadeyi bizzat kendisi öldürmüş ve yirmi dört tanesini de daha sonra yargılayıp infaz etmiştir. Katliam tüm Delhi deki Müslüman aydınları da beraberinde götürmüştür. İngiliz askerler şehirde yaşayan soylu ailelerin evlerini basmış ve önlerine gelen herkesi öldürmüşlerdir. Tutuklananlarda daha sonra herkesin gözü önünde idam edilerek nehirlere atılmışlardır. Delhi'den kaçanlar servetlerinin dörtte birini ceza olarak ödemek şartıyla geri dönebildiler. Aynı ceza Hindular için onda bir oranındaydı. (Hardy,1972,s.266)

Direniş'in bastırılmasının hemen akabinde, İngiliz Başbakanı Palmerstone (1784–1865) Genel Vali Canning'e yazdığı mektupta Müslüman kültürle alakalı ne kadar sivil bina varsa tamamının yerle bir edilmesini emretmiştir. (Hardy,1972,s.275) Ancak merkezin ve İngiliz basınının yönlendirmesinin aksine Canning Palmerston'a cevaben yazdığı mektupta Hindistan'da yaşayan herhangi bir toplumun doğrudan dinini hedef alıcı uygulamaların kıtada İngiliz varlığını bitireceğini belirtmiştir. Her bir dini toplumun kendi dini kimliklerinin devamının sağlanması ile birlikte İngiliz yönetimine karşı birleşmeleri engellenmiş olacaktı. Sömürge yönetiminin dini kimlikleri ön plana çıkarması, milliyetçilik hislerinin belirmesini sağlayacaktı. Bu sebeple 1857 ayaklanması sonrası Hindu kast yapısına ve Müslümanların ibadetlerine olan müdahaleler daha dikkatli bir boyutta yapılmıştır.

Hinduları dengeleme adına yürütülmesi planlanan bu politika yarım asır

---

[26] Seyyid Ahmed Han bu eseri İngiliz yönetimini Müslümanların 1857 ayaklanmasını planlı olarak başlatmadıklarını ikna etmek için kaleme almıştır.

kadar sonra Müslümanlar için siyasi bir alan açacaktı. Sömürge yönetimi 1857 sarsıntını Müslümanların sırtına ebediyen taşımak zorunda kalacakları bir yük olarak görmüyordu. Hindu veya Müslüman toplumun hükümetten herhangi bir beklentileri olabileceği ve sivil yollardan bu beklentilere cevap bulabilecekleri imajı verilmek isteniyordu. (Hardy,1972,s.77) Bu durum 1857 Direnişi'nin dolaylı bir başarısı olarak algılanmalıdır. Hindistan'ın geleceğinde Müslümanlara da yer olacaktı ancak bu onların anladığı veya anlamak istediği tarzda olmayacaktı. Bir İngiliz beyefendisinin- yaşantısını Müslüman kimliklerini koruyarak benimsedikleri ve Kraliçeye sadık kaldıkları müddetçe dikkate alınacaklardı. Sadık Müslüman tipinin ortaya çıkabilmesi için, İngiliz yönetimi Direniş'e katılmayan bir takım insanları ödüllendirirken, fiilen direnişe katılmış birçok askeri ve resmi görevlilerin aldıkları cüzi miktardaki maaşları dahi ceza olarak kaldırarak İngiliz karşıtlığının sosyal boyutunun ezilmesi planladı.[27]

Babür-Türk geçmişi olan cagirdarlar ve yönetici sınıf, topraklarını tamamen kaybetmişti. İngiliz üstünlüğünü ve İngilizler adına toprak işletip vergi toplamayı kabul eden yeni bir toprak sahibi sınıfı ortaya çıkıyordu. Sömürge yönetimi kendisi ile sorunu olmayan Müslüman toplumdan bazı kişileri toprak sahibi yaparak, Hindu varlığını dengelemeyi hedeflemişti. Şatari'li Mahmud Ali Han, Faiz Ahmed Han, Abdülşakir Han, Aligarh'lı İnayetallah Han, İmdad Ali gibi isimler İngiliz Sömürge yönetimini kendi menfaatleri için kullananlar arasında sayılabilir. (Seyyid,1992, s.13)

[27] Seyyid Ahmed Han ayaklanma sırasında İngiliz yönetimine sadık kaldığından dolayı maaşa bağlanmıştı. Bkz (Hardy,1972,s.77)

2.5. Yirminci Yüzyıla Doğru Sosyal Yapılanma

2.5.1. Pakistan'a Giden Süreçte Toplumsal Yapıların Etkileşimi

Hinduların genel kanaatlerine göre dahi Müslümanlar kıtada yaşayan birkaç istisnai grup değil, Hindulardan farklı sosyo kültürel dokuya sahip büyük ve yekpare bir vücuttan oluşuyorlardı. Onlar, metodistlerin Katoliklerden farklılaştığı gibi farklı bir isimlendirmeye sahip bir grup değillerdi. Hıristiyanlık içersindeki mezhepler veya aynı mezhep içersindeki çeşitli gruplar gibi farklı gün ve saatlerde kiliseye giden bir konuma da sahip değillerdi. Kendilerini tamamen farklı bir millet(ulus) hissedecek kadar farklılık arz etmekteydiler.

Batı toplumları için birbirlerine aşına sayılabilecek Hıristiyanlık ve Yahudilik dinleri birbirlerine *göre* kendilerini tanımlamışlardır. Fakat bir Müslümanın bir Hindu ile kendisini evinde gibi hissetmesi için ciddi gayret sarf etmesi gerekmektedir.

Müslüman birey, tüm bu farklılaşmış kimliğine rağmen *Hindistanlı* diye anılmaktan mahrum bırakılamaz. Toprağa olan bağlılığından dolayı bir Pencaplı Hindu ile Müslüman aynı mizaca sahiptirler. Müslümanlar evrensel bir dine sahip olduklarından referanslarını Hindular gibi kıta ile sınırlı tutmaları gerekmiyordu. 'Hindustani' kimliğinin baskın karakteri elbette ki Müslüman unsurlardan oluşuyordu. Ancak bu kimlikte Hindu'lar için de yer ayrılmıştı.

Hinduizm-İslam kültürleri etkileşiminde inanç sistemlerinin genel karakteri büyük oranda rol oynadı. (George,1954,s.171) Hinduizm eğer dış boyutları tam kestirilemeyen bir buluta benzetilirse İslam kesin dış hatları ile bir su kulesine benzetilebilir. Hinduizme, verdiği atmosfer ile hâkim olursunuz ancak İslam' ı kesin tanımları ile anlatabilirsiniz. Bu ilk karşılaştırma dahi niçin İslam'ın Hinduizme göre daha kolay anlaşılabildiğinin de sebebidir. Hıristiyanlık ve İslamiyet hayatı anlamaya çalışarak yaşam için gerekli kurallar ve hayat biçimi tanımlamışlardır. Oysa Hinduizm hayatı dahi kabul

etmemektedir ve ondan kaçmaya çalışmaktadır. Müslümanlar ve Hıristiyanlara göre hayat öbür dünya için bir çeşit araştırmadır, oysa Hindu'ya göre şimdiki zaman bir çeşit illüzyondur. (George,1954,s.173) İnanç sistemlerinin bu yapısı Hindu-Müslüman etkileşiminde zihniyetlerin fonksiyonunu anlamak açısından önemlidir.

2.5.1.1. Müslüman Nüfusun Tarihi Perspektifte Dayanağı

1941 sayımına göre Müslümanlar 388 milyonluk nüfusun 96 milyonunu oluşturmaktaydı. Nüfusun 1/3 ünü oluşturmalarına rağmen aynı oranda etkin olamıyorlardı. Bunun en temel sebebi, dağınık yerleşim birimlerinin değişik zamanlarda Müslümanlaşması idi. Eğer tüm kıtada belirli bölgelerde toplanmış olsalardı, ileride ayrılma tartışmalarında coğrafi süreksizlikle bir dezavantaj olarak karşılaşmayacaklardı. Müslümanların yoğun olarak yaşadığı bölgelerde dahi ezici bir çoğunluğa sahip değillerdi. (Hardy,1972,s.74) Bu durum aslında tam olarak İslam'ın Hint kıtası için ne ifade ettiğini gösteren bir fotoğraftı. Müslüman birey için bir Hindu köyünde yaşaması, varlığım devam ettirebilmesi, kimliğini son detaylarına kadar şekillendirebilmeyi başarması, evrensel iddiası olan bir sosyal yaşantıya ve bu hayat felsefesinden gelebilecek bir özgüvene dayandırılabilir.

Hindistan'daki Müslümanların çoğunluğunun önceki dönemlerden kalan kıtayı fethedenler olduğu düşünülür. Oysa bu doğru değildir. Çoğunluğu sonradan Hinduizm'den İslam'a girenlerdir ve Hint soyundan gelmektedir. 19. Yy'da Müslüman nüfusun ancak % 2'si Arap soyundan gelmekte idi. Bu rakam Babür-Türk kökenliler için % 10 mertebelerinde idi. (Hardy,1972,s.75)

İlk grup Kuzeyden kıtaya giren ve 'ordular'[28] olarak adlandıran ve kıtanın Müslümanlaşmasını sağlayanlardı. Genellikle akınlarla veya düzenli orduların bir parçası olarak Hindistan'a girdiler. Kuzey-batı hariç düzenli ve büyük ölçekli bir yerleşime gitmediler. İlk başından beri bu gruplar askeri ve politik bir kast kurdular. Bu İnsanlar ve torunları ilk önce askeri bir aristokrasi,

---

[28] Urdu kelimesi de Orduların kullandığı dil anlamını taşımaktadır. Çok büyük ihtimalle Gazneli Mahmut'un yapmış olduğu seferler sonucu harmanlanan toplulukların Türkçe, Arapça ve Farsça dillerini konuşmaya başlaması ile ortaya çıktı. Urdu tabirinin ve dilinin kaynağı ile ilgili Bkz. Encyclopedia of India, Delhi, 1988 c. II, s.441. Bkz. Abdulaziz Maulvi, Studies in lslam, Yeni Delhi, c.XV, s.19-65. Bkz. Türk Kültürü, Urdu Dilinin Menşei ve Mahiyeti, sayı 26, 1964, s. 101

sonra yönetici bir sınıf ve sonunda sosyal bir elit oluşturdu. Bunların izleri günümüze kadar gelmiştir. Bir Kureyşi olmak, Seyit olmak, Türk olmak, Çağatay olmak farklılıkları oluşturmaktadır. Buhari soy ismi şereflidir çünkü ünlü Orta Asya Türk şehri Buhara'dan gelmektedir. Bunun dışında Müslüman halkın büyük çoğunluğu Hint soyuna dayanmaktadır. Bunların elbette ki bir kısmı zoraki din değiştirmedir. Yüzyıllar boyunca milyonlarca kişi Hinduizmden İslam'a girmiştir. Hinduizmin serominal özellikleri bunu özellikle kolaylaştırmıştır.

Kast sisteminin genel yapısı gereği alt gruplardan üst gruba çıkmak mümkün olmadığından İslam'ın kıtada zuhur etmesiyle eş zamanlı olarak kastlar arasında ciddi gerilimler başladı ve kast yapısı Müslümanların yoğun yaşadığı bölgelerde çözüldü. Tüm eşitlikçi yaklaşımı ve inanç sistemindeki berraklığı ile devreye girmeye başlayan İslam, bu özelliği dolayısıyla Hindistan'ın herhangi bir ücra köşesinde dahi talep ve ilgi bulabilmekteydi. (Hardy,1972,s.4)

İslam'a olan dönüşler genellikle iki çeşitli. Üst kasttan bireysel dönüşler ile daha alt kastlardan kitlesel dönüşler. Bireysel olarak İslam'a olan girişler yüzyıllarca sürdü.[29] Çok önceden kurulmuş olan Müslüman aileler dahi önceki Brahman soy isimlerini halan devam ettirmektedirler.[30] Bu İslam'ın Hindu sosyal yapısını nasıl kolaylıkla içselleştirdiğinin delilidir.

Müslümanlaşmanın sosyal bir aydınlanma olarak ortaya çıkmasının iki ana kaynağı vardı. İlki Müslümanların yoğun olarak yaşadığı bölgelerde özellikle kast dışı Hinduların dikkatini çeken Müslümanlar arasındaki kardeşlik hukuku ve inanç sistemi idi. Basit yapılı inanç sistemi ve somut talepleri ile İslam, kendi köyünün çamurdan duvarlarından ötesini göremeyen Hindular için çok şey ifade etmişti. Doğu Hindistan'da bir başka faktör de devredeydi. Budizm' in son durağı Bengal İslamla tanışmadan kısa bir süre önce Hindu askeri kastına ait bir hanedan tarafından yönetilmeye başlanmıştı. Hindu-Budist gerginliği neticesinde Budistler bu yeni dinin elçilerini bir nevi kurtarıcı olarak karşıladılar. Zorlama sonucu değil gerilimden

[29] İslama olan bireysel yönelimler Müslümanların kıta genelindeki dağınıklığının açıklaması olabilir.
[30] Müslüman soylu sınıfının kullandığı Han kelimesi Raja'nın içselleştirilmiş halidir.

kurtulacak olmanın getireceği hürriyet dolayısıyla Müslüman olmuşlardı.

Hindistan'ın batı sahilinde etkili bir diğer faktör de sahile ticaret için gelen tüccarların muson yağmurların seyrine göre yerleşim yapmaları sonucu Müslümanlaşmaya yol açmalarıdır. Evliliklerle bu yerleşimler kat kat çoğaldı ve Hindu baskın toplumda yerli bir Müslüman toplum oluştu.

2.5.1.2. Müslümanların Sosyal Yapıyı Yeniden İnşası

Hinduizm tabiatı gereği önce adetlerin tanımlanmasını gerekli kılmış sonra bunlardan önemli düşünceler çıkarmıştır. İslam'ın tabiatı ise temel değer ve inançları önce ortaya koyarak adetleri sonra geliştirmesidir. Böylece bir kişinin Müslüman olması için gerekli olan şey sadece kelime-i şahadettir. Aynı zamanda evlilik müessesindeki benzerlikler (çok eşlilik, cariye vs.) toplumsal yapının birbirine uyumu açısından önemli idi. Öte yandan Müslüman kadının teorik olarak boşanma hakkı, mülkiyet hakkı ve tekrar evlenme hakkı elde edecek olması Hindu toplumunda meydana gelen eşitsizliği ortadan kaldırmaya yönelikti.

Sosyal hayatta Müslüman kendisine ait kıyafete sahipti, kıyafetinden tanınmaz ise mutlaka selam verişinden tanınırdı. Sömürge döneminde Batı tipi sosyal yaşantı Hindular için Müslüman halktan ayrılmayı da ifade ediyordu. (Smith,1979,s.155) Müslümanlar her türlü spor müsabakalarını hayatlarının bir parçası haline getirmişlerdi. Güreş, yüzme, atış, güvercin besleme gibi hususlar Müslüman hayatın çok önemli bir parçası olmuştur. Ziyafetler ve bu ziyafetlerdeki şiirsel anlatımlar ve şiir yarışmaları Müslüman hayatın renkli taşları olmuştur. Öte yandan Hindu toplumsal hayatı bu derece renkli unsurları tabandan tavana barındıramamıştır. Hindu sosyal hayatında da oldukça renkli ve zengin unsurlar vardı ancak bu durum tüm kastlar için geçerli değildi.

Hint kıtasında, günümüze kadar ulaşan ve tüm dünyanın dikkatlerini üzerine çeken renkli toplumsal kültür oluştu. Hinduların kurmuş olduğu kendisini sınırlayan ve dar alanlara hapseden sosyal ilişkiler ağı çözülerek yerine toplumsal dayanışmayı garanti altına almış kardeşlik hukuku ve komşuluk üzerine kurulu Müslüman hayat düzeni tüm kıtada toplum bilincini

ve ortak aidiyet hissiyatını canlandırdı. Yeni toplumsal yapı kıta genelinde bir tür homojenleşmenin başlangıcıydı.

2.5.2. Farklılaşması ve Çatışma Alanları

Yüzyıllarca bir arada yaşamış iki inancın birbirini etkilemiş olması ve birçok noktadaki farklılaşmaların törpülendiği düşünülse de inançlar arasındaki fark bunu engellemiştir ve genellikle birbirlerini itmişlerdir. İslam özellikle tanrının birliği ve inançla ilgili kısımlarda Hinduizmi ciddi anlamda etkilemiştir. (Sihizm, Kabir)[31] Öte yandan Müslüman sosyal hayat, türbelere yakılan mumlar, vs. gibi alanlarda Hinduizmden etkilendiği söylenebilir. Ancak tüm bu adetlerin Hinduizmden farklı olarak kaynağı din değildir.

Müslümanları ve Hinduları birbirinden ayırdeden, onları farklı ırk ve millet yapan ve ters köşelerde kalmalarını sağlayan unsurlar nelerdir? Belki de en önemlisi putperestliğe bakışı denilebilir. Öte yandan reenkarnasyon inancına olan Müslüman bakışı da bilinmektedir. Bir Müslüman için Hinduların inek eti yememesi o kadar önemli değildir ancak ineğe tapması sorun oluşturmaktadır.[32]

Hinduizme göre insanoğlu belirgin bir uniformluğu yakalayamazdı, *karma* inancıdan dolayı geçmişte yaptıkları onun şimdiki konumunu direkt olarak etkileyerek doğuştan avantajlı veya tersi şartlarda dünyaya geliyordu. Fakat İslam her İnsanın eşit şartlarda dünyaya geldiğini ve her insanın Müslüman olarak doğduğunu varsayar ve sonradan aileleri tarafından Budist veya Hıristiyanlaştırıldığını öne sürer. Dolayısıyla herkesin farklı kapasitelerine göre farklı görevler verir.

Hinduizmin talebine göre, kozmosun genel çerçevesinde konum, fonksiyon ve görev farklılıkları var olduğuna göre başka akidenin takipçilerine müdahale edilemezdi ve onlar kendi çıkmazları veya hikmetleri ile baş başa bırakılmaları gerekirdi. Evrenselliği Hindistan'ın tabii sınırları ile sınırlı olduğundan başkalarını kendi dinine sokmaya çalışmayı

---

[31] Sihizm ve Kabir'i İslam'dan sapma olarak değerlendirmek yanlıştır. Her iki vakıa da İslamın Hinduizmden kendisine tam olarak çekemediği inanç sistemleridir. Bkz. (Embree,1988,s.493)

[32] Hinduizm postulalardan daha çok sosyal yapılanmaya ve ritüellere önem vermekte idi. Bkz. (Şerif, 1990 c.I,s.33)

anlamlandıramıyordu. Ancak İslamın evrenselliğinin sınırları yoktu ve kendi inancını yaygınlaştırmayı teşvik ediyordu ve inançsız bir kişinin tövbesini kabul ederek muhatap olduğu kişinin inancını bir tür testten geçiriyordu.

Müslümanlarda aynı şekilde toplum ruhu çok iyi gelişmişti. Toplu hareket etme imkânı tanıyan ve beraber yaşamaya sevk eden yeterince eksersizleri vardı. Bir camiide tüm Müslümanları aynı anda ibadet ediyor ve sesli dua ediyor bulabilirdiniz. Oysa bir Hindu tapınağa gittiğinde sessiz bir şekilde tek başına dua eder. Kast sistemi Hindu toplumunu parçalamıştır ve dinini bireysele indirgemiştir. İnsan tiplemesi tam bir anarşidir oysa Müslümanın ki çok iyi sistematize edilmiştir. Bir topluma ait olma bilinci ve ben idraki Müslümanlara Hicretten yaklaşık yüzyıl sonra bir yanda İspanyaya ve Avrupa'nın içlerine diğer taraftan İndus içlerine kadar bir coğrafyayı hüküm altına almalarını beraberinde getirmiştir. Bu sayısal çoğunluktan çok daha farklı bir şeydi. Nitekim Hintli Müslümanlar ayrı bir devlet talebinde bulunurlarken, sayısal çoğunluk veya azınlık olmayı tartışmanın dışında tutmaya çalışarak tarihi miras üzerinde vurgu yapacaklardı.

Farklılaşmanın en önemli etkenlerinden birisi din devlet ilişkileri ile ilgili idi. İslam düşüncesinde Müslümanların sadece Müslümanlar tarafından yönetilebileceği önemli bir sabittir. Oysa Hinduizm için bu tarz bir yaklaşım söz konusu değildir. İslam bir teslimiyet dinidir. (Somiri,1951,c.I,s.352) Peygamber uyancı konumunda idi yani bu modem anlamda devlete karşılık gelmekte idi. Peygamber bu yüzden kumandan peygamber idi. Bu sebeple İslam'ın sosyal pratiği çok yönlü politik ve askeri unsurlarla temellendirilmişti.

Darulislam ve *Darulharb* (İslam Ansiklopedisi, c.VIII, s.536) kavramları sanılanın aksine sömürge dönemi Hindu-Müslüman çatışmasına katkıda bulunmamıştır. 1803 fetvasından da açıkça anlaşılabileceği gibi Darulharb ilanı Marathalar yönetimindeki bölgeler için değil İngiliz sömürgesine karşı yapılmıştı. Hatta bu yaklaşım geleneksel ulemayı Hindu milliyetçilerine yaklaştırmıştır. Geleneksel Hindular için bu tür bir siyaset teorisi söz konusu değildir. Tüm insanların tek bir yönetim altında bir Hindu olarak yaşamalarını gerektirecek tanrısal bir iradeye sahip değildirler. Ancak genel olarak Hindu

olmayan ve pratiğini uygulamayan insanları *malecha*[33] olarak tanımlayan bir düşünce kendisi dışındakileri dışlamakta hiç de zorlanmamıştır.

Başka kültürel aktörler de mevcuttu. Hindu düzeni çok rijid bir kast sistemine sahipti. Oysa İslam toplum sistemi oldukça demokratikti ve tüm insanların veya en azından tüm Müslümanların eşitliğini savunuyordu. Hinduizm insan ve hayvan figürlerini hatta putları tapınaklarda kullandı. İslam ise bunu kesin bir dille yasaklamıştır. Tüm bu teolojik farklılıklar aynı coğrafya üzerinde tarih sahnesinde ender rastlanabilecek düzeyde idi. Hindular için ineğin kutsal olması ve Müslümanların Hindu'lar tarafından kutsal kabul edilen ineği her sene kurban olarak kesmesi sosyal düzen içersinde sürekli olarak bir gerilimi mevcut kılmıştır. Bu gerilim alanına rağmen kıtada genel anlamda yüzyıllar boyu barışın hâkim olması Hint-İslam siyasi düşüncesinin bir başarısı olarak algılanmalıdır.

Dil farklılığı da iki toplumun tam bir senteze gitmesinin önüne geçmişti. Müslümanlar Arapçaya kutsallık atfederler, Hindular Sanskritçeye aynı muamelede bulunurlar. Yeni Müslüman olmuş bir Hindu Arapçayı öğrenmek zorunda idi. Çok kısa sürede bir dil farklılaşması oluşuyor ve aynı etnik kökene sahip iki insan birbirlerine zıt iki ayrı inanca sahip olabiliyorlardı. 'Müslüman kimlik' yeni kimlikti ve Hindu sosyal yaşantısından çok az şey taşıyordu.

Müslümanlar Hindu inançlarını toplumsal anlamda anlamaya çalışmayı faydasız gördüler. Buradan Hindu inançları ile hiç ilgilenmediler anlamı çıkarılmamalıdır. Üst seviyede yapılan ilmi araştırmalar elbette mevcuttu. Bu anlamda Hint dünyası Müslümanların devamlı ilgisini çekmiştir. Hindu teolojisine yapılan yaklaşımların tamamı İslam'ın evrenselliğini tamamlaması sıfatıyla yapılmıştır. Biruni, Hint dünyası hakkında kaleme aldığı *Tahkiku ma li'l-Hind* adlı eserinde Brahmanların inanç sisteminin tevhid düşüncesine aykırı olmadığını ispatlamaya çalışır. Kendi ifadesiyle Brahmanlardan doğrudan aldığı bilgiye göre tek tanrıya inanmaktadırlar. (İslam Ansiklopedisi, c.VI, s.210) Müslüman ilim adamları gerek Hint, gerekse diğer otantik medeniyetlerin tarihi şahsiyetlerini ve düşünce adamlarını peygamberler tarihi

[33] Hintçe temiz olmayan, dokunulamayan anlamındadır.

içersinde içselleştirebilmişlerdir. Böylece peygamberler metahistorik bir alana kaymamış ve anlamlandırılan şahsiyetler ve zihniyetleri tehdit olmaktan çıkarılmıştı.[34] Öte yandan Hindular için bir Müslümanla beraber yemek yemek dahi sorun teşkil etmekteydi. Çok az istisnaları dışında birbirlerinin kutsal metinlerini okuyamadılar. Böylece tam bir sosyal mutabakatın olmadığı söylenebilir. Bu birbirlerini anlamalarının önüne de geçiyordu.

Sosyal düzende ise en önemli faktör elbette ki kast sistemi ve Brahmanların iddiaları idi. Öte yandan Müslümanların kurban kesmeleri Hindular açısından putperestliğin Müslümanlara yaptığı çağrışımdan daha az olmayan bir tesir ifade ediyordu. Tüm bunlara rağmen Ortodoks bir Müslüman ile Ortodoks bir Hindu çok iyi arkadaş olabildiler ancak tehlikeli alanlardaki ilişkilerine dikkat ettiler. Hint sosyal okyanusu mayınlıydı ve sömürgeciler için en büyük zevk bu mayınların patlamasını sağlamaktı. Müslümanların imparatorluk anıları ve kölelik korkuları vardı. Hinduların ise kölelik hatıraları ve imparatorluk korkuları vardı. Hintlilerin ve Müslümanların gaye ve hedefleri aynı olmadığından iki toplum arasındaki işbirliği uzun müddet devam edemezdi. (Türkiye ve Pakistan İlişkilerinin Dünü-Bugünü-Yarını, Mayıs 1995, s.15)

Hindu-Müslüman etkileşimi günlük yaşantı içersinde çok net olarak gözlemlenebilir. Çok zengin sosyal pratiğe sahip Hindu yaşam tarzı din değiştiren Hindu'ların hayatında da yer bulmaya devam etmiştir. Müslümanların bazı grupları kast yapılanmasını devam ettirmişlerdir. Deccan'da bazı Müslümanlar Hinduları davet edebilecekleri Muharrem kutlamalarına sahip olmakla beraber Divali kutlamalarına da katılırlardı. Din ve ırk hiçbir zaman ayrılığın sebebi olmamıştır. Sadece Müslümanların toplu olarak ibadetleri Hindu kutlamaları ile zaman zaman çakışmıştır. Bu durum geçici çatışma alanları doğuruyordu. Tüm bu olumsuzluklara rağmen İslam barış anlamını bir defa daha Hint kıtasında kanıtlamıştır.

Sömürgeleşme süreci ile birlikte mayını alanlar İngiliz politikaları ile birlikte iyice belirginleşmişti. Değişen dengeler bir anda. Kuzey-batı da

---

[34] Büyük İskender'in Zülkarneyn Peygamber olarak algılanması tarihi süreklilik açısından şüphe duyulmadığına verilebilecek örneklerdendir. Bkz (Davutoğlu,1997,s.18)

Hinduları borç veren, Müslümanları köylü, Kuzey-doğu da Hinduları toprak sahibi Müslümanları kiracı, kasabalarda Hinduları esnaf ve tüccar yaparken Müslümanları işçi konumuna getirmiştir. Müslümanların kıyı bölgelerinden uzak yaşamaları dolayısıyla İngiliz işgal şehirlerinden en çok faydalanan Hindular olmuştu. Böylece Müslümanlar ekonomik olarak güçsüz kaldılar. Hindular daha çabuk modern eğitime kavuştular. Daha önce toprağı için Müslümanlara vergi ödeyen Hindular İngilizlerin yönetiminde toprak sahipleri oldular ve Müslümanlarla rekabet şansına eriştiler. 1857 İsyanına kadar burjuvayı oluşturan sınıfın neredeyse tamamı Hindu idi. Ki bu durum ayrılana kadar da devam etmiştir. Ayrılma tarihlerinde Doğu Bengal'de Hindu tüccarların Müslümanlara oranı %80 civarlarında idi. Tüm Hindistan genelinde mesleklerin %90 ı Hindular'da idi. Aynı zamanda sanayi devrimi ile beraber Hindistan'ın tanıştığı teknik sahalar tamamen Hindular tarafından kapıldı. Bu durum çok geç döneme kadar sürmüştür. Bölünme sonrasında kuzeyde toplanan Müslümanlar 20.yy'ın teknik gelişmelerinden çok geri bir noktadaydı. (Çalışkan,2000,s.38)

Sömürgeleşme ile beraber. Hindu aydınlar, Müslümanları çoğunlukla davetsiz misafir olarak kabul ettiler. Müslümanlaşmayı Hindu kültürün bir alt kimliği olarak gördüler. Sadece Müslüman olmuş olmakla bir kimlik talebinde bulunamayacaklarını iddia ettiler.

3. PAKİSTAN DEVLETİNİN OLUŞUM SÜRECİ

3.1. Ümmetten Ulusa

İki ulus teorisi, Urduca kullanımı *'do kavmiyye nazariyye ',* net bir şekilde Hintli Müslümanlılar ile Hinduların aynı aileye mensup olmalarına rağmen farklı inançlarından ve inançların oluşturduğu kültürlerden dolayı farklı ulus olduklarını iddia ediyordu. Bu durum ulus devletin tarihsel süreci ile elbette bağdaşmıyordu. Örneğin Avrupa' da Katolik unsurlara yaslanan bir ulus devletin çıkması mümkün değildir. Öte yandan Müslümanların Hindistan'da tam bir coğrafi sürekliliğe sahip olmamaları da bir bütün olarak algılanmalarının önünde engel teşkil ediyordu. Müslümanlar, J.S.Mill'in '*ulusların sınırlarının bittiği yerin milliyetlerinin bittiği yer*' (Ahsen,1995,s.80) tanımlamasını, Müslümanın bulunduğu Hindistan'ın her köşesini bir ulus sınırına çekme çabalarında anlamlandırdılar.

Tüm İslam coğrafyasında hızla yerleşen sömürgeleştirme faaliyetleri neticesinde ortaya çıkan bağımsızlık hareketleri büyük oranda yerel milliyetçi söylemleri kullanıyordu. Hindistan'ı bu anlamda diğer bağımsızlık savaşı veren toplumlardan ayıran en önemli özellik aynı ırka mensup iki toplumun iki ulus olarak algılanmasında idi.[35] Aynı dili konuştuğu halde farklı inanç dairelerine mensup topluluklar farklı ulus olarak algılanabilir miydi?

Ulus devlet projesi Hindistan'da hâkimiyetlerini kaybetmiş Müslümanlar için yeniden kendi kültürel ve toplumsal yapılarını kurabilecekleri bir şemsiye olacaktı. Dolayısıyla Hindistan' da iki ayrı ulus olabileceği fikri pratik olarak ciddi engelle karşılaşmadı. Müslüman halk için önemli olan bir ulus olarak algılanmaları gerekliliği değildi. Onlar için önemli olan kendi İnanç sistemleri doğrultusunda yaşayabilecekleri, kurban kesebilecekleri ve Müslüman kimliklerini sonuna kadar geliştirebilecekleri bir ortamı yakalayabilmekti. Titus, Seyit Ahmed Han'ı Hz.Musa ile karşılaştırarak her ikisinin de halklarına *'vadedilmiş topraklar'* sunduğunu belirtmişti.[36](Pakistan ve İsrail). Pakistan ve

---

[35] Bu durumun ikinci bir örneği İslam dünyasında sadece Bosna-Hersek'tir.

[36] Titus Brandsma, Carmelite tarikatının takipçilerinden. Hollanda Katolik Üni. rektörlüğünü ve aynı üni. 'Felsefe bölümü dekanlığını da yapmıştır. 1935 yılında Washington Katolik Üni. ders vermiştir.

İsrail soğuk savaş döneminde birçok açıdan karşılaştırılmıştır.

Hindu aydınlar için böyle bir teori ortak dinden kaynaklanan farklılık talebini içerdiğinden temelsizdi. Toprağın ortaya çıkardığı bir ulustan çok tertiplenen bir ulus için toprak arayışım öne sürüyordu.

İki Ulus Teorisi, şüphesiz tüm Müslümanlar tarafından kabul görmemişti. Özellikle Kongre üyesi Müslümanlar için Hindistanlı kimliğine sahip çıkarak öncelikle kıtayı İngiliz sömürgesinden kurtarmak ve Müslümanların haklarını Kongre çerçevesinde gündeme getirmek iki ulus teorisine alternatif olarak görülüyordu. (Şakir,1987,s.145)

3.2. Pakistan’ın Temelindeki Politik Oluşumlar

3.2.1. Politik Serüvenin Başlangıcı

Ekim 1906 tarihinde Hindistan'ın çeşitli bölgelerinden bir grup Müslüman Simla'da Kraliyet Locasında Lord Minto ile bir görüşme yaptılar. Grubun başında daha önce Kraliyet Yasama Meclisinde bulunmuş olan Ağa Han bulunmaktaydı. Simla heyeti Müslüman soylulardan, cagirdarlardan, zemindarlardan ve birçok meslek grubundan özenle seçilmiş kişilerdi. Grubun içersinde imparatorluk dönemi yönetici sınıfa ait ailelerden temsilciler, çeşitli eyaletlerde İngiliz yönetimine hizmet etmiş ve emekli olmuş resmi görevliler, hâkimler ve İngiliz eğitimi almış yüksek tabakadan kişiler bulunmaktaydı. (Seyyid,1960,s.101)

Müslümanların politik bir katlım talep etmeleri açısından bu heyet bir ilki ifade ediyordu. Heyet tarafından yapılan konuşma 1.461.183 kişi tarafından imzalanmıştı. (Seyyid,1960,s.105) Heyetin en önemli özelliği üyelerinin hemen hemen tamamının Aligarh hareketi ile ilişkisi olmasıdır. Konuşma, daha önceden Mohammedan Educational Conference[37](Müslüman Eğitim Konferansı)'ın başkanlığını yapmış olan Seyid Hüseyin Bilgrami tarafından yapıldı. Konuşma esnasında Aligarh Kolejinden Seyid Ahmed Han'ın yardımcısı Muhsin Mulk, Bilgrami'ye yarımcı olmuştu. Heyette bulunanların önemli bir kısmı çoğunlukla Hint Ulusal Kongresi'ne mesafeli yada işbirliğini reddeden Müslümanlara ait bir çok yarı-politik partilere veya sivil toplum örgütlerine bağlı kişilerdi.[38]

Heyet tarafından yazılı olarak sunulan bildiri,[39] Müslümanların nüfusları oranında Hükümet hizmetinde bulunmaları gerektiğini, Müslüman hâkimlerin Yüksek Mahkeme ve Kraliyete ait yürütme organlarında da yer almalarını temenni ediyordu. Ancak bildiri ağırlıklı olarak eyaletlerdeki ve kraliyet

---

[37] Muhammedan Educational Conference, her sene Urdu dilinin geliştirilmesi ve Müslümanların eğitim sorunlarını tartışmak üzere toplanıyordu.

[38] Bu kişilere örnek olarak Muhammedan Literary Society'nin başkanı Bahtiyar Şah, Doğu Bengal ve Assam Eyaletleri Muhammedi Cemiyeti başkanı Ali Çavdari, Central National Muhammedan Association'ın sekreteri Seyid Emir Hüseyin ve Encümen-i İslamiye, Muhammedi Politik Cemiyeti gibi kuruluşların liderleri sayılabilir.

[39] Lord Minto kabulü yapmadan önce metni yazılı olarak görmek istemiş ve muhtemelen bazı bölümlerine önceden muhalefet etmişti

meclislerindeki seçim uygulamalarına ağırlık veriyordu. Bildiriyi sunan kişiler Kraliyet temsilciliğini Avrupa' da uygulanan açık seçim yönteminin Hindistan için uygun olmayacağı noktasında ikna etmeye çalıştılar. Ripon tarafından uygulanan Yerel Hükümet Kanunu ve 1892 tarihli Hindistan Hükümet Kanunu Müslümanların birçok eyaletlerde önemli çoğunluğa sahip olmalarına rağmen genellikle Hindu'lara nazaran daha az temsil edilmelerine sebep oluyordu. Doğrudan İngiliz yönetimi altındaki bölgelerde Müslümanlar tüm nüfusun yaklaşık %25'i ni teşkil etmelerine rağmen İmparatorluk Yasama Konsey'inin sadece %12'sini oluşturuyorlardı. Bengal Eyaletinin yarısından fazlasını oluşturmalarına rağmen eyalet meclisinde hemen hemen % 10 oranında temsil ediliyorlardı. Sind ve Doğu Bengal gibi Müslüman nüfus açısından çok yoğun olan bölgelerde dahi Müslüman temsilciler ya yoktu ya da ihmal edilecek kadar küçük oranlarda temsil ediliyorlardı. (Seyyid,1960,s.115)

Ancak heyet, seçim sisteminin İngiltere'nin bir hediyesi olması dolayısıyla iptal edilmesini istemedi. Bunun yerine Müslümanların ve Hinduların temsilinin ayrılmasını talep ettiler. Bu yaklaşımın tüm idari kurumlardan üniversitelere, barolara kadar seçim uygulanan organlara yansıtılmasını arzuladılar. Diğer taraftan Müslümanların sosyal statüsünden dolayı hiçbir organda büyük oranda azınlık konumuna düşürülmemesini temenni ettiler. Heyet, taleplerinin Müslümanların sayısal çokluğu, politik değerleri ve İngiliz Sömürge ordusundaki hizmetleri dikkate alınarak değerlendirilmesini istedi.

Bildiride kullanılan dilin İngiliz Sömürge yönetimini herhangi bir şekilde zayıf düşürecek veya itham edecek unsurları barındırmaması özellikle tercih edilmişti. İngiliz idaresinin kıtaya getirdiği nimetler ve bu idare sayesinde elde edilen barış sürekli vurgulandı.[40] Heyet üyeleri kendi iddialarını kabul ettirmek için yetkilileri utandıracak herhangi bir yöntemi kullanmadıklarından dolayı övündüklerini dile getirdiler. Genel Valiye sunulan bu arzular yerine getirilmeleri durumunda gelecek Müslüman nesillerin yönetim tarafından daha rahat kontrol edilebileceğini ümit ettiler.

Heyet ile İngiliz yönetimi arasında bir çeşit komplo ilişkisi olabileceği

[40] Simla Bildirisi, bkz. (Rahman,1983,Appendix I)

üzerinde çeşitli spekülasyonlar yürütülmektedir. Bu konuda doğrudan gösterilen delil sadece Aligarh Koleji müdürü A. J. Archbold'un Muhsin Mülk'e gönderdiği ve Lord Minto'nun Müslüman heyeti kabul etmeye razı geldiğini belirttiği 10 Ağustos tarihli mektuptur. Bu mektuptan Archbold'un Aligarh çevresini böyle bir heyet düzenlemeye İngiliz yönetiminin bilgisi dâhilinde teşvik ettiği iddiası öne sürülmüştür. Bu mektubu böyle bir iddia için kullananlar aslında mektubun Muhsin Mülk tarafından 4 Ağustos tarihli mektuba cevap olduğunu gözden kaçırmışlardır. (Rahman,1983,s.19) Hint tarihçisi R.C. Majumdar dahi aynı yaklaşımı sergilemiştir. (Rahman,1983,s.13) Simla Heyetinin tamamen İngiliz mühendisliği olduğunu deklare etmiştir. Ancak 4 Ağustos tarihli mektup bu tür spekülasyonları tamamen ortadan kaldırmaktadır. Müslümanlar için bu mahiyette bir delegasyonu İngiliz yönetimine sunmak, o an itibariyle her iki tarafın ilişkisi açısından olağandışı bir durum arz etmiyordu. Seyid Ahmed Han'ın Hindistan'ı bir geline, Müslüman ve Hinduları da bu gelinin eşit miktarda parıldayan mavi ve yeşil iki gözüne benzetmesinin üzerinden yirmi yıl geçmişti ve iki gözün eşit parlamadığı birçok kere görülmüştü.

Morley tarafından Haziran 1906 da İngiliz Parlamentosunda verilen konuşmada Hindistan'daki Yasama Meclislerinin genişletilmesinden bahsetmesi bir kere daha Müslümanları Hindular tarafından birçok temsil kurumlarında bastırılma korkusunun sarmasına sebep oldu. Bu yaklaşım Lord Ripon'un 1823’te çıkardığı Yerel Özeklik Kanunundan beri birçok Müslüman lider tarafından dile getirilmekte idi. Kanun hakkında 3 Mart 1883’te Bengal Yasama Meclisinde söz alan Merkezi Ulusal Muhammedi Cemiyeti önderlerinden Muhammed Yusuf, aralarında anlaşmazlık bulunan iki toplum söz konusu olduğundan azınlık konumunda olan için güç takviyesinde bulunulması ve Müslümanlar için belirli bir kontenjanın ayrılması gerektiğini söyledi. (Rahman,1983,s.15)

Takibeden ayda Emperyal Yasama Meclisi'nde konuşma yapan Seyid Ahmed Han, Hindistan gibi birbirine karışmamış birçok ırkın ve birçok kastın bulunduğu ve dini hayatlar arasındaki tezatların var olduğu ve eşit şartlarda eğitilmemiş iki ana toplumdan oluşan bir sisteminin yerleştirilmeye

çalışılmasının vahim sonuçlara sebep olabileceğini Viceroy'a bildirdi. Viceroy'u, temsilin tek yöntemi olarak seçim prensibinin seçilmesi durumunda, çoğunluğa sahip toplum diğerinin menfaatlerini göz ardı etmesiyle çıkabilecek olaylardan İngiliz yönetiminin sorumlu tutulacağı noktasında uyardı. (Sehmi,s.88)

Yine 1892 Hindistan Hükümet Kanunu için 1890'da yapılan tasarı görüşmeleri sırasında birçok kuruluş tarafından Hindistan Bakanlığı'na gönderilen mektuplarda Hindistan yasama meclisleri seçim yoluyla oluşacaksa elli milyon Müslümanın menfaatlerinin ve haklarının Hindu çoğunluğa bırakılması demek olacağı sürekli vurgulandı.(Rahman,1983,s.38) Aynı yıl Hindistan Vatansever Cemiyeti tarafından yürütülen imza kampanyasında seçim sistemini protesto eden yaklaşık yetmiş değişik şehirden 40,000 civarında imza toplanarak İngiliz parlamentosuna gönderildi. (Rahman,1983,s.14) 1892 Hindistan Hükümeti Kanunu yürürlüğe girer girmez, Merkezi Ulusal Muhammedi Cemiyeti, dönemin Viceroy'u Lansdowne'a bu kanunun uygulanması durumunda hiçbir yapıda Müslümanların yer alamayacağını bu sebeple Yüksek Konsey'de Müslümanlar için en azından üç sandalyenin ayrılması gerektiğini bildirdi.

Diğer taraftan 1896 tarihinde Aligarh çevresi, temsil organlarında Müslümanların ağırlıkları oranında temsil edilebilmeleri için ayrı seçim yapılması gerektiğini Kuzey Batı Eyaletleri için talep etti. Bundan yaklaşık on yıl sonra, çoğunluğunu- Aligarh çevresinin oluşturduğu Simla Heyeti'nin kendiliğinden oluşması ve on yıl önceki talepleri dile getirmesi şaşılacak bir durum değildir. O dönemde bu taleplere kulak tıkanmasının en önemli sebebi Aligarh Koleji'nin gelir kaynakları konusunda yöneticilerinin soruşturma geçiriyor olmaları idi.

Morley'in konuşması Hindistan basınında tam olarak yayınlanmasını beklemeden tepkiler başlamıştı. Hüseyin Bilgrami Hayderabad'da İngiliz ikametgâhına gönderdiği 24 Haziran tarihli mektupta bakanın bu konuda ısrar etmesinin anlamsız olduğunu, Hindistan şartları hakkında hiçbir şey bilmemesine rağmen bir bakanın saçma teorilerini uygulamaya devam etmesinin fayda değil zarar getireceğini ve hatta bakanın Voltaire ve 18. Yy

edebiyatını Hindistan'ın yerel şartlarından çok daha bildiğini ifade etti.

Haziran 1906’dan itibaren olaylar çok hızlı gelişmeye başlamış ve Müslümanlar seçim sistemi ile nasıl bir kıskaç altında kalabileceklerini hissetmişlerdi. Tüm Aligarh çevresinin birinci gündemini bu konu oluşturuyordu. Aligarh'ın reisi olan ve daha sonra Viceroy'a giden heyette bulunan İsmail Han Müslümanların arzularının İngiliz yönetimine ulaştırılması fikrini 30 Haziran tarihli bir mektupla Muhsin Mülk'e bildirmiştir. (Rahman,1983,s.18) Muhsin Mülk, Viqar-el Mülk'e yazdığı mektupta Archbold'a Viceroy'un Müslümanların taleplerini sunabilecekleri bir heyeti kabul edip etmeyeceğini araştırmasını söylemiştir. (Alburini,1950,s.92) Muhsin Mülk, Archbold'dan beklediği cevabın bazı kimselerce kendisinin piyon olarak gösterileceğini düşünmesi imkânsızdı.

Diğer taraftan Hükümet böyle bir heyetin oluşmasında etkili olsa idi, Muhsin Mülk’ün cevabına derhal olumlu cevap verirdi. Viceroy'un cevap vermesi zaman almıştı. 8 Ağustos tarihinde Morley'e yazdığı mektupta heyeti kabul etme konusunda kararsız olduğunu bildirmişti. (Rahman,1983,s.17) 9 Ağustos tarihinde Archbold Viceroy'un özel sekreterini arayarak son kararı öğrenmek istemiş ve Müslüman heyetin sunacağı bildiride itaatsizlik veya itiraz içeren hiçbir unsurun olmayacağı konusunda teminat da vermişti. 10 Ağustos tarihinde Viceroy'un Yürütme Kurulu üyelerinden Denzil Ibbetson Minto'ya heyeti kabul etmesini tavsiye etti.

Aynı gün Dunlop Smith, Archbold'a talep edilmesi durumunda Viceroy'un böyle bir heyeti kabul edebileceğini ancak resmi bir başvurunun dilekçe ile yapılmasını ve yapılacak konuşma metninin en az iki gün önceden kendisine ulaştırılması gerektiğini bildirdi. Bunun neticesinde Muhsin Mülk 7 Eylül tarihinde dilekçeyi kaleme aldı ve 13 Eylül'de aldığı cevapta 1 Ekim tarihinde Viceroy'un kendilerini beklediğini öğrendi. Bunun üzerine birkaç gün içersinde Hüseyin Bilgrami tarafından bir bildiri kaleme alındı ve heyette bulunması muhtemel kişilere çok gizli evrak olarak dağıtıldı ve Leknev'de yapılan toplantıda tartışmaya açıldı.

Metin üzerinde Müslümanlar için bir üniversite, 1905 yılında bölünen

Bengal'in statüsünün korunması, Müslümanların resmi kurumlarda daha fazla istihdam edilmeleri ve ayrı seçimler gibi birçok konu tartışıldı. Selimullah tarafından görüşmelere gönderilen mektupta Müslümanlar için politik bir organizasyon talebi de bulunmakta idi. Ancak görüşmeciler bunun Aralık sonunda toplanacak olan Tüm Hindistan Muhammedi Eğitim Konferansı'nda ele alınmasını uygun gördüler. İlk metnin dili biraz değiştirildi ve altına imza atacak kişiler heyeti oluşturdu.

Heyeti kabul sonrasında Lord Minto verdiği cevapta heyetin Müslümanların sadece nüfus oranlarıyla değil politik ağırlıklarına göre tüm temsil meclislerinde yer almaları gerektiği fikrine katıldığını söyledi. (Rahman,1983,s.20) Müslümanlar için bir üniversite ve özellikle yargı organlarında ve resmi kurumlarda Müslümanların daha fazla istihdam edilmesi konusuna hiç değinmedi. Viceroy'un bu tutumu birçok Müslüman basın organında hayal kırıklığı olarak değerlendirildi.

Viceroy'un istihdam ve üniversite konusunu gündeme getirmemesinden Simla heyetine verilen ayrı seçimler için olumlu cevabın sadece Müslümanların menfaatleri adına verilmediği rahatlıkla çıkarılabilir. Hatta Bengal'in bölünmesi ve ayrı seçim sisteminin Hindistan'ın bütünlüğünü temelden yıkmaya yönelik İngiliz stratejisi olduğu da bir gerçektir. Ancak Simla heyetinin talepleri tamamen Müslümanların kendileri için oluşturmaya çalıştıkları güvenlik şemsiyesinin bir ürünüdür. Ayrı seçim sisteminin İngiliz stratejisi ile üst üste gelmesi bu güvenlik arayışının meşruiyetini ortadan kaldırmayacaktır.

3.2.2. Yeni Politik Söylem

Simla heyetinin oluştuğu günlerde en önemli aktüel olay Bengal'in bölünmesi idi. Bengal'in statüsü konusunda yapılan tartışmalar da Müslüman liderler arasında önemli bir faktördü. Kongre'nin bölünme karşıtı kampanyası her geçen gün güçleniyordu. Doğu Bengal kökenliler bölünmenin korunması konusunda ısrarcı idiler ve bu konuda Viceroy'a sunulacak bildiride Müslümanlarının tavrının net olarak açıklanmasını istiyorlardı. Ancak bölünme konusunda tam bir uzlaşma sağlanamadığından ve Müslümanların

bütünlüğünü zedeleyeceğinden dolayı bildiride yer almadı. Heyetin ziyaretinden sonra da Bengal sorunu özellikle basının gündeminde kalmaya devam etti.

Selimullah, Bengal sorunu etrafında Hindistan genelinden bir delegasyonun Tüm Hindistan Müslüman Konfederasyonu adı altında toplanabileceğini ve birkaç ay içersinde olağan toplantısı yapılacak olan Tüm Hindistan Muhammedi Eğitim Konferansı'ndan hemen sonra gündeme alınabileceğini basın aracılığıyla duyurdu. Eğitim Konferansı 27–30 Aralık 1906 tarihleri arasında Dakka'da toplandı. (Rahman,1983,s.35) Tüm Hindistan genelinden yaklaşık 3,000 kişilik bir delege heyeti üç gün boyunca eğitim sorunlarını tartıştılar. Konferans oturumları bittikten sonra öğrenci ve resmi görevliler dışında kalan diğer delegelerle politik örgütlenme sorunu ele alındı.

Dakka toplantısına katılan delegeler dört grup altında değerlendirilebilir. İlki, Bengal ve Doğu Bengal'den gelen ve Selimullah'ın liderliğindeki grup. Grubun ilk hedefi bölünme karşıtı oluşturulan ajitasyona karşılık vermekti. İkinci grup İngiliz eğitimli genç Müslümanlardan oluşuyordu ve resmi görevler, ayrı seçimler gibi hedeflere propaganda yoluyla ulaşılabileceğine inanıyorlardı. Üçüncü grup ağırlıklı olarak gelenekçilerden oluşuyordu ve Urdu dilinin geliştirilmesinin devamıyla ilgileniyorlardı. Son grup Müslümanların oluşturacağı politik bir parti ile Müslümanların menfaatlerinin korunabileceğini ve Kongre ile gerekirse işbirliğine gidilebileceğini savunuyordu.

Selimullah tarafından başkan ilan edilen Vikar-el Mülk, açılış konuşmasında Müslümanların Hükümete sadakat ve uyum ile birbirlerine destek çıkma konusunda birleşmeleri gerektiğini vurguladı. Amaçlarının meydan okuma değil savunma olduğunun altını çizdi. Müslüman gençliğin politikaya atılma arzusunun ihtilalci bir yapıya dönüşmemesi konusunda uyarı yaptı. Hatta Müslümanların Hükümet için savaşmak ve ölmek dâhil her şeye hazır olmaları gerektiğini vurguladı. (Rahman,1983,s.36)

Selimullah ev sahibi olarak yaptığı uzun konuşmada Tüm-Hindistan

Müslüman Birliği adı altında merkezi bir organizasyon kurulmasını önerdi. Selimullah, bu konuşma sonrasında bu tür bir politik yapılanma konusunda çok az muhalefet oluşmasını son yirmi yılın Müslümanlar üzerinde yaptığı değişime bağladı. Müslümanlar artık eğitimsiz değildi. Müslümanlar, bir toplum olarak birleşmiş, aydınlanmış ve sadık olduklarından şimdi tam olarak politik bir kariyeri yürütebilirlerdi. (Rahman,1983,s.41)

Daha önce Selimullah tarafından kurulması teklif edilen Tüm-Hindistan Müslüman Konfederasyonu'nun politikalarından birisi de Kongre karşıtlığı olarak düşünülüyordu. Bu durum Müslüman Birliği stratejisi ilan edilirken oldukça taktik bir değişikliğe uğradı. Müslümanlar dışındaki hiçbir cemiyetin üyelerine önyargı ile bakmadıklarım ve ortak menfaatleri korumada onlarla işbirliğine gidilebileceğini ancak sadece Müslümanlara has menfaatlerin Müslüman Birliği tarafından ilerletileceği konusunda kesin ifadeler kullandı.[41]

Selimullah konuşmasının ileriki bölümlerinde Hindistan'ın her tarafından Dakka'da toplanan temsilciler. Tüm Hindistan Müslüman Birliği sitilinde merkezi bir cemiyetin aşağıdaki amaçlar doğrultusunda kurulmasını kararlaştırdıklarını ilan etmişlerdir.

a) Hintli Müslümanlar arasında İngiliz Hükümetine karşı sadakati geliştirmek ve Hükümetin uygulamalarına ters düşebilecek bir yanlış anlamanın önüne geçmek.

b) Hintli Müslümanlar'ın politik hak ve hürriyetlerinin geliştirilmesini sağlamak ve bu konuda Müslümanların arzularının ve iddialarının Hükümete iletilmesi.

c) Müslümanlar arasında Hindistan'da yaşayan diğer toplumlara karşı oluşabilecek önyargı veya düşmanlığın önüne geçmek. (Rahman,1983,s.41)

Kongre daha sonra Muhsin-Mülk ve Vikar-el Mülk sekreterliğinde 56 kişiden oluşan geçici bir komiteyi Müslüman Birliği için tüzük oluşturmakla görevlendirdi. Komite Hindistan'ın değişik bölgelerinden gelen delegelerden

---

[41] Kongre ile işbirliğinin gündeme gelmesi Müslüman Birliği içersinde önemsenecek miktarda kişilerin Kongre ile beraber İngiliz yönetimine karşı özerklik mücadelesini savunmalarından dolayıdır.

oluşuyordu. Delegelerin çoğunluğu meslek olarak avukatlıktan gelme idi. 56 kişinin 20'si Simla heyetinde bulunmuş kişilerden oluşuyordu.

Dikkat çeken bir husus Müslüman Birliği komitesinin üyelerinin tamamının Müslüman cemiyetlerle ve Encümenlerle ilişkileri olmasıydı. Üyelerin yaklaşık üçte biri politik tecrübeye sahipti ve Merkezi Ulusal Muhammedi Cemiyeti, Muhammedi Anglo-Oriantal Savunma Cemiyeti, Muhammedi Politik Cemiyeti gibi kurumlarda yöneticilik görevlerinde bulunmuşlardı. Komite içersinde aynı zamanda önde gelen dört Kongre üyesi de mevcuttu. Bu mevcudiyet üç yıl gibi kısa bir süre içersinde birçok Müslüman Kongre taraflarını Müslüman Birliği içersine çekme sürecinin başlangıcıydı.

Konferansta alınan son karar Bengal'in, Bengal ve Doğu Bengal-Assam olarak bölünmesi ile ilgiliydi. Karar Doğu Bengal Müslümanlarının çıkarları doğrultusunda büyük çoğunlunu Müslümanların oluşturduğu eyaletin bölünmüş olmasının faydalı olduğunu ilan ediyordu. Yine bölünme karşıtı kampanyalara karşı boykot kararı alındı.

Müslüman Birliğin İngiliz vesayetinde kurulduğu iddiası tamamen delilsizdir. Müslümanların bu anlamdaki siyasi hak taleplerinin çok uzun arka planı mevcuttur. Bu tür iddiaların ortaya atılmasının en önemli sebebi Kongre'nin İngiliz Ordusundan emekli A.O. Hume ve Lord Dufferin gibi kişiler tarafından fikir babalığının yapıldığının gizlenmesi olabilir. Viceroy ve Eyalet Valileri Müslüman Birliği konusunda sessiz kalırken bazı İngiliz idarecileri Müslümanların bağımsız bir organizasyona gitmelerine karşı olduklarını gizlememişlerdir.

Aligarh Koleji müdürü Archbold dahi Müslüman Birliği kurulması ile ilgili net bir bilgiye 21 Aralık tarihine kadar ulaşamamıştır. Bu tarihte Dunlop Smith'e gönderdiği mektupta Müslümanların 30 Aralıkta Dakka'da yapacakları toplantıda politik cemiyet konusunu ele alacaklarını bildirmiştir. (Muhammed,1980,s.240)

Dunlop Smith bu konudaki reaksiyonunu kendisine saklamıştır. Daha önce 10 Ekim 1906 tarihli günlük notunda Hindistan'ın birçok bölgesinde ufak

cemiyetler kuran Müslümanları takdir etmiştir. Bengalli Müslümanların az yalan söylediğini ancak ellerinde yeşil bayrakla dolaşan Müslümanların Hükümete karşı geldiklerini ve dikkatle takip edilmesi gerektiği düşüncesindeydi. (Gilbert,1966,s.56) Buradan da anlaşılacağı gibi Viceroy'un sekreteri dahi bu konunun önceden planlandığına dair bir fikir vermemektedir. Hükümete karşı direnen Müslümanların getirmiş olduğu tehdit Batılılaşmış Müslüman aydınlara olan yakınlığı artırmıştır. Bir bakıma geleneksel İngiliz karşıtlığı Müslümanlar için güvenlik şemsiyesini de facto olarak hediye etmiştir.

İngiliz yönetiminin Birliğin kurulması konusundaki şüphelerini en iyi Leknev Komisyoncusu Harcourt Butler aktarmıştır. 8 Nisan 1913 tarihli Fraser'a yazdığı mektupta Müslüman Birliğin kuruluşuna müdahil olduğunu belirtmiştir. (Rahman,1983,s.23) Birliğin kuruluşu öncesinde Muhsin Mülk'e kendisine geldiğini ve genç Müslümanları politik alanın dışında tutamadıklarını ve eğer kendi organizasyonlarını kurmalarına müsaade edilmez ise Hindularla beraber Kongrede çalışacaklarını söylediğini bildirmiştir. Butler Aligarh'ta karşılaştıkları sorunları hatırlayarak Muhsin Mülke böyle bir politik organizasyonun kurulması durumunda gençleri tutmalarının mümkün olup olmayacağını sorduğunu ve Muhsin Mülk'ün şüpheli cevap verdiğini de aynı mektupta aktarmaktadır.

Hükümet'in resmi olarak Müslüman Birliği hakkında bir görüşü olmamıştır. Ancak etkili İngiliz basını bize bu konuda fikir verebilmektedir. İngiliz gazeteleri olaydan ya hiç bahsetmemiş ya da soğuk karşılamışlardır. The Times 2 Ocak 1906 nüshasında Müslüman Birliği kurucularının pasif bir dil kullanmalarına rağmen Hükümet adına barışa katkıda bulunabilecekleri konusunda şüpheler olduğunu belirtmiştir. (Rahman,1983,s.41) The Morning Post ise şüpheyi daha açık bir şekilde Birliğin savunmacı statüsünü değiştirmesi durumunda İngiliz Hindistan Hükümeti'nin çok ağır bir şekilde bu organizasyona müdahale edeceği konusunda uyanda bulunmuştur. (Rahman,1983,s.42) The Spectator, Müslümanların kendi aralarında bir kampta toplanmaları gerektiği düşüncesini paylaşmadıklarını belirtmiştir.

Müslüman Birliğin sosyolojik karşılığı noktasında şunlar söylenebilir:

Müslümanların kendilerine toplumsal gerçeklik içersinde ayrı bir politik kimlik arayarak varlıklarını ifade etmeye çalışmaları, kıta genelinde daha önce hâkim durumda olduklarından yeni bir olgu değildir.

Müslüman Birliği, Müslümanların ayrı olarak ilk örgütlendiği kurum değildi. Merkezi Ulusal Muhammedi Cemiyeti, 53 şubesi ile Müslümanların ilk merkezi organizasyonuydu. Eğer Emir Ali'nin Tüm Hindistan Muhammedi Kongre planı başarılı olsaydı Müslümanlar 1888 gibi erken bir tarihte politik bir organizasyona sahip olacaklardı. Birliğin kuruluşuna kadar yaklaşık 20 sene politik yapılanmanın hazırlık safhası olmuştur.

Müslüman Birliğin İngiliz sadakatine vurgu yapması, varlığını devam ettirebilmesinin ön şartıydı. Müslümanlar, Hinduların Kongre vasıtasıyla özerklik taleplerinden arta kalan alanı talep etmek zorunda idiler. Hem İngilizlerle hem de Hindularla çatışma halinde güvenliklerini sağlamaları mümkün değildi. Müslümanlar daha önce bu kıtanın idarecileri olduklarından, kayıp ettikleri otorite ve gücü yeniden kazanmamaları için İngilizler çok dikkatli idiler. (Türkiye ve Pakistan İlişkilerinin Dünü-Bugünü-Yarını, 1995, s.13) .

Müslümanlar bilinçli olarak toplum içersinde 3. Sınıf vatandaş muamelesi görmüşlerdir. 1857'ye kadar vermiş oldukları mücadeleyi kaybetmelerinden sonra Batılılaşmış 2. Sınıf vatandaş Hinduların da Hükümet için sorun olmaya başlaması dengeler açısından Müslümanlara güvenlik koridoru sağlamıştır. (Çalışkan,2000,s.65)

Bu güvenlik koridoru İngiliz Sömürge yönetiminin müsaadesi ile olmuştur. Ancak Hinduların Müslümanlarla dengelenememesinin İngilizler açısından daha riskli olacağı düşünüldüğünde, İngilizlerin bu stratejisinin Hint-İslam Sosyal iradesinin bir dayatması olarak algılanmalıdır. Müslümanların Kongre hareketine liderlik etmesi İngiltere'nin kıtadan çekilmesini çabuklaştıracaktı.

İngilizler aslında Batıyı iyi bilen Müslüman aydınları en büyük tehdit olarak algılamışlardır. Çünkü bu aydınlar İngiliz stratejisini çok rahat okuyabilecek ve anlamlandırabilecek donanıma sahiptiler.

Müslüman Birliği kendi içersinde birçok konuda, özellikle İngiliz sadakati konusunda kesin uzlaşmaya varmış kişilerden oluşmamaktaydı. Birliğin ileriki safhalarında bu durum daha da netleşmişti. (Rahman,1983,s.54)

Kongre Hareketi, Kalküta Üniversitesinin kuruluşundan yaklaşık 30 yıl sonra başlamıştı. Aynı dönem Müslümanlar için Aligarh Koleji'nin kuruluşundan 30 yıl sonra 1906'ya denk gelmektedir. Bu karşılaştırma Müslümanların politik örgütlenmesinin sadece bir zamanlama problemi olduğunu gösterir.

3.2.3. Yeni Bir Adım: Seçimler

Müslüman Birliğin kuruluşundan sonraki aylarda Morley Birliğin talebi olan ayrı seçimler sistemini nasıl kuracakları konusunda çeşitli çalışmalar başlattı. Seçilen komitenin 1907 başlarında Whitehall'a sunduğu raporda gerekli yasal düzenlemenin yapılması durumunda Müslümanlar için ayrı seçim listelerinin düzenlenebileceğini tavsiye etti.

Takibeden iki yıl içersinde Morley-Minto yazışmalarının tamamı bu konu ile ilgili idi. Aynı konuda İngiliz Parlamentosunda birçok konuşma yapıldı. 1908'in sonlarına doğru Morley fikir değiştirerek Müslümanların ve Hinduların beraberce oy vereceği ve Müslüman ve gayri müslümleri beraber seçeceği ve daha sonra her toplum seçilmişler içersinden kendi temsilcilerini seçecekleri karmaşık bir sistemi daha önceki tasarısının yerine sundu. İngiliz basını genelde Müslümanların yanında yer aldı ve bu sistemin Müslümanların temsilini göstermelik kıldığını savundu. (Abbasi,1981,s.237)

Morley'i tasarısını değiştirmeye zorlamak maksadıyla Müslüman Birliği bir heyet göndermeyi kararlaştırdı. Morley, Minto'ya gönderdiği cevapta Hilal' in çocuklarını bir hafta sonra kabul edebileceğini ve Peygamberlerinin gelmesini daha çok arzuladığını zira cennetten gelecek bir cesarete ihtiyacı olduğunu bildirdi. Dokuz kişiden oluşan heyet Dışişleri Bakanını 27 Ocak 1909’da ziyaret ederek tasarısının adaletli olmadığını ikna etmeye çalıştı. Morley karşı tarafın sunduğu kanatları yeterli bulmayarak heyeti geri gönderdi. Daha sonra Minto'ya yazdığı mektupta Müslüman paketlerini ellerinde taşırken Hindu paketlerini düşüreceklerini, dolayısıyla bunu kabul

etmesinin mümkün olmadığını söyledi. (Muhammed,1980,s.278)

Simla heyetine Müslümanların ayrı seçim sistemi talebini olumlu karşıladığını bildiren Viceroy'da bir müddet Morley'in tezini savundu. Ancak Müslümanların bu duruma tepkileri gittikçe arttı ve Müslüman Birliği içersinde İngilizlere hiçbir zaman güvenilmeyeceğine dair kanaatler artmaya başladı. Morley, Minto'yu Simla'da Müslümanlara cesaret vermekle suçladı ve geri dönülmesi zor bir noktada olduklarının farkına vararak ayrı seçim sistemi ile ilgili gerekli düzenlemeleri Bakanlık Konseyinden geçirdi. (Rahman, 1983,s.86)

Ayrı seçim sistemi İngiltere'de çok geniş bir tartışmayı başlattı. Sir Thomas Holdemess'a göre Müslümanlar her açıdan bir ulustu. Ayrı seçim yöntemi, Herbert Spencer'ın aynı orijinden farklı unsurların belirmesi, gelişmesi, disentegrasyon ve gelişme olarak özetlenebilecek felsefi tezinin sosyal uygulaması olarak değerlendirildi.[42] Lord Percy daha da ileri giderek çoğunluğun azınlığı yönetmesini tabi hukuka aykırı bulduğunu söyledi ve Hindistan'daki azınlıkların ayrı ayrı örgütlenmelerine fırsat verilmemesi durumunda sonucun bir kargaşa olacağını söyledi. (Rahman,1983,s.86)

1909 Minto-Morley reformları, Müslümanların tam olarak taleplerini yansıtmasa da kısmen ayrı seçim sistemini öngördüğünden Birliğin başarısı olarak ele alınabilir. Emperyal ve eyalet meclislerinde Müslümanlar için ayrılan sandalyeler nüfuslarına oranla daha azdı. Bu sandalyeler kısmen atama, kısmen seçim ile kazanılacaktı.

Müslümanlar reformlar sonucunda Aralık 1909'da yapılan seçimlerden Müslüman Birliği, tüm Hindistan genelinde yürütülecek kampanyalara çok ciddi sınırlandırmalar getirildiğinden istediği sonucu yakalayamadı. Bir yıl boyunca reformlar ile ilgili yürütülen mücadele sırasında Müslüman Birliği'nin lider kadrosu genellikle yurt dışında bulunuyordu. Merkezi yapının gevşek

---

[42] Herbert Spencer(1820–1903), gelişme felsefesini ortaya koyarken gelişmenin birinci evresini 'bir bütün olarak toplanma-integration' ilkesi olarak tanımlamıştır. Bı.ma örnek olarak güneş sisteminin dağınık yapılarının bir araya gelerek bulutsu yapıyı. nebulozu oluşturmasını vermiştir. Gelişmenin ikinci evresini 'bütünleşmenin çözülmesi-disentegrasryon' oluşturmakta ve buna örnek olarak homojen yapıdaki nebulozdan farklı özelliklerdeki gezegenlerin oluşmasını göstermiştir. Üçüncü evre 'determinasyon' evresidir ve Evrenin kaostan kozmosa geçişi buna örnek verilebilir. Spencer'a göre Güneş Sistemi. Organizma, bilinç, insan toplumu için bu evreler aynı sırayı takip etmektedir

kalması dolayısıyla eyaletlerde seçimler için gerekli kampanya yürütülememişti. Kampanya zayıf olmasına rağmen bazı eyaletlerdeki mitinglerde Hindistan tarihinde görülmemiş derecede kalabalıklar toplanıyordu. Bu mitingler neticesinde Müslüman Birliği Doğu Bengal ve Assam, Bengal, Birleşik Eyaletler, Bombay ve Madras'daki Yasama Meclisleri'nin Müslümanlara ayrılan tüm sandalyelerini kazanmıştı. Genel sandalyelerden bazılarını da Müslüman Birliği üyelerinin başka listelerden girerek kazanması sonucu elde edilmişti. Viceroy'un Yasama Meclisinde Müslümanlar için ayrılan 11 sandalyenin 9'u Müslüman Birliği tarafından kazanılmıştı. Bu mecliste Müslüman Birliği dışında gelen tek Müslüman üye Muhammed Ali Cinnah'tı. Cinnah 1913 yılına kadar Müslüman Birliği'ne katılmayacaktı. (Pal,1983,s.39)

Seçimin sonuçlan Müslüman Birliği liderleri tarafından 30 Ocak 1910'da Ağa Han başkanlığında toplanan yıllık kongrede çok dikkatli bir şekilde analiz edildi. Seçim sonuçlarının genel eğilimi ayrı seçim sistemi dışındaki hiçbir sistemin Müslümanların Hindistan' da politik bir alan kazanmalarına imkân vermeyeceği şüphesini artırmıştı. Seçim sırasında karşılaşılan bir diğer zorluğun Müslüman Birliği'nin bir programının olmayışıydı. İki gün süren Kongre boyunca birçok tasarı oylandı. Kıtadaki halklar arasındaki barışın sağlanması gerektiği ve gerekirse işbirliği yapılması, Müslümanların kamu kuruluşlarında yeterince istihdam edilmesi, Müslüman Birliği'nin yeni tüzüğü, Urduca'nın geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması, Aligarh Koleji'nin üniversite düzeyine çıkarılması gibi tasarılar oybirliği ile kabul edildi. (Rahman, 1983,s.55)

Müslüman Birliği'nin son kongresinde temel stratejisi, anayasal düzeyde politikalar geliştirerek Müslümanların menfaatlerini korumak ve Hinduların düşmanlığını kazanmadan hükümetin ellerini güçlendirmek olarak nitelendirildi. *'Köle olmadan samimi ilişkiler kurmak'* [43] Müslümanların bir niyet ifadesi olarak kullanılıyordu.

Müslüman Birliği liderleri gerek Morley-Minto reformları çalışmaları sırasında gerekse seçim çalışmalarında şunu görmüşlerdi ki Simla'da

[43] Bu ifade Ağa Han tarafından Hükümet yetkililerine karşı kullanılıyordu.

istenenler bir sadakat sorunu değil Müslümanların en temel haklarıydı. Aligarh Koleji'nden yeni mezun öğrenciler politik mücadele konusunda oldukça radikal önerilerde bulunuyorlar ve İngiliz Hükümetinin ilk başta Kongre'yi dengelemek için sıcak baktıkları politik organizasyon projesini, çizilen rotanın dışına çıkmaya zorluyorlardı. Ancak Emir Ali, Ağa Han gibi liderler self-determinasyon ilkesinin Hindistan için rüya olduğunu vurguluyorlar ve İngiliz sömürge yönetiminin toplumsal dengeleri sağlamadan kıtadan ayrılmasını herkes için felaket olarak görüyorlardı.(Rahman, 1983,s.58)

Seçim şokunu atlatan Müslüman Birliği Müslümanların sorunları ile ilgili birçok kanun tasarısını takibeden aylarda eyalet ve Emperyal Meclislerinde gündeme getirdi. Bunlardan biri Vakıf arazilerinin miras hukuku ile ilgiliydi. Müslüman Birliği yöneticileri Bombay'da avukatlık yapan ve Viceroy'un Yasama Meclisi'nin bir üyesi olan Muhammed Ali Cinnah'tan konu ile ilgilenmesini rica ettiler. Cinnah teklifi kabul edince Müslüman Birliği ile arasında ilk diyalog başlamış oldu.[44]

3.2.4. Cinnah ve Dönüşüm

Ancak Cinnah'ın Müslüman Birliği ile 1916 yılına kadar yakın ilişkisi yoktu. Cinnah'ın liderliğinden önce 1. Dünya Savaşı öncesi siyasi gelişmeler Müslüman Birliği'nin genel politikasına ve Hindistan gündemine çok ciddi etkide bulunmuştu.

1774 Küçük Kaynarca Antlaşması ile Osmanlı İmparatorluğu'nun tüm Müslümanları temsil statüsünü kazanması Hindistan dâhil tüm Müslüman ülkelerdeki Müslümanların hilafet merkezine olan yakınlığını artırmıştı. Diğer taraftan Kırım Savaşı'nda Osmanlı'ya destek veren İngiltere Hintli Müslümanların kendisine olan sadakatlerini garanti altına almak için Halife'den istediği fetva ile kıta Müslümanlarının gündemine hilafet girmiş oldu. 1897 Osmanlı-Yunan savaşı Hindistan'daki Müslümanlar arasında

[44] Müslüman Birliği dirsek temasında olan Cinnah bir süre daha Kongre üyeliğine devam edecektir. Bkz. (Pal, 1983, s.48)

Hilafet merkezine olan sempatiyi artırmıştı.[45] Ulema ve halkın katılımı ile Osmanlı'nın zaferi birçok toplantılarla kutlandı. Genç kuşak arasında Panislamist eğilimler arttı. Daha sonra 1906 yılında Mısır'ın sınırları konusunda ortaya çıkan İngiliz Osmanlı gerginliği Hindistan Müslümanlarının gazetelerinde çok ağır eleştiriye sebep oldu. (Rahman,1983,s.228)

1911 yılına kadar Müslüman Birliği Hindistan genelinde Seyyid Ahmed Han'ın çizgisini devam ettirmeye çalışarak Hintli Müslümanların sadece İngiliz Hükümeti'ne karşı sorumlu olduğunu vurgulamaya çalıştı. Konu ile ilgili bir makale yayınlayan Muhsin Mülk çok büyük tepki topladı ve İngiliz işbirlikçisi olmakla itham edildi. (Rahman,1983,s.229) Ancak İtalya'nın Tripoli'ye çıkarma yapması bölgelerdeki Müslüman Birliği meclislerinde kınandı ve tüm Müslümanlar İtalyan mallarını boykota davet edildi.

Kısa zamanda boykot tüm kıtaya yayıldı ve Müslüman Birliği'nin yöneticileri Ekim 1911'de Leknev'de toplanarak İngiliz Hükümetini savaşı durdurma konusunda yardıma çağırdılar. Boykota Müslüman Birliği kıta genelinde katılıyordu ve bu boykot zaman geçtikçe İngiliz yönetimini rahatsız ediyordu. İtalya ile beraber diğer Avrupa mallarının da boykot edilmesi gerektiği düşüncesi ağırlık kazanmaya başlamıştı.[46] 1911 yılının sonlarına doğru Doğu Bengal ve Assam eyaletinin Bengal' e bağlanacağının Kral V. George tarafından açıklanması, Kralı dinleyen Müslümanlar arasında şok etkisi yaptı. Zira Bengal'in bölünmüş olması Müslüman Birliği'nin *raison d'etre*'i idi. Ancak Birliğin kraliyet duyurusunu tehdit etmesi mümkün değildi. Vikar-el Mülk hükümetin bu politikasının Müslümanlar üzerinden bir top arabasının geçmesi anlamına geldiğini söyledi. (Rahman,1983,s.231) Abdullah Suhreverdi ise Tripoli ve Tebriz olaylarında Müslümanların hükümete sadakatlerinin zayıfladığını ve son olayla kırılma noktasına geldiğini Lord Curzon'a bildirdi.

Tüm bu siyasi gelişmeler Müslüman Birliği liderlerinde Müslümanlar itaatkâr kalsalar bile İngilizlerin Müslümanlara ihanet edebileceği izlenimini uyandırdı. Suhreverdi, Müslümanların diğer topluluklara karşı tavrını derhal

---

[45] İngiliz hükümetini ve medyasını ağır eleştiriye tutan Müslümanlar bazı eyaletlerde gösteri dahi yaptılar.

[46] İngiliz Hükümeti, boykotu ilk etapta İtalya'ya karşı bir koz olarak kullandı ve destekledi.

değiştirmesi gerektiğini söyledi ve uzun tartışmalar sonunda Birliğin Müslümanların kendi güçlerine inandığı ve diğer toplumlarla işbirliği ve diyalogu başlatacak olan kararlan yürürlüğe sokmaya hazır olduğu ilan edildi.

3.3. Kimlik Arayışı

3.3.1. Yeni Ulusçuluk

Bağımsız Müslüman ulus devletler için gerçekleştirilen sömürge karşıtı mücadeleler esnasında ümmet kimliği ve bilinci her Müslümanın zihninde canlılığını muhafaza etmiştir. Ümmetin sorunlarını tartışan çeşitli konferanslar düzenlenmiştir. İslam Birliği fikri hala hilafet kurumuyla özdeşleştirildiği için tartışmalar Osmanlı Devletinin idaresi ve halifenin konumu çerçevesinde odaklanmıştır.

İslam Birliğini sembolize eden Hilafetin kaldırılmasından soma bu yöndeki faaliyetler yoğunluk kazanmıştır. Müslümanların siyasi konumunu tartışmak üzere 1926 yılında ilki 13 Mayıs tarihinde, Kahire' de diğeri 7 Haziran tarihinde Mekke' de olmak üzere iki konferans tertip edilmiştir. Her iki konferans da uluslararası boyuttadır. Kahire' de el-Ezherin bazı hocaları tarafından düzenlenen konferans iç ve dış muhalefet yüzünden önemli bir başarı sağlayamamıştır. Mekke konferansı nispeten daha verimli geçmiştir. Abdülaziz ibni Suud tarafından organize edilmiştir. Fakat konferans organizatörleri hilafet konusunda Türk otoriteleriyle ters düşmüş ve konu son anda gündemden çıkarılmıştır. (Ahsen,1995,s.77)

Mekke konferansında hac zamanı her yıl toplanacak Mu'temeril-Alemi'l İslami (İslam Âlemi Kongresi) kuruldu. Ancak Mu'temer her yıl toplanamamıştır. İkinci toplantısı Filistin' deki Siyonist müdahalesini kınamak için 1931 yılında Kudüs'te yapılmıştır. Kongre ümmet anlayışıyla, toplandığından seküler ulus devlet fikri için bir tehdit olarak algılandı. Mısırlı seküler çevreler "ulus devletlere doğru gerçekleşen modem evrimin aksine" olmakla itham etmiş, Türkiye Cumhuriyeti ise değersiz bir çaba ve dini siyasete alet etme teşebbüsü olarak değerlendirmişti. (Ahsen,1995,s.78) Konferansı aynı şekilde İngiliz manda yönetimi de uyarmıştır. Tüm bu baskıların sonucunda hükümet temsilcilerinin Kongreye katılım cesaretleri kırılmıştır. Hatta Mu'temeri-l Alemil İslam'ın kurucusu İbn Suud bile delegesini geç göndermiştir. Tüm bu aksaklıklara rağmen konferansta manda sistemi, Kuzey Afrika'daki Fransız politikaları, Sovyet yönetiminin Orta Asya'daki anti-

İslam uygulamaları ve Libya'daki İtalyan zulmü protesto edilmiştir.

Avrupa' da ulusçuluk fikri din adına savaşların yapıldığı ortaçağ düşünce sistemine karşı geliştirilmiş iken Müslüman ülkelerdeki ulusçuluk İslami idealler üzerinde yükselmiştir. Buna rağmen II. Dünya Savaşı sonrasından itibaren bütün Müslüman ulus devletler uluslararası hukuk sistemlerine boyun eğerek Avrupa yapısında devlet mekanizmalarına dönüştüler. Doğrudan sömürgecilik soması dönemde bağımsızlıklarını kazanmış Müslüman devletler uluslararası kurumlar ve antlaşmalarla kontrol altında tutularak uluslararası sistemin parçası haline getirilmişlerdir. Tüm bu gelişmelerden sonra ulusçuluğun evrensel ve nihai nokta olduğunu iddia eden teoriler birçok sosyal bilimci tarafından ortaya kondu. Rupert Emerson Ulus kavramını şöyle tanımlamaktadır:

"Ortak bir maziyi olduğu kadar ortak bir gelecek için aynı kaderi paylaşan topluma verilen addır.'' (Emerson,1960,s.118)

Emerson'un bir ulus olarak verdiği Yahudiler örneği genel olarak bu çerçevede kabul edilse de Emerson'un ulus tanımı çöldeki Araplar için geçerli değildir. J.G. Herder (l744–1803) de halk-toplum (volksociety) için Yahudileri örnek vermiştir. (Ahsen,1995,s.83) Yahudiler kendileri dışındaki dünyayı *onlar* ve kendilerini de bize seçilmiş insanlar) olarak adlandırmaları sebepleriyle bunda başarılı olmuşlardır. Ne İslam nede Hıristiyanlık biz ve onlar kavramını geliştirememiştir. Dolayısıyla Emerson'un tanımı tüm uluslar için geçerliğini yitirmektedir.

Müslüman ülkelerinde 'biz' kavramını formüle eden İslam, 'onlar'ı formüle eden ise Avrupalı sömürgecilerdir. Namık Kemal, Mustafa Kamil, Reşit Rıza gibi düşünürler self-determinasyon fikrini oluşturmuşlardır. Bunlar vatan kavramını popülarize etmiş, fakat hiçbiri bu kavrama kendi lisanında özel bir anlam yüklememiştir. Arapça kökeni itibariyle 'doğum yeridir' ve Türkçe Farsça ve Urduca da hemen hemen aynı bağlamda kullanılmıştır. Namık Kemal ve Mustafa Kamil çoğunlukla yazılarını vatanlarının haricinde yazdıkları için Namık Kemal vatan derken Osmanlı topraklarının, Mustafa Kamil den de Mısır anlaşılmalıdır. Bu anlamda İslami literatürdeki *vatan*

kavramı ile Fransızca'daki *patrie kavramını* eşit addetmek yanlış olur. (Ahsen, 1995,s.84)

Daha sonraki nesil Müslüman düşünürler Ziya Gökalp, Lütfü es-Seyyid ve Sati el-Husri'ler ulusçuluğu Avrupalı seküler düşünce ışığında tanımlamaya çalışmışlardır. Her ne kadar ulusal kimlikleriyle İslam arasındaki ilişkiyi net olarak ortaya koymasalar da kimlik olarak İslam'dan vazgeçmemişlerdir. Hourani'nin ve Lewis'in bu düşünürler ile ilgili çalışmaları kimlikler arasındaki tenakuzlara dikkat çekmeden ve ulusal kimlik paralelinde gelişen ümmet bilincine değinmeden yapılan eksik çalışmalardır. Modernleşme de uzman olan başka bir isim David Apter kutsalın siyasi meşruiyeti olan ve insanları seküler hedeflere taşıyan bir sistemi elde etmek için kullanılabileceğini belirtmektedir. (Apter,1965,s.269) Fakat yazar kutsalın kendine has talepleri olabileceğini ve sekülere meydan okuyacağını göz ardı etmektedir.

3.3.2. Muhammed İkbal ve Pakistan'a Giden Sürece Etkisi

Muhammed İkbal (l875–1938) şair filozof, Seyid Ahmed Hanın 19. Yy'da yaptığını 20. Yy' da yaparak Hint-İslam siyasi düşüncesi üzerinde belirleyici oldu. İkbal'in entelektüel kişiliği önce T.W. Arnold'un yanında çalıştığı Lahor'da klasik İslam eğitimini Batılı eğitimle pekiştirdi. 1905–1908 arası doktora tezini İran' da metafiziğin gelişimi konusunda Münih'te tamamlayarak Cambridge'de eğitimini sürdürdü. Daha sonra ülkesine dönerek Hükümet Koleji'nde felsefe öğretmeye başlar. 1932'de Londra'da katıldığı bir toplantıdan dönerken Paris'e uğrayarak ünlü sezgi filozofu Bergson ve meşhur oryantalist Massignon'la tanışır.

Avrupa'nın enerji dolu hayatından ve tabiatın güçlerine hâkim olma fırsatını veren bilim ve teknolojilerinden oldukça etkilenir. Fakat Avrupa'nın ihtişamına kendi ifadesiyle kanmaz, kandırılmaz. Batı medeniyetinin şaşası yanında ahlaki zayıflığını fark eder.

İkbal'in felsefi düşüncesinin büyük bir kısmı Farsça kaleme aldığı şiirlerinde şekillenmiştir. Eserlerinde mistik yönelimlerden rasyonalist veya idealist yorumlara kadar birçok düşünce sisteminin izlerini bulmak

mümkündür. Grek düşüncesinin statik dünya görüşünü reddeder. İslam tarihindeki statükocu eğilimlerden hoşlanmamıştır. Kuran'ın öğretilerini esas olarak dinamik bir dünya kurgulamak için var olduğunu söyler. Bir hukuk kaynağı olarak içtihat bu ilkenin bir tezahürüdür. (İkbal,1934,s.113)

Kâinatta kaostan kozmosa doğru bir hareket vardır. Eylem veya hareket insan potansiyelinin örgütlenmesidir. Tabiat ve hayatla olan bu mücadelede İnsan kendisini determinizmle kandırarak koruyamaz. Kader Allah tarafından bildirildiği biçimiyle kuralı olmayan mutlak zamanla özdeştir ve alternatif mümkünlüklerin geniş bir silsilesine sahiptir.

Hürriyet, toplum için olduğu kadar birey için de esas olan, mümin kadar sıradan İnsan için de değerdir. İnsan Allah'ın bir yaratığıdır, başka birine itaat borçlu değildir. Kölelik zihnin ölümüdür. İman kişinin derinliklerinde bulunan hürriyetini aramaya zorlar. (İkbal,1934,s.103)

İkbal'in Batıya karşı tavrı geniş olarak özelde kendisinin İslam toplumunun hürriyetini savunmasıyla belirlenmiştir. 1918–1938 yılları arasında yazmış olduğu direnişçi şiirler tüm İslam dünyasının çok az istisna dışında sömürge olduğu döneme rastlar. Emperyalizmin köşe taşı olarak nitelendirdiği Batıdaki ırkçılığı şiddetle eleştirir.

Doğu ile Batı çatışması teması İkbalin şiirlerinde sık sık ortaya çıkmaktadır. Doğu, 'çatılardan yıldızlara bakan' bir konumdadır. Bir seyirci olarak bilim ve tarihin yürüyüşünü seyrederek varlık mücadelesinden çekilmektedir. Batı, etkin ve dinamiktir. Aşk ve imandan yoksun halde kendisini bir yılan gibi sokan aklın hileleri ile zehirlenmektedir. Kısacası Doğu yeteri kadar kötü bir konumdadır ancak Batı en kötüsüdür.

İkbal'e göre demokrasi, monarşi ya da diktatörlükten çok daha iyidir ve daha iyisi insanlık için düşünülemez. Avrupa' da tahsilini bitirip ülkesine döndüğünde İngiltere'deki demokrasiyi övmekte tereddüt etmez. Ancak Batının demokrasi konusunda özellikle sömürgelerde ve Hindistan'daki uygulamalarını karşılaştırınca bunun sözde demokrasi olduğunu ilan eder. Ona göre gerçek demokrasi asr-ı saadettir. (İkbal,1934,s.114)

3.3.3. Egemenlik ve Ayrı Devlet Talebi

İkbal, peygamberin 622'de Mekke'den Medine'ye hicretini *'yerel vatanseverlik'* kavramının önemsizliği olarak algılar. (Aziz,1989,s.193) Ona göre İslam siyasal toplumu tanımlamada coğrafi bölgeciliği ya da etnik kökeni ölçü olarak kabul etmez. Arz Allah'a aittir ve bu sıfatı dolayısıyla tüm insanlığın ortak malıdır. Dolayısıyla Müslümanlar onun herhangi bir parçasında yaşayabilirler. Müslümanların politik hayatında sadece iki politik gruplaşma vardır: Müslümanlar ve Müslüman olmayanlar. (İkbal,1934,s.98) İkbalin anladığı anlamda Müslüman bir gruplaşmayı W.C.Smith *'Muslim Nationalism'* olarak algılamakta ancak detaylı açıklama yapmamaktadır. (Ahsen,1995,s.83) Benzer bir ifadeyi Wilfred C. Smith *'İslamic Nationalism'* olarak Müslüman Birliği'nin varlığı için kullandı. (Smith,1979,s.297) Batılı tarihçiler dâhil birçok bilim adamı olayı *'Müslümanların egemenlik talebi'* olarak değerlendirdi.

İkbal'e göre tüm Müslümanların ideal anlamda çatısı altında toplanacakları Müslüman devlet o ana kadar kurulmamıştı. Eserlerinin tamamında bu ideal devleti kurmaya yönelik olarak Batı terminolojisini de kullanarak birey için hissiyat oluşturma çabası içindeydi. İkbal bu teşebbüslerinde Batı demokrasilerini ırksal eşitsizlik ve güçsüzlerin sömürülmesi üzerinde temellendiği görüşünde olduğundan reddetmiştir. İslam ve Sosyalizmi zorunlu olarak çatışan ve birbirlerini devre dışı bırakan sistemler olarak algılamaz. İslam'ın eşitlik ve ırkçılığın reddini sosyalist teorideki muadilleri ile eşdeğer tutmuştur. Zekât kurumunu iradi ve yüksek düzeyde vergilendirme olarak açıklayarak refahın birkaç kişinin elinde toplanmasının önüne geçilmesi yolunda bir imkân olarak görmüştür. (İkbal,1934,s.98)

Sosyalizm ile İslam arasında birçok ortak değere atıfta bulunduktan sonra İkbal, ideal bir dünya hükümeti yönetim biçimi olarak komünizmi reddetmiştir. İkbal'in bu konuda kullandığı yöntem kelime-i şahadet'in açıklanmasındadır. *'Allah'tan başka tanrı yoktur.'* Varlığın diyalektiğinde negatif tez ve pozitif antitez bir gerçekliği kurgulayabilmek için kullanılmıştır. *La,* Müslümanın inancını bildirmedeki yıkıcı faktördür ve illa olumlayıcı ve

kurucudur. Hayatın ve kâinatın mahiyeti *la'*dan *illa*'ya, olumsuzdan olumluya kaostan kozmosa geçiştir. Ayrıştırıldıklarında *la* devrime işarettir, değerler bütününü kurmaz. Komünalizm, la aşamasında kalmıştır, bu olumsuzlama eski değerler ve adaletsizliği yadsımakta ancak *illa* aşamasına geçemediğinden emperyalizm dışı bir kurgulama yapamamıştır. Komünizm tüm midelerin eşitliğini savunmaktadır ve Batının sömürüyle yaptığını devrimle yapmaktadır. Bu ikisi arasında insanlık toz duman olmuştur. (İkbal, 1934,s.99)

İkbal, tüm bu çıkarımlardan elde ettiği sonuçlardan hareketle, ideal devletin İslam'ın kendisinden başka sistemlerde aranmasını boş çaba olarak değerlendirir. Kur'ani devlet hala gerçekleşmeyip, sadece insanın zihninde ve vicdanında saklıdır. Bu devlet herhangi bir bölgesel, ırksal ya da grupsal bağlılık üzerine inşa edilemez. Cumhuriyeti hayırlı olarak algılar. (İkbal,1934,s.175) Saltanatı reddeder, Hilafeti, insanlığa hizmet olarak algılar. Türkiye Cumhuriyeti'nin hilafeti kaldırmasını içtihad olarak değerlendirir ve hilafetin millet meclisine devredilerek bir kişi yerine bir kurumun sahiplenmesini olumlu olarak değerlendirir. (İkbal,1934,s.177)

İkbal'in devlet tasarımı, kendi rüyası olmakla birlikte Hindistan'da yavaş yavaş beliren siyasi konjonktür sonucu ortaya çıkan kendi kendini yönetme arzusu ile örtüşecekti.

İkbal'in siyasetle doğrudan ilişkisi Avrupa' da eğitimini sürdürdüğü sırada başlar. Müslüman Birliği'nin Londra şubesi ile 1907 yılında temasa geçmişti. 1930 yılındaki Müslüman Birliği kongresine katılarak bir konuşma yapmıştı:

"Batı demokrasisinin ilkeleri topluluk gruplarının özellikleri bilinmeksizin Hindistan'a uygulanamaz. Müslümanların Müslüman bir Hindistan kurulması doğrultusundaki talepleri tamamen *meşrudur... Pencap, Kuzey-Batısının Eyaleti, Sind ve Belucistan'ı tek bir devlet olarak görmek isterim. Britanya İmparatorluğu'nun içinde veya dışında özerklik, Kuzey-Batı Hint-İslam Devleti Müslümanların nihai kaderi olarak gözükmektedir*… Tabiiyetimizin temelini dil birliği yahut ekonomik menfaatlerimizin çakışması oluşturmamaktadır. Bizi bir

arada tutan, İslam Peygamberinin kurduğu toplumun üyeleri olarak ortak bir dünya görüşüne sahip olduğumuz gerçeğidir. İslam hiçbir maddi sınırlamaya müsaade etmez. Tabiiyeti potansiyel olarak gelişmeye müsait bir gurup çerçevesinde mücerret fikirler temeline oturtur. Hayat prensibi belirli bir grup İnsanın yetenek ve karakterine bağlı değildir. Diğer bir ifadeyle dünyevi ve cismani değildir." (Philips,1969,s.129)

İkbal'in yaşadığı dönemin arka planına bakıldığında, İkbalin ana gayesinin Hint ulusçuluğuna karşı Hindistan Müslümanlarının ayrı bir devlet taleplerine meşruiyet zeminini oluşturmak olduğu ileri sürülebilir. Bu durum başka bir problemle karşı karşıya kalmasına sebep oluyordu. Yeni ulus kimliği ile diğer İslam ulusları arasındaki ilişkiler problemi. Bunun için şöyle diyor:

"Bugün için her Müslüman ulus kendi içine çekilmeli, bir zaman için kendi içine yönelmelidir. Ta ki bütün Müslüman kavimler aralarında bir cumhuriyetler ailesi teşkil edecek kudret buluncaya kadar… Bana öyle geliyor ki Cenab-ı Hak bizim yavaş yavaş şu keyfiyeti anlamamızı istiyor: İslam ne ulusçuluk ne de emperyalistliktir, ancak bir Uluslar Birliğidir, öyle bir uluslar birliğidir ki suni hudutları ve ırki ayrılıkları ancak tarifte kolaylık olsun diye tanır, fertlerin sosyal ufkuna hudut çekmek için değil." (İkbal,1934,s.177)

İkbalin ulusçuluğu ile Ziya Gökalp'in ulusçuluğu karşılaştırıldığında, Gökalp, Türkçe konuşan İnsanların maddi gelişimlerini ve Türk kimliklerini savunurken ve ümmet kavramının statüsü belirsiz iken, İkbal ulusçuluğu İslam dairesi içersine yerleştirerek ulusların birliği ile ümmetin birliğinin sağlanabileceğini savunmaktadır.

İkbal, Cinnah ile yaptığı birçok yazışmada Müslümanlar için ayrı devlet projesini ve bu projenin mahiyetini ortaya koymuştur. İslam hukukunun uygun bir formda yorumlanıp demokratik düzen içersinde sunulması bir devrimden de öte İslam'ın orijinal formuna dönüş olacaktır. (Kureyşi,1969,s.114)

İkbalin izini takip eden Pakistan ulusunun kurucusu Cinnah (l876 -1948) şöyle demekteydi:

"*Hindular ve Müslümanlar, kelimenin dar anlamıyla, ayrı dini gruplar değil fakat farklı sosyal gruplardır. Hinduların ve Müslümanların ortak bir ulus oluşturacağını düşünmek hayaldir. İki grubun ayrı dini, felsefeleri, sosyal adetleri ve edebiyatı vardır. Birbirleriyle evlenmezler. Neticede iki ayrı medeniyete mensupturlar. Herhangi sıradan bir ulus tanımına göre Müslümanlar bir ulustur ve kendi topraklarına, vatanlarına ve devletlerine sahip olmalıdır.*" (Pal,1983,s.130)

Bu cümlelerden de anlaşılabileceği gibi Pakistan hareketİ, liderlerinin temel hedefi Hindistan' da ayrı bir ulus talebinin meşruiyet zeminini hazırlamaktır. Cinnah görünürde değişik Müslüman uluslar arasındaki ilişkiye değinmemektedir. Pakistanlı liderler Pakistan ulusal kimlik ve ümmet kimliği arasındaki çelişki problemiyle Pakistan'ın kurulmasından (1947) sonra karşılaşmışlardır.

3.4. Muhammed Ali Cinnah

Muhammed Ali Cinnah (1876 -1948), 1857 Direnişinden on dokuz yıl sonra doğmuştu ve Seyyid Ahmed Han öldüğünde yirmi iki yaşlarındaydı. Cinnah, Aligarh kolejinden sadece bir yaş küçüktü. Cinnah'ın yetişme çağında Aligarh ekolü en güçlü devirlerinden birisini yaşıyordu.

Cinnah ticaretle uğraşan bir aileden geliyordu. Eğitiminin tamamını İngiliz okullarında almıştı. Yüksek öğrenimini hukuk alanında Londra'da yaptı ve 1896 yılında Hindistan'a döndü. İki yıllık bir mücadeleden sonra Bombay İdaresinde avukat üye olarak görev yaptı. Parsi lider Dadabhai Naoroji(1825–1927)'nin liberal görüşlerinden etkilendi ve Kongre başkanlığı döneminde onun sekreterliğini yaparak gelecekteki görevine kendisini hazırladı. İlk dönemlerde Hint Ulusal Kongresi'nin bir üyesiydi.[47]

Cinnah, 1910 ve 1911 yıllarında Müslüman Birliği'nin oturumlarına misafir gözlemci olarak katıldı. Ancak üç yıl daha Birliğe katılmayacaktı ve buna sebep olarak Kongre üyesi olmaktan gurur duyduğunu söyleyecekti. (Pal,1983,s.68) *Comrade*'in kurucusu Muhammed Ali ve Müslüman Birliği'nin sekreteri Sir Seyyid Vezir Hasan ile yaptığı bir görüşmede, Birliğe katılma şartı olarak kendisini adadığı Hindistan'ın ulusal sorunlarına sadakatten sapmayacakları teminatını alarak üyelik formunu doldurdu.

Cinnah o andan itibaren Naoroji ve Gokhale ve Müslümanlardan Seyyid Ahmed Han, Emir Ali, Ebu'l Kelam Azad gibi liderlerin geleneğini takip etti. Gokhale, onu Hindu-Müslüman birliğinin elçisi ilan etti. Bu nitelendirme onun için geçerli idi. 1930 yılına kadar Hindistan'ın bir bütün olarak kalabileceğine inanıyordu. (Seyyid,1992,s.41) 1909 Hindistan Kanunu'nda getirilen ayrı seçim sistemine Kongre'nin görüşlerini aktarmak üzere 1913'te İngiltere'ye gönderilen heyetin başında bulunuyordu. Geri döndüğünde Kongre ve Birliğin liderlerini bir dahaki yıllık kongrelerini Bombay' da peş peşe yapmaya ikna etti. 1915 yılında yapılan kongrelerde yapılan değişiklikleri görüşmek üzere komiteler oluşturuldu. Bu komiteler 1916 yılında ortak plan oluşturmak

[47] Cinnah, Müslüman Birliği'nin kurulmasından sonra bazı arkadaşları tarafından Birliğe davet edilmişti. Cinnah'ın bir Kongre üyesi olması onun ayrımcı politikaya pragmatist bir açıdan baktığının delilidir.

maksadıyla Leknev'de bir araya gelerek uzun tartışmalar sonucu Leknev Paktı anlaşmasını imzaladılar. Görüşmelerden sonra her iki taraf olağanüstü kongre yaparak sonuçları görüştüler. Müslümanlar tüm Hindistan genelinde Yasama Meclislerinde Hintliler için ayrılan sandalyelerin üçte birine, ayrıca Pencap'ta %50, U.P'te %30, Bengal'de %40, Bihar'da %25, Merkez Eyaletler'de %15, Madras'ta %15, Bombay'da %33 oranlarında temsil edileceklerdi. (Seyyid,1992,s.42) Hem eyaletlerde hem de merkezde Müslümanlar için ayrı seçim uygulanacaktı. Leknev Paktı'nın en ilginç noktası toplumlardan birini etkileyecek herhangi bir karar ilgili grubun %75'nin karşı çıkması durumunda onaylanmayacaktı.[48] Bu paktla ayrı seçim sistemini resmen Kongre yönetimine kabul ettirmeyi başaran Cinnah böylece ayrımcı politikalar açısından geri dönülmesi mümkün olmayan bir noktaya gelinmesini sağlamıştı.

Leknev Paktı, I. Dünya Savaşı'nın çok hızlı geliştiği bir dönemde kurulmuştu. Cinnah, ortak bir zemin kurmanın mutluluğunu yaşayamadı. 1917–18 yıllarında tüm Hindistan'da salgın hastalıkların 13 milyon insanın ölümüne sebep olması toplumlar arasındaki ve sömürge yönetimine karşı hoşnutsuzluğu artırdı. Montagu-Chelmsford Reformları ayrımcı politikadan vazgeçmenin mümkün olmadığını belirtiyordu ancak bu tür bir ayrımcılıkla tek bir vatandaş tipinin çıkmasının mümkün olmadığının üzerinde duruyordu. Gerilim arttıkça Müslümanların hukuki sorunlarına çözüm arayışları sonuçsuz kalıyordu. Cinnah, İmperyal Yasama Meclisindeki *sorumlu hükümet* ve *özerk kurumlar* ile ilgili tartışmalarda Müslümanlara yapılan baskılardan dolayı buradaki görevinden istifa etti. (Seyyid,1992,s.51)

1919–24 yılları arasında Gandhi önderliğindeki işbirliğini ret kampanyası ve Hilafet Hareketi tüm kıtayı sarmıştı. (Özcan,1997,s.110) Liberal Hindu liderlerin sahneden çekilmeye başlaması ile birlikte Hindu Milliyetçiliği tırmanmaya başlamıştı. Hindistan' da yerli yönetimi savunan *Swaraj Sabha* kurulmuş ve 1923 seçimlerinde liberalleri Kongre' de silmişti.

Hilafet hareketine mesafeli yaklaşan Cinnah, İngiliz taraftan tutumu dolayısıyla genel kanaatin aksine İngilizlerin Hindistan'ı terk etmesinin

[48] Bu çözüm Cinnah'ın kişisel bir başarısı olarak değerlendirilecektir.

ardından sorunların çözüleceğine inanmıyordu.[49] Pragmatist bir tutum izleyen Cinnah, Gandhi'nin şiddet karşıtı işbirliğini ret politikasını desteklemeyen tek Kongre üyesiydi. Daha önce Kongre ve Müslüman Birliği arasında köprü ve elçi vazifesini üstlenmiş olan Cinnah Kongre'den istifa etti.

Cinnah'ın istifası kariyerinin ve politik duruşunun ikinci safhasının başlangıcıydı. Kongre'den uzaklaşması ayrımcı politika konusunda kesin kararlı olduğu anlamına gelmiyordu. Müslüman Birliği'nin 1924 Lahor oturumunda Leknev Paktında başarılanın bir kez daha ortaya konması ve denenmesi gerektiğini söyledi. (Pal,1983,s.61) Hindistan Finans Kanunu'nun görüşmelerinde Yasama Meclisinde şunları söyledi:

" *Tüm bilincimle söylemek isterim ki, ilk olarak bir m illiyetçiyim, ikinci olarak bir milliyetçiyim, üçüncü olarak yine milliyetçiyim. Bu kurumun dikkatini çekerek şunu söylemek isterim: Lütfen buraya Hindu-Müslüman tartışmasını taşımayın. Burası gerçekten ulusal bir parlamento olma yolundadır. Lütfen bunu tüm dünyaya ve kendi insanlarımıza gösterelim.* " (Pal,1983,s.65)

1927 yılından sonra Müslüman Birliği'nin içersinde iki oluşum belirmeye başladı. Birincisi Cinnah liderliğinde İngiliz taraftarı ve Simon Komisyonu'nu destekleyen, İkincisi Muhammed Şafi liderliğindeki İngiliz karşıtı ve Simon Komisyonunu[50] reddeden kanatlardan oluşuyordu. Bu ikilem Kongre ile Birliğin resmen uzlaşamayacaklarını gösteren ilk işaretli. Simon komisyonunun *Hint Anayasası* çalışmaları için Kongre ve Müslüman Birliği birer komite oluşturdular. 1928 Aralık ayında Cinnah tüm Hindistan Partileri Konferansında meşhur *on dört nokta*'*sını* (Afzal,1956,s.67) bildiren bir konuşma yaptı. Özetle Cinnah, zayıf merkeze bağlı güçlü ve özerk eyaletlerden oluşan federal bir yapıyı, Müslümanların tüm eğitim ve kültürel taleplerinin karşılanmasını, Leknev Paktı'nda imza koyulan şartlara sadık kalmasını, anayasada bir eyaletin istemeyeceği hiçbir değişikliğin yapılmaması gibi şartlar öne sürüyordu. (Afzal,1956,s.68)

---

[49] Cinnah bu tutumunda haklı olduğunu Hindistan-Pakistan sınırlarının belirlenmesi için çok sonra oluşturulan komisyonda Hindu'lar ilkesiz tutumuna şahit olduğunda anlamıştır. Hindu tarafın bu tutumu dolayısı ile nüfusunun %80'nini Müslümanların oluşturduğu Keşmir'de sorunlar günümüze kadar devam etmiştir.

[50] Simon Komisyonu; Lord Simon başkanlığında kıtadaki toplumsal sorunlara çözüm bulmak amacıyla hükümet tarafından görevlendirildi.

İngiltere hükümeti toplumsal sorunlara bir çözüm bulabilmek için seri *Yuvarlak Masa Toplantıları* düzenleyeceğini açıkladı. Bu arada Cinnah Hindistan'ı terk etmiş ve 1930–34 arası İngiltere'de kalmıştı. İlk Yuvarlak Masa Toplantısı'na katılarak Müslümanlara yeterince güvenlik sağlamayan hiçbir anayasanın bir günden fazla yaşamayacağını söyledi. İkinci ve üçüncü oturumlara katılmayan Cinnah, konferansta konuşma yapan Muhammed İkbal'in federasyon dışı yaklaşımına sıcak bakmadı.

Müslüman Birliği'nin lideri Liyakat Ali Han'ın ricası üzerine politikaya tekrar döndü ve Müslüman Birliği'nin daimi lideri seçildi. 1935–9 arasında Kongre ve Müslüman Birliği arasında düşmanlık derinlik kazandıkça, Müslüman Birliği Müslümanların tek sözcüsü olma özelliğini tam olarak kazanıyordu.

Hindulara ve Müslümanlara iki ayrı millet olarak ilk açık gönderme Ekim 1938 Sind İslam Birliği'nin oturumunda yapıldı. *İki Ulus Teorisi* Cinnah tarafından tam olarak billurlaştırıldı. (Pal,1983,s.82) Daha öce hükümet tarafından oluşturulan Hint Anayasası Reform komitesinin bir raporundan aldığı bir noktayla Cinnah iddiasını şöyle sürdürdü:

" *...Hindistan birçok ırk tarafından oluşturulmuştur. Bunlar genellikle köken, hayat biçimi ve gelenek olarak Avrupa Milletleri kadar birbirlerinden ayrıdırlar. Hindularla Müslümanlar arasındaki fark sınırlı anlamda bir religion-din farkı değil, buna ilaveten hukuk ve kültür farkıdır da.* " (Pal,1983,s.83)

Cinnah Hinduizm ve Müslümanlığın iki ayrışmış farklı medeniyeti temsil ettiğini dolayısıyla faklı ulusal kimliklerin ortaya çıkmasının bir mecburiyet olduğunu da vurgular. Her iki toplumun ayrı bayramları olduğunu, çok farklı dünya görüşlerine sahip olduklarını, birisinin zafer olarak kabul ettiği tarihi bir savaş veya olayı diğerinin yenilgi olarak gördüğünü, farklı kahramanları olduğunu savunarak ayrılmanın önünü açmaya çalıştı.

Cinnah göre, bütün bunlara rağmen Hindistan'da bir çoğunluk bir de azınlık milleti var olduğu kabul edilirse, çoğunluk ilkesi üzerine kurulu parlamento sistemi kaçınılmaz olarak çoğunluktaki milletin egemenliğini getirecektir. (Ahmed Cemil,1952,s.115)

Cinnah, dine yapılan bu tür vurgunun Batı açısından teokratik bir meydan okuma olarak anlaşılmaması için İslam ile Hinduizmin sadece İnsan-tanrı ilişkisini vurgulamadığını bunun da ötesinde komşuları ile oluşturacakları hukuka kadar birçok kodu barındıran dinler olduklarını belirtiyordu. (Ahmed Cemil,1952,s.129)

Hint kıtasının nüfusunun yaklaşık %85'ini oluşturan Müslüman ve Hindular olduğuna göre Müslümanların belirli bitişik bölgelerde toplanması- ki bu 1935 tarihli Hindistan Hükümet Kanununun öngördüğü federal -merkezi hükümet biçimiydi- Müslümanların çıkarlarına zarar verecektir ve bunun içinde Müslüman Birliği tarafından kabul edilemez bulunmuştur. Hindistan'daki problem topluluklar arası bir problem değil, uluslararasıdır.[51] Herkese açık olan yol yalnızca Hindistan'ı özerk ulus devletlere bölerek esas olan milletlere kendi yurtlarında yaşamaya izin vermektir. Kıtadaki uluslardan birisinin diğeri üzerinde politik bir üstünlük sağlaması bir felakete yol açacaktır. (Seyyid,1992,s.107)

Hindistan'ın coğrafi birliği iddialarına karşı Cinnah birçok tarihsel örnek vermiştir. Hint kıtasından çok daha küçük birleşik coğrafi bölgeler Balkan'lar ve İberya'da olduğu gibi bir devlet arasında bölüşülmüştür. Hindistan hiçbir zaman tek millet olamadı, hiçbir zaman kılıçla bile olsa tek bir güç tarafından yönetilen bir ülke olmadı. Hindistan farklı halklar ve milliyetlerin yaşadığı bir kıtacıktır. Anayasal ve kanuni olarak İngilizler Hindistan'ı yönetmelerine rağmen onun üçte birini dahi oluşturamamaktadırlar. Bu idari sistem bütünüyle sömürge yönetiminin oluşturduğu bir sistemdir. Yaptırımı İngiliz süngüsüdür, halkların yaptırımı değildir. (Ahmed Cemil,1952,s.166)

Tüm bu tezler tarihin karşı koyamayacağı bir mantığın ve yargının işlemesiyle sonuçlanacaktı: Müslümanlar ulus kavramının herhangi bir tanımına göre bir ulus millettirler, dolayısıyla kendi yurtlarına sahip olmalıdırlar, kendi bölgeleri ve devletleri olmalıdır. Hindistan Müslümanları tek başlarına bir ulus olabildiklerine göre kendi geleceklerini de belirlemek yalnızca onlara düşer. (Münewer,1991,s.198)

---

[51] Cinnah burada uluslar arası sistemi kastetmemektedir. İkbal'e göre de Hint sorunu Hindistan'da yaşayan birçok ulusun kendi aralarındaki dolayısıyla uluslararası bir sorundur.

4. PAKİSTAN'IN COĞRAFİ ETÜDÜ

4.1. Stratejiye Bakış

Stratejinin genel olarak askeri bir kavram olarak algılanması tümüyle doğru bir durumu ifade etmez ama kökeni bakımından çok da yanlış bir algılama değildir. (Sürücü,2005,s.6-16) Kavramın kökenini oluşturan "Strategos", Eski Mısır ve Eski Yunan uygarlıklarında en yüksek askeri ve sivil yöneticileri ifade eden bir sözcük olarak kullanılmıştır. Stratejinin geniş anlamı; bir savaşta siyasi iktidarın belirlediği amaca varmak için askeri kuvvetleri kullanma sanatı, modern bir savaşta, bir milletin veya milletler birliğinin savunmasında askeri, siyasi, iktisadi ve manevi güçleri bir arada kullanmak ve düzenlemek sanatıdır. (Meydan Larousse, 1992, s.566)

Genel olarak "Bir amaca ulaşmak için izlenmesi gereken ana yol" tanımlanabilecek strateji kavramı, bu genel anlamı dışında birbirinden farklı olgu ve olaylara ilişkin olarak kullanılmaktadır. İlk olarak, strateji askeri literatürdeki klasik anlamıyla, bir savaşın kazanılması için savaş sırasındaki askeri harekâtın dayandığı esaslar olarak anlaşılmaktadır. Özellikle nükleer silahların ortaya çıkması ile strateji de dünya çapında bir nitelik kazanmıştır. Bununla beraber strateji, günümüzün konvansiyonel savaşları açısından klasik anlamını korumaktadır. İkinci olarak, strateji terimi, genel anlamda, parti, işletme, devlet vb. tür kurum ya da kuruluşun belirli bir amaca ulaşmak için izlediği yol anlamında da kullanılmaktadır. "Askeri güçlerin harekâtını siyasal iktidarca belirlenmiş bir hedefe ulaşacak biçimde birleştirme sanatı. Bir savaşın sürdürülmesi ya da bir ulusun ya da ittifakın savunma hazırlıkları için gerekli askeri, siyasal, iktisadi ve manevi güçlerin hareketini birbiriyle uyumlu kılma sanatı". "Savaşta belirlenmiş hedeflere ulaşmak için eldeki bütün kaynakları (askeri, ekonomik, siyasal vb.) uygun bir biçimde seferber etme ve düzenleme sanatı ya da bilimi. Bazen "yüksek strateji" olarak da adlandırılan bu tanım, giderek karmaşık bir nitelik kazanan savaşın yürütülmesinde askeri olmayan etkenlerin de önemli rol oynadığı modern çağın gereklerini yansıtır. Teorinin geçerlik kazandığı XVIII. Yüzyılda ve XIX. yüzyıl başlarında strateji, silahlı birliklerin sevk ve düzeni ile askeri harekâtları

planlama ve yönetme sanatı anlamını taşıyordu.”

XIX. yüzyılın en önemli strateji yapıtlarından olan, bir savaş kuramı olan “Savaş Üzerine” adlı eserin yazarı bir Prusyalı general ve askeri yazar Carl von Clausewitz en çok Alman genelkurmayını etkilemiş; Hitler, Moltke, Ludendorff, Schlieffen onun fikirlerini uygulamaya çalışmışlardır. Clausewitz stratejiyi şöyle tanımlamaktadır.

“Strateji, muharebenin savaşın amaçlarına hizmet edecek şekilde kullanılmasıdır. Strateji, muharebenin savaşın amacı doğrultusunda kullanılmasıdır. Strateji savaş planını yapar ve öngörülen hedefe ulaşılmasını sağlayacak bir dizi eylem saptar; ayrı ayrı seferlerin planlarını hazırlar ve her birinde verilecek muharebeleri örgütler.” (Clausewitz,1975,s.127)

“Strateji savaş planını hazırlar ve amaca götürecek olan eylem dizisini bu amaçla bağlantılandırır. Tek tek seferlerin taslaklarını hazırlar ve tekil çarpışmaları bunların içine yerleştirir. Bütün bunlar çoğu zaman ancak varsayımlara dayanılarak belirlenebileceği, ama bu varsayımların hepsi geçerli olamayacağı ve birçok ayrıntı önceden hiçbir şekilde kestirilemeyeceği için, stratejinin de bizzat muharebe alanında geliştirilmesi gerektiği açıktır.” (Oetinger,Ghyczy,Bassford,2002,s.104)

Askeri açıdan bakıldığında strateji, çoğunlukla “ham” fiziksel kuvvetle (yani askeri kuvvetle) ilgilenir. Bu silahlı kuvvet, doğrudan, düşmanın direnme ruhunu kırmak, onun silahlı kuvvetlerini imha etmek ve zafer sağlamak için kullanılır. Askeri gücün milli hedefleri geliştirmek üzere kullanılması veya kullanma tehdidinde bulunulması bilim ve sanatı askeri stratejiyi oluşturur. Askeri Stratejinin odak noktası askeri hedeflerdir. Askeri hedefleri saptanması ve bütün askeri faaliyetlere ışık tutacak biçimde kapsamlı ve ayrıntılı olarak tanımlanması askeri stratejik ilke, karar ve yöntemleri birleştiren bir unsurdur. (Öztorun,s.69)

Strateji savaş planını hazırlar ve amaca götürecek olan eylem dizisini bu amaçla bağlantılandırır. Tek tek seferlerin taslaklarını hazırlar ve tekil çarpışmaları bunların içine yerleştirir. Bütün bunlar çoğu zaman ancak varsayımlara dayanılarak belirlenebileceği, ama bu varsayımların hepsi

geçerli olamayacağı ve birçok ayrıntı önceden hiçbir şekilde kestirilemeyeceği için, stratejinin de bizzat muharebe alanında geliştirilmesi gerektiği açıktır. (Oetinger,Ghyczy,Bassford,2002,s.104)

Stratejinin üç temel unsuru mekân, kuvvet, zamandır. Bu üç temel unsura bağlı olarak stratejinin dayandığı unsurlara bağlı olarak strateji; milli menfaatler, milli hedef, milli siyaset, milli strateji, milli güç unsurlarına dayanır.

Bir satranç oyununun kurgulamasına benzetilen strateji, birden fazla olasılığın hesaplanmasına dayanır. Satrançta, iki oyuncunun ilk dört hamleyi oynarken seçebilecekleri hamle ihtimallerinin toplam sayısı, 318.979.564.000'dır. Üstelik satranç taşları, yapısal olarak sabittir, hareket yetenekleri ve rotaları bellidir. Oysa uluslararası ilişkilerde sabit olan dinamik yok gibidir ve bir satranç tahtası üzerindeki taşlardan çok daha fazla sayıda oyuncu ve araç vardır. Uluslararası alanda aktörün çevresi sürekli değiştiğinden ve kendisi de bu değişimin bir parçası olduğundan, strateji aynı zamanda söz konusu değişikliklerin hesaplanması anlamına da gelmektedir. Bu haliyle aktör fonksiyonları çizelgesi, stratejileri ifade etmektedir. Uluslararası ilişkilerde geliştiren hamlelerin olasılık sayıları, belki rakamsal olarak satranç oyunundan fazladır, ancak her hamle gerçekleştirilebilir olmadığından, büyük bir yekûn hesaplamaların dışında bırakılır. (Dedeoğlu,2003,s.101)

Uluslararası ilişkiler çerçevesinde ise strateji; ileride gerçekleşmesi muhtemel durumların veya gerçekleşmesi istenen amaçların önceden belirlenip, bu amaçlara ulaşmak için bir ulus ya da uluslar topluluğunun ekonomik, politik, askeri ve moral güçlerini birbiriyle uyumlu olarak düzenleme, geliştirme ve kullanma sanatı ve bilimidir. Gerçekleşmesi muhtemel durumlar veya gerçekleşmesi istenen amaçlar belirlenir. Hedefe ulaşmak için elde mevcut olanak ve araçlar bu doğrultuda yönlendirilir, düzenlenir ve geliştirilir. (Emanet,2003,s.49)

Ulusal ve uluslararası düzlemlerde aktör sayısının artması ve karşılıklı ilişkilerin daha karmaşık bir hale gelmesiyle birlikte, strateji kavramının

kullanıldığı alan giderek yaygınlaşmıştır. Kişiler, aileler, toplumlar, kuruluşlar, işletmeler, devletler ve devlet grupları ile uluslararası örgütler gibi her aktör kendi varlığını koruma ve sürdürme konusunda daha fazla sorunla karşı karşıya kalır olmuştur. Sorunlar, giderek çeşitlenmiş ve karmaşık bir biçim almıştır. Dolayısıyla, tehditler artmış ve çok boyutlu bir biçim almıştır. En kaba tanımıyla strateji, kendi varlığını sürdürme ve geliştirme ile karşı tarafın, yani varlığını koruma ve sürdürme olgularını tehdit edenin, bertaraf edilmesine yönelik eylem ve uygulamaları ifade etmektedir. Her aktörün çevresi ile arasındaki ilişkileri düzenlemesi ve rakiplerine üstünlük sağlayabilmek için kaynaklarını harekete geçirmesi, stratejinin konusunu oluşturmaktadır. Bu haliyle strateji, güvenliğin nasıl sağlanacağı konusundaki yanıtın aranmasını, yürütülmesini ve sonuçlandırılmasını kapsamaktadır.

Stratejiler zaman faktörü ile genel olarak iki ana eksen üzerinde geliştirilmektedir: Bunlardan *birincisi,* kısa ve bazen orta vadeli denen stratejilerdir. Kısa vadeli stratejiler genel olarak, geçmişten bugüne kadar gelmiş olan var olmaya ve varlığı sürdürmeye yarayan unsurların aynen sürdürülmesi yönünde geliştirilen stratejilerdir. Eldekini aynı biçimde sürdürme üzerine oturduğundan daha statik bir görüntü vermektedir. Küçük manevraları ifade eder. Tıpkı, satranç oyununda piyonların işlevini şekillendirmek gibidir. (Sürücü,2005,s.9) Bu haliyle de, uzun vadeli stratejilerin öncülü niteliğindedir. Kısa/orta vadeli strateji, uzun vadeli beklentilerin yönünü değiştirmeyecek biçimde tasarlanır. Bununla birlikte, uzun vadeli strateji de değişiklik yaratmayı gerektiren beklenmeyen koşullar ortaya çıkabilir. Bu durumda, kısa/orta vadeli stratejiler bir tür seçenekler yelpazesi biçiminde düzenlenir.

İkincisi, uzun vadeli stratejilerdir. Bu türden bir eksende aktör, elindekini artırma faaliyetine yönelmiş, elindekilerle yetinmemiş ve amaçlarının çıtasını yukarı taşımıştır. Bu durumda aktör, uzun vadeli hesaplarını varsayımlar doğrultusunda çok değişkenli olarak yapar. Uzun vade, çeşitli zaman aralıklarına bölünmüş kısa devreli stratejiler ile planlanır. Her hamle, oyunun ilerleyen zamanlarındaki kurguyu dikkate alarak yapılır. Bir stratejinin uzun vadeli olarak hazırlanması sırasında aktör, dünya düzenini, rakiplerinin durumunu

tahmin etmek zorunda olduğu gibi kendisinin de bu vadedeki kapasitesini hesaplamak durumundadır. Birincisinde aktörün durumu değişmez bir değişken iken, ikincisinde değişir değişken olmaktadır.

Bir satranç oyununda, oyuncuların kurdukları stratejiden farklı olarak uluslararası ilişkilerde hamleler her zaman birbiri ardına, sırayla gerçekleşmez. Diğer bir ifadeyle her oyuncu, kendi sırası gelince oynamaz. Bu durumda, rakibin hamlesinin her zaman izlenmesi ve ona göre bir kurgu yapılması olanağı bulunmaz. Strateji, rakip/rakiplerin eş zamanlı oynadıkları bir oyuna göre kurulmak durumundadır ve bu nedenle de hızlı, doğru, ayrıntılı ve çok bilgiye gerek duyulmaktadır. Bilgilerin kategorizasyonu ve değerlendirilmesi karşı tarafın davranışları hakkında ön kestirimlerde bulunulmasını sağlayacağından stratejinin ikiz kavramı olmaktadır.

Günümüz dünyasının kaçınılmaz olgusu baş döndürücü bir sürate sahip olan değişimdir. Her şey devamlı bir değişim süreci içerisinde bulunmaktadır. Uluslar arası politika sahnelerine yeni aktörler (devletler, kuruluşlar ve etki yaratan diğer birimler) dâhil olmakta, dünya kamuoyuna hâkim değerler değişmekte ve bunlara bağlı olarak bu durumlara ve değerlere karşı reaksiyonların nitelik ve niceliğinde değişmeler olmaktadır. Buna paralel olarak stratejinin vasıtaları da devamlı olarak bir değişim süreci içerisinde bulunmaktadır. (Caşın,1993,s.12) Strateji, belirsizliklerin, şansın ve değişkenliklerin çok olduğu bir dünyada durumu ve şartları değerlendirip, üzerinde kesin bir hâkimiyet kurma işlemidir. (Colin,1999,s,26) Değişim ve dönüşüm çok hızlı olmaktadır. Prof. Brzezinski'nin sözleriyle, "eskiden bir yüzyılda olan sosyal değişiklikler artık bir kişinin yaşam süresi içinde tamamlanmaktadır." (Brzezinski,1994,s.228-229)

Her aktör, rekabeti algıladığında ve uzun vadeli amaçlar geliştirdiğinde kendisini amaçlarına götürecek birkaç strateji geliştirir. Bilinçli ya da bilinçsiz, sistemli ya da sistemsiz, örgütlü ya da örgütsüz, her aktörün bir strateji geliştirmesi, bunların tümünün başarılı olacağı anlamını taşımaz. Strateji, amaca uygun kurgulanmamış olabilir, yanlış algılamalara dayanmış olabilir, kapasite doğru saptanmamış olabilir, amaca uygun kapasite artırımına gidilmemiş olabilir ve dolayısıyla başarısız olur. Bu durum, bir

strateji olmadığını değil, yanlış strateji bulunduğunu göstermektedir.

Stratejiyi Okman farklı bir bakış açısı ile yorumlamıştır: “Kendi başına bir sözcük olarak ele alındığında “strateji” soyut bir kavram olarak önümüze çıkar. Bu hali ile ancak belirli bir açıdan çok genel bir anlam taşır. Buna göre, genel bir çerçevede soyut bir şekilde ele alındığında;

▪ Strateji belirli faktörler arasında bağlantı kuran yönlendirici bir kavram olur.

▪ Bu faktörleri “karar” ve “sonuç” olarak basitçe ifade edilebilir.

▪ Bir aşamada daha ileri giderek karar faktörünü “hedef” faktörü ile birleştiren bir kavram olur.

▪ Bu birleştirme belirli vasıtaların kullanımıyla mümkün olur.

Sadece bu açıdan ele alındığında “strateji” genel anlamı ile “karar ve hedef” faktörleri arasında belirli vasıtaların kullanılması suretiyle bağlantı kuruluşunu ifade eder. Bu bağlantı devamlı ve dinamik bir bağlantıdır. Devamlıdır, çünkü beklentiler devamlı olarak kararlarla ifade edilir ve devamlı olarak belirli amaçlar (hedefler) doğrultusunda vasıtaların sevk, idare ve düzenlenmesi ile bağlantılıdır. Dinamiktir, çünkü devamlı bir karar-vasıta-hedef bağlantıları içinde çok çeşitli değişkenleri göz önüne alır. Her aşamada hedef ile gidişat arasında varılan nokta açısından hesap yapar ve kendini revize eder. (Okman,1995,s.9)

Bireysel, toplumsal, ulusal ve uluslararası yaşamın hiç bir zemininde bağımsız ilişkiler bulunmamaktadır. Varlığı koruma ve sürdürme olasılığı, bireylere, toplumsal dinamiklere, ulusal sisteme ve uluslararası konjonktüre bağlıdır. O halde, stratejiyi üreten hangi tip oyuncu olursa olsun sadece içsel verilere bakarak bir harita çıkartamaz. Bir ülkeye ait stratejilerin oluşturulmasında da ülke içi dinamikler ve kuvvet çarpanlarının yanı sıra ülkenin etkileşim içinde olduğu yakın ve uzak çevresi değerlendirme kapsamına alınmalıdır. Ayrıca bir devlet, uzun vadeli güvenlik stratejilerinde tekrarlanan tarihsel olgu ve olayları koşullar ile birlikte değerlendirdiğinde,

yeni koşullar karşısında ne ile karşılaşabileceğinin hesabını yapma konusunda daha başarılı olmaktadır. Bu açıdan ulus stratejilerinin geliştirilme sürecinde tarihsel arka planın göz ardı edilmesi söz konusu olamaz.

Uluslararası ilişkilerde strateji, uluslararası politikanın aktörleri arasındaki ilişkiler sırasında kullanılan yöntemler bütününü ifade etmektedir. Uluslararası alandaki tüm ilişkilerin çatışma ya da savaş bağlamında gelişmediği düşünülürse, her türlü karmaşık ilişkinin biçimine ya da gidişatına göre aktörler stratejiler geliştirmektedirler. Uluslararası aktörler arasında yer alan çok uluslu firmalar, devletler, uluslararası örgüt ve diğer kuruluşların tümü orta ve uzun vadeli çıkarlarını gerçekleştirmek, faaliyet ve amaçları önündeki tehditleri bertaraf etmek için çeşitli oyun biçimleri geliştirirler. Bunlar, ikiden fazla oyuncunun yer aldığı, kuralları açık ve belli olmayan, kazananın da bir sonraki oyunda kaybetmeyeceğinin bir garantisi bulunmayan oyunlardır. Bu tür küçük oyunlar, aslında bir genel oyunun tamamlayıcı hamleleri gibidir ve bu nedenle de sistemdeki diğer hemen tüm oyuncular göz önüne alınarak oynanır. (Dedeoğlu,2003,s.61)

Strateji herhangi bir mücadeleye giren tarafın, karşı tarafı tasarrufuna-hareket tarzlarına, eylemlerine dayanarak en uygun kararları alarak an uygun davranışları ortaya koymasıdır. (Koç,2005,s.407) Strateji geliştirilmesi için, bir "öteki" olması zorunluluğu her zaman gerekmemektedir. Ülkeler stratejileri, eğer kolektif bir yapılanma için oluşturuyorsa “biz” kavramı içinde geliştirirler. Tüm kolektif dış politika davranışları, ortak değerler sistemine oturmaktadır ve bu yolla “biz” için işbirliği stratejileri geliştirilirken, “bizden olmayan” için savunma veya karşı koyma stratejileri geliştirilmektedir.

Uluslararası konjonktürde her aktörün tehdit anlayışı farklı olmakta, güvenlik anlayışı özü bakımından değişmese de bunu arayışı farklı özellikler gösterebilmektedir. Bu durum, aktörün uluslararası sistemde taşıdığı ağırlığa, güç ve kapasite büyüklüğüne, içsel dinamiklerine, uluslararası sistemi algılayış biçimine ve kendisine biçtiği role göre değişmektedir. Ayrıca, uluslararası sistemdeki gelişmeleri karşılama biçimi, olumsuz olgular-dan etkilenme biçimi, dönüşüm ve oluşumları etkileyebilme biçimleri de farklı güvenlik anlayışlarının oluşmasına yol açmaktadır.

Sovyetler birliğinin çökmesiyle Sovyet karşıtı bölgesel ittifakların ani değişim gösterdiği bir ortamda soğuk savaşın baskısından kurtulan Türkiye, diğer birçok ülke gibi ortaya çıkan tehdit ve değişimlere karşı diğer ülkeler gibi hazırlıksız yakalanmış olmasına rağmen dış politikada yeni arayışlara girmiştir. (Kekevi,2004,s.321) Bulunduğu yeni konjonktürel durum ülkenin var olan tehdit anlayışını değiştirmiş ve buna yönelik güvenlik parametreleri ve stratejilerini değiştirmiştir.

Esasen ABD, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla güvenlik boyutunun çeşitlendiğini tam olarak 11 Eylül 2001 saldırılarıyla anlayabilmiştir. SSCB'nin çöküşü birçok çevre tarafından ABD'nin ve Batılı değerlerin önünde hiçbir engelin kalmadığı şeklinde yorumlanmıştır. Bu anlayış kendini özelikle ekonomi alanında göstermiş ve Sovyetler Birliğinden doğan ABD ve çok uluslu şirketleri tarafından doldurulmaya çalışılmıştır. (Kona,2005,s.17)

Uluslararası düzeyde baktığımızda güvenlik kavramı sürekli bir değişkenlik arz etmektedir. Amerika'nın öncülüğündeki Batı ile Rusya'nın öncülüğündeki Doğu dünyası arasında 2. Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan Doğu-Batı bloklaşması her iki kutbun da bir diğerine karşı savunma ve strateji politikaları oluşturmalarını ve gelecekleriyle ilgili belirli planlar yapmalarını gerektirmiştir. (Akkurt,2004,s.312)

1990'lı yılların başlarından itibaren hâkim olmaya başlayan yeni güvenlik anlayışı kapsamında, ülkeler ve bloklar arasında savaş riskinin azaldığı ancak, terörizm, aşırı milliyetçilik, etnik ve dini çatışmalar ve bu çatışmaların meydana geldiği ülkenin güvenliğinin yanı sıra bölgesel güvenlik öne çıktı. Bazı ülkeler açısından sınır güvenliği sorunu ortadan kalkarken, tehdit tanımlamaları ülke ya da ülkeler grubunun global/bölgesel çıkarlarına yönelik sınır aşırı tehditlere dayandırıldı. Bu durum Soğuk Savaş döneminde aynı ittifak sistemi içinde olan ülkelerin güvenlik tezlerinin farklılaşması ve bu yeni güvenlik tezleri ve tehdit tanımlamaları toprak bütünlüğü tehdit içindeki ülkelerin kendi güvenliklerine yönelik bir saldırıyı da örtük olarak içermesi anlamına gelmekteydi. Bu dönüşümlerin bir sonucu olarak, hem güvenlik yapıları değişti, hem de ülkelerin ulusal güvenlik ve stratejilerinde büyük değişiklikler meydana geldi. (Yıldız,2001,s.5)

“Ulusal güvenlik” problematiği bugün küresel bir hal almıştır. Bölgesel ve devlet merkezli tehditler hala önemli güvenlik meseleleridir; bununla birlikte, terörizm’den uluslar arası organize suçlara ve kitle imha silahlarının yaygınlaşmasına kadar varan güvenliğe yönelik en önemli meydan okumalar, günümüzde “bölgesellikten çıkmış”, küresel bir hale gelmiştir.

Geniş alanlarda stratejik başarılar sağlayan, güvenlik ve barışın da mimarı olur. Bu bakımdan izlenen iki temel yöntem vardır: Uluslararası güvenliği sağlamaya aday aktör ya da aktörler, öncelikle karşı tarafı, tehdidi ya da sorunu tümüyle yok etme yolunda faaliyet sürdürebilirler. İkinci en iyi çözüm ise, sorun, tehdit ya da karşı tarafı dönüştürmek ve kendinden yana hale getirmektir. Konjonktüre, olanaklara ve tehdidin büyüklüğüne göre, bu iki yöntemden biri devreye sokulmaya çalışılmaktadır. Uluslararası ilişkiler tarihinde, dünyanın büyük bir bölgesinde etki yaratan bütün büyük güçlerin bu iki yöntem dışında bir yol izledikleri de pek görülmemiştir. Uluslararası ilişkilerde jeostratejik tanımlamalar bu tanımlamayı yapan güçlerin stratejik hedeflerinin de ipuçlarını vermektedir.

ABD’nin 1991’den beri askeri operasyonları ve krizlere çözüm dayatmaları büyük planının parçalarıdır. (Yıldız,2004) ABD’nin Büyük Ortadoğu Projesi adı altında 11 Eylül sonrası faaliyete geçirdiği yapılanmada da ilk olarak “biz” ve “ötekiler” kavramına açıkça göstermesinin ardından tehdit veya öteki olarak tanımladığı ülkelere karşı yukarıda bahsi geçen yöntemleri uygulamaya koyduğu görülmektedir.

Bu maksatla ABD Büyük Ortadoğu Projesi adına yaptığı her adımı da demokrasi, insan hakları vb. “ideal” söylevler ile örtmektedir. Güvenlik sağlanması adına yapılan her girişim, belirli stratejilerin gerçekleştirilmesine de hizmet etmektedir. Diğer bir ifade ile bir güvenlik oluşumu belirli bir stratejiyi gerektirse bile, esas olan o güvenlik oluşumunun bir "büyük strateji"ye hizmet etmesidir. Bu anlamda atılan her adım, bir "ideal" ile boyanmak durumundadır, çünkü zaman almaktadır ve geniş kesimlerin katılımını ya da fedakârlığını gerektirmektedir. "Büyük stratejinin" meşruiyeti, güvenlik adına yapılan faaliyetlerle anlamlandırılır. Girişimler, egemenlik adına, bağımsızlık adına, barış adına, insani yardım adına, din adına, ırk

adına, bayrak adına hatta insanlık adına yapılır. Hiç bir zaman, kölelik adına, petrol adına, suyolları ya da altın adına, değerli yerüstü ve yeraltı zenginlikleri adına yapıldığı dile getirilmez. Bu yolla, güvenlik stratejilerinin hem kendi hem de karşı taraf halkının zarar görmesi üzerine kurulmuş olduğu gizlenebilir. Günümüzde, güvenlik ile ilgili temel stratejilerin;

▪ Temel ittifaklar ile bölgesel ve küresel işbirlikleri içerisinde yer alma / bu tür ittifakları tümüyle reddederek dışında kalıp "karşı çıkan" ya da "mazlumun sözcüsü" olma,

▪ Çok uluslu harekâtlarda yer alma ve doğrudan çıkar alanındaki bir harekât söz konusu ise bu harekâtın lider ülkelerinden biri olabilme yeteneğini geliştirme / çok uluslu güçlere karşı çıkan aktörlerin liderliğine soyunma,

▪ Krizlere müdahale edebilme ve çatışmaları önleyebilmek için diplomatik, siyasal ve hatta askeri önlemler alabilme / krizlerin gerçek sorumlusu olarak gösterilen aktörlerin "big game"ini bozmaya neden olma,

▪ Kitle imha silahlarıyla caydırıcılık sağlama ya da bu tür tehlikelerden korunma yeteneği geliştirme / nükleer silahlanma karşısında yer alma,

▪ Uzayı kullanabilme/ uzayı kullananların karşısında yer alma,

▪ Haber alma sistemlerini ve gözeteme yeteneğini geliştirme,

▪ Yüksek yoğunlukta bir çatışma ortamında savaşa bilme yeteneği geliştirme / ilkel yöntemlerle yüksek teknoloji uygulamalarını etkinsiz kılma,

▪ 'Psikolojik ve sosyolojik unsurları kullanabilme ile yakından bağlantılı olduğu söylenebilmektedir. (Dedeoğlu,2003,s.112)

4.2. Jeostrateji

Jeostrateji, barış ve savaş dönemindeki mücadelelerde coğrafi unsurlu etkilerini ve ilişkilerini inceleyerek stratejik güçleri belirtir ve stratejik hedefleri araştırır. (Mütercimler,2000,s.83) Jeostrateji, stratejik açıdan coğrafi unsurların incelenmesini ve stratejik sonuçlar çıkarılmasını kapsar. Söz konusu coğrafi unsurlar; ekonomik, sosyal, politik ve fizikidir. Bu unsurları kapsayan strateji, genel strateji olarak tanımlandığına göre, bu konularda strateji ile coğrafya arasındaki bağı jeostrateji kurar.

Jeostrateji, tekniği ve ele aldığı unsurlar bakımından jeopolitiğin bir benzeridir. Ondan sadece coğrafi unsurlara politik açı yerine, stratejik açıdan bakması ile ayrılır. Jeostratejinin amacı, coğrafi unsurların stratejiye etkilerini ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca belli bir ülke, ya da ülkelerin coğrafyalarının, stratejiyi nasıl etkileyebileceği de ortaya konur. Örneğin İran'ın coğrafi gücünün kıtalar, denizler ve komşu devletlerle ilişkiler açısından ortaya konması Onun jeostratejik önemine ışık tutar.

Coğrafya; doğal çevreyi ve dağılımı tanımlayan ve bireylerle toplumların doğal çevre ile ilişkilerini ve doğal çevre üzerindeki davranış ve girişimlerini inceleyen bir bilimdir. Coğrafyanın "statik ve dinamik" olarak tanımlanan iki yönü vardı. Statik yön, insanların yaşadıkları doğal çevreyi incelemeleri, tanımaları ve tanımlamalarıdır. Elde edilen bilgilere ve sonuçlara göre davranışı ve girişimlerini düzenlerler. Bu da dinamik (devimsel ya da eylemsel) bir nitelik taşır. Coğrafyanın dinamik bölümü, çeşitli coğrafi değerlerin kendi ulusal amaç ve çıkarlarımıza uygun biçimde elde edilmesi ya da kontrolümüz altındaki bir duruma sokulmaları için harcanan çabalara ve yapılan uğraşlara yön vermektedir.

Coğrafi bütünlüğü sağlamak ya da sınırları belli coğrafyamızı dış etkenler ya da her tür müdahaleler ya da saldırılardan korumak için eylem ve uygulama bakımından iki yol vardır. Bunlar siyasi girişimler ve askeri hareketlerdir. Bu girişimler ve hareketlerle ilgili konularla coğrafya arasındaki ilişkileri inceleyen ve onları, çıkardığı sonuçlar ve saptadığı kurallar ile düzenleyen üç bilim dalı vardır, bunlara;

▪ Askeri coğrafya (taktik coğrafya)

▪ Jeostrateji (stratejik coğrafya)

▪ Jeopolitik (politik coğrafya) adları verilmiştir. (Dümen,1973,c.III,s.II-1,2)

Jeostrateji terimi, askeri stratejik kademeleri ilgilendirir ve şu konuları içerir:

▪ Harekât alanlarının, cephelerin saptanması ve önem sırasının belirtilmesi

▪ Harekât alanlarının, cephelerin birbirine yardım ve destek olanakları ya da zorunluluklarının saptanması.

▪ Harekât alanlarının, cephelerin; topografik, hidrografik, meteorolojik ve iklim özelliklerine ve birbirleri ile irtibat-ulaşım yeteneklerine göre en uygun kuvvetlerin ayrılması, kuvvetlerin konuş ve kuruluşları.

▪ Düşmanın bu harekât alanları ve cephelerden faydalanmasını önleyici ve kısıtlayıcı önlemlerin barışta ve savaşta alınması.

▪ Teknolojik gelişmeye koşut, silahlardaki gelişmelerde bu alan ve cephelerde yararlanmak, bunlara uygun silah, araç ve gereçlerin ayrılması.

▪ Ulusal stratejiyi gerçekleştirmek ve ulusal hedeflere ulaşmak için askeri kuvvetlerin en uygun coğrafi bölgelerde kullanılmasıdır.

Jeostrateji; ulusal siyasi hedeflere ulaşmak için, büyük askeri kuvvetlerin nerede, nasıl ve ne zaman kullanılacağını düzenlemek biçimidir.

Jeostrateji; strateji prensiplerinin bölge ve dünya çapında düşünülüp uygulanması bilim ve sanatıdır.

Politika ve strateji gibi iki önemli fonksiyondan politikaya yön veren jeopolitik, stratejiye yön veren de jeostratejidir. Jeostrateji, stratejik açıdan coğrafi unsurların incelenmesini ve stratejik sonuçlar çıkarılmasını kapsar.

Jeostrateji, coğrafya ile strateji arasındaki münasebetlerin ilmidir. Jeostrateji, jeopolitik çıkarların stratejik yönetimidir. (Cömert,2002,s.15)

Jeostratejinin unsurları, konunun özelliğine göre jeopolitiğin unsurlarının aynıdır. Araştırma ve inceleme konusuna göre unsurlardan bir kısmına ağırlık verilebilir, bir kısmı ihmal edilebilir. Jeopolitikte ise bütün unsurları aynı derecede dikkate almak zorunluluğu vardır. Jeopolitiğin unsurları, jeostratejinin temel taşlarıdır. Özet olarak Jeostrateji de aşağıdaki unsurları kullanır:

- Ülke unsuru,
- Arazi unsuru,
- Nüfus unsuru,
- Sosyal unsur,
- Ekonomik unsur,
- Politik unsur,
- Stratejik unsur.

Bilim ve teknolojideki gelişmeler bu unsurların değerlendirmelerinde değişiklik yapmaktadır.

4.3. Jeopolitik

Stratejinin en eski tanımı olan “orduyu kullanma” ve onunla özdeşleşen “generallik sanatı” ifadelerinde aslında hep şu mana vardır; belli bir mekânda belli bir zaman diliminde var olmak ve daha da zenginleşmek için kuvvet üstünlüğüne sahip olmaktır. “Her ülkenin politikası, jeopolitiğinde yatar” ifadesi coğrafi faktörlerin politikaya etkisini dikkate alarak hedeflere ulaşma yöntemlerinin belirlenmesidir. (Toptaş,2001,s.75)

Jeopolitik uzmanlarca yapılan açıklamaların ortak noktaları incelendiğinde, hepsinde devlet, coğrafya ve politika kavramlarının ağırlık kazandığı saptanmıştır. Bu düşüncelerin ayrıldıkları nokta jeopolitiğin ne olduğu konusudur. Jeopolitiğin bilim, sanat, planlama ya da bir uygulama olduğu konusunda anlaşmaya varamamışlardır. (İlhan,1989,s.13)

Jeopolitik, dünya coğrafyasını, coğrafi yapı ve evrensel değerleri inceleyerek, dünya, bölge ve ülke çapında güç ve politik düzeyde hareket tarzı araştırması yapar. Jeopolitik, politika belirlenmesi amacıyla, bir ulusun, uluslar topluluğunun ya da bölgenin jeopolitiğin değişmeyen ve değişen unsurlarını dikkate alarak güç değerlendirmesini yapan, etkisi altında kaldığı o günkü dünya güç merkezlerini, bölgedeki güçleri inceleyen, değerlendiren bir bilimdir.

Jeopolitik, bugünkü ve gelecekteki politik güç ve hedef ilişkisini coğrafi gücü esas alarak inceler, hedefleri ve hedeflere ulaşma koşul ve araştırmalarını belirler. Jeopolitik, bütün güç unsurlarının, coğrafi platformun sahip olduğu değer ve öbür coğrafi verilerle politikaya verdiği yönü açıklar.

Jeopolitik, coğrafyanın bütün türleri ve verileri ile aktifleşmesidir, aktif olarak değerlendirilmesidir Coğrafi platform üzerinde güç merkezlerini karşılaştırmalı olarak değerlendirir, politik düzeyde güç ve hedef ilişkisi kurar. Bir devletin güvenlik ve gelişme politikasının bilimsel zeminini oluşturur.

Jeopolitik, Devletlerin siyasetlerini ve tabiat kanunlarını birleştiren ilişkilerin incelenmesidir. (Atay,1999,c.4,s.617)

Her konunun içeriğini ve kapsamını en iyi olarak “unsurları” belirler. Unsurlar sınırları ve ilgi alanını açıklar. Karmaşık ve yeni konuların açıklanmasında unsurlar (alt birimler) konuyu tanımlamaktan daha belirleyicidir. Jeopolitik de diğer konular gibi, ilave her yeni unsurla genişler ve yeni sorumluluklar alır. Buna karşılık bir unsurun eksiltilmesi sonucu alanı daralır. Bu sebeple, jeopolitik konusunun daralmasının, yerini bulmasının, jeopolitik tartışmalarının azalmasının büyük ölçüde unsurlar üzerinde anlaşmaya çalışılmasına bağlı olduğunu düşünmek yanlış olmasa gerektir. Gerçekte stratejinin üç unsuru olan “Mekân-Kuvvet-Zaman” jeopolitiğin unsurlarının da başlıklarını oluşturur. Jeopolitik unsurlar üzerine bir sıralama yapılacak olursa;

1.Jeopolitiğin coğrafi unsurları (değişmeyen unsurlar)

▪ Coğrafi konum (Kıt’alar arası ve bölge düzeyinde)

▪ Sınırlar ve coğrafi bütünlük

▪ Saha genişliği ve stratejik kaynaklar

▪ Coğrafi özellik (Ada, kıt’a, kenar, kıt’a içi devlet)

2. Jeopolitiğin beşeri unsurları (Değişken unsurlar)

▪ Sosyal değerler

▪ Ekonomik değerler

▪ Politik değerler

▪ Askeri değerler

▪ Kültür değerleri ve kültür çevresi

3. Zaman (İlhan,2002,s.11)

Devlet sahip olduğu ve kontrol edebildiği potansiyel güç kaynaklarını işler duruma getirip, bunların verimiyle uluslar arası ortamda diğer devletleri etkilediği oranda bir güç merkezidir. Aksi halde diğer devletlerin kendi

çıkarları için yararlanmaya çalışacakları çok yönlü bir güç kaynağı durumunda kalır. Bir kavram olarak jeopolitik coğrafyanın kapsadığı her türden güç kaynaklarının politikaya etkisi ve ona yön vermesi görevini de belirler.

Güç kaynaklarının coğrafya üzerindeki dağılımı aşağıdaki beş grup içinde ele alınabilir.

▪ Ülke coğrafyasındaki güç kaynakları,

▪ Ülke dışında olup çeşitli bağlantı biçimleriyle egemen olunan coğrafyalardaki güç kaynakları (ülkenin deniz veya karadan ayrılmış bölümleri, sömürgeler ve benzerleri gibi),

▪ Gerçek veya biçimsel otonomiye sahip oldukları halde başka güç merkezlerinin kesin ve sürekli kontrolü altındaki ülkelerin, kontrol edene sağladıkları güç kaynakları (manda, himaye ve benzerleri gibi),

▪ Karşılıklı anlaşmalar/antlaşmalar veya uluslar arası şirketler yoluyla yararlanılan başka devletler coğrafyalarındaki güç kaynakları,

▪ Uluslar arası veya sahipsiz alanlardaki güç kaynakları (Açık denizlerin yüzeyleri, içleri, dipleri ve dipaltları ve uzay gibi). (Atay,2002,s.37)

Jeopolitik konum artık sınırları müdafaa olgusunun yönlendirdiği bir statükoyu muhafaza stratejisinin aracı olarak görülmemelidir. Aksine, bu jeopolitik konum kademeli bir şekilde dünyaya açılmanın ve bölgesel etkinliği küresel etkinliğe dönüştürmenin bir aracı olarak görülmelidir. Sınırlara dayalı yerel etkinlikten kıtasal ve küresel etkinliğe yönelmenin öncelikli şartı jeopolitiğin uluslararası ekonomik, siyasi ve güvenlik ilişkilerinde dinamik bir çerçeve içinde kullanılmasına bağlıdır. (Akça,2004,s.32)

Coğrafi muhiti politikada kullanma sanatı olan Jeopolitik, kavram olarak bu dönemde anlam kazanmaya başlamış ve özellikle iki dünya harbi arasında geliştirilmiştir. Dünya hâkimiyeti peşinde koşan veya güçlü kalma uğraşı veren ülkeleri, ortaya attıkları teorilerle etkileyen büyük jeopolitikçiler çoğunlukla bu dönemde yaşamışlardır. (Cömert,2002,s.15)

Eski zamanlarda filozof ve devlet adamlarının yazılarında jeopolitik görüşlerin kırıntılarına rastlamakla beraber, gerçek anlamda jeopolitik görüşlere, ilk kez Kant'dan ilham alan Alman profesörü Friedrich Ratzel'in (1844–1904) 1897'de yayınladığı "Politiche Geographie" adlı eserinde rastlanır. Ratzel'in dünya politikasını etkileyen ana görüşü, sınırlar hakkında olanıdır. Raztel'e göre sınırlar, değişen bir asimilasyon alanıdır. Bu itibarla sınırlar dinamiktir ve genel olarak genişleyerek devletin büyüyen kuvvetini yansıtırlar. Sınırlar, devletlerin büyümesine engel oldukları zaman savaş sebebi olurlar. Ratzel'in bu görüşünden "hayat alanı" görüşü doğmuştur. (Mütercimler,2000,s.89)

Geniş anlamıyla; Toprak ve politika kelimelerinin birleşimi olan jeopolitik kelimesi hükümet politikasının ve dış politikanın tayininde coğrafya olaylarını esas unsur olarak sistematik bir şekilde inceleyen bilgi koludur. Jeopolitik deyimini ilk defa kullanan İsveçli coğrafyacı K.Jellen; "Coğrafi organizma veya mekân içinde bir olgu olarak devletin incelenmesidir" diyerek jeopolitiği tanımlamıştır Coğrafyanın devletin oluşumu üzerindeki etkisini incelemiş ve devletin varlığını devletin gücünde görmüştür. Bu gücü, hukukun da koruyucu, olarak değerlendirmiştir. (Askeri Coğrafya,1995,s.8)

İngiliz Jeopolitik Ekolü'nün temsilcisi Sir Halford Mackinder (1861–1947) bir coğrafyacıdır. Mackinder, dünya coğrafyasına politik ve özellikle dünya hâkimiyeti açısından değerlendirme çalışmasına girmiş ve bu çalışmaları ile "Kara Hâkimiyet Teorisi"ni geliştirmiştir. Mackinder'in coğrafyayı devlet idaresi için bir yardımcı olarak kullanmayı ileri sürmesine karşılık, Kjellen Coğrafyaya dayalı bir devlet idaresi sistemi formüle etmiştir. Mackinder, yeryüzünde bir tek büyük kara parçasının olduğunu kabul eder. "Dünya Adası-World Island" adını verdiği Avrupa-Asya-Afrika kıtalarıdır. Rusya'nın bulunduğu orta bölge "Heartland-Kalpgah"tır. Mackinder, üç aşamada hudutlarını geliştirdiği Heartland ile meşhur formülünü ifade eder. "Doğu Avrupa'yı elinde tutan Heartland'e egemen olur, Heartland'i elinde tutan Dünya Adasına egemen olur, dünyanın bu adasını elinde tutan dünyaya egemen olur." Böyle bir kara parçasına sahip tek devlet Rusya'dır ve dünya hegemonyasını elde etmesine mani olunmak isteniyorsa onun açık

denizlere çıkmasına müsaade edilmemelidir. Bu netice, Soğuk Savaş Dönemi boyunca aktüel kalmıştır. Bugün ise, Rusya, Bağımsız Devletler Topluluğu'nda istediği ölçülerde entegrasyon sağlayabildiği takdirde formülün aktüel kalmasını devam ettirebilir. Rusya'nın açık denizlere açılmasında güney koridorunu kapatan İran bulunduğu konum itibariyle Rusya'nın önünde bir engel olarak da durmaktadır. (Cömert,2002,s.18)

Amerika'da Amiral Alfred Thayer Mahan (1841–1914), 1890'da yayımlanan "Deniz Kuvvetlerinin Tarihe Etkisi" adlı eseriyle "Deniz Hâkimiyet Teorisi"nin esaslarını ortaya koymuştur. 19. Yüzyılda endüstri devrimi sonucu bir yandan yeni keşifler yapılmış, diğer yandan ekonomik ilişkiler büyümüştür. Ham madde arayışı ve yeni ürünlerin pazarlanması ihtiyacı, deniz yollarının önemini artırmış, gelişen teknoloji ile mesafeler kısalmıştır. Tarihi ipek yolu önemini kaybederken, Mahan'ın "Denizlere hâkim olan dünyaya hâkim olur" tezi tesadüfen ortaya çıkmamıştır.

Amerikan Jeopolitik Ekolünün gelişmesi özellikle Prof. Nicolas Spykman (1893–1943)'le başlar. Spykman, 1942'de yayımlanan "Dünya Politikasında Amerikan Stratejisi" ve ölümünü müteakip 1944'de yayımlanan "Sulhün Coğrafyası" adlı iki önemli eseriyle jeopolitiği Amerikan milli güvenlik politika ve stratejisinin dayanacağı coğrafi esasları ve yaptığı dünya coğrafyası değerlendirmesi ile de "Kenar Kuşak Teorisi – Rimland"i ortaya koymuştur. Spykman bu teori ile aslında Mackinder'in Kara Hâkimiyet Teorisine cevap vermekte ve Sovyetleri Asya'nın merkezi bölgesinde tutacak ve denizlere çıkışını çok büyük ölçüde engelliyecek politika ve stratejileri ön plana çıkarmaktadır.

Spykman'a göre; "Gerçek potansiyel hâkimiyet gücünün Batı Avrupa – Türkiye – Irak – İran - Pakistan – Afganistan – Hindistan – Çin – Kore – Doğu Sibirya'dan oluşan kenar kuşak hattında (Rimland) olduğu ve bu hatta hâkim olan gücün dünyaya hâkim olacağı tezini geliştirmiştir". (Davutoğlu,2001,s.105) Spykman'ın bu görüşü ABD'de de etkili olmuştur. 1947'den sonra Türkiye ve Yunanistan'ı desteklemeye yönelik Truman Doktrini'nin yürürlüğe girmesinden sonra NATO, CENTO, SEATO gibi organizasyonların kurulmasının asıl nedeni; kenar kuşağı, merkez bölgesi

karşısında bütünleştirmek amacıdır. (Emanet,2003,s.31) ABD'nin güvenlik stratejisinin oluşumunda benimsediği Kenar Kuşak ve Deniz Hâkimiyet Teorileri günümüze kadar aktüelliğini devam ettirmişlerdir.

Samuel Huntington 1993'de kaleme aldığı bir incelemede, 21. yüzyıldaki büyük savaşların medeniyetler arasında meydana geleceğini ileri sürerken, karşıt medeniyetlerin de Katolik Dünyası, Ortodoks Dünyası, İslam Dünyası ve Konfüçyen devletler olduğunu belirtmektedir. İleri sürdüğü tezin özeti; 19. yüzyılda devletler, 20. yüzyılda ideolojiler çarpışmıştı, 21. yüzyılda ise kültürler çarpışacaktır. Huntington bu tezinde 1960'larda Fransız filozof Raymond Aron ve 1940'lı yıllarda İngiliz Arnold Toynbee ile Christophe Rufin'in benzer görüşlerinden de destek almaktadır.

1990'lı yıllarda oluşan jeokültür kavramı Huntington'ın tezi ile jeopolitik tartışmalara yeni bir boyut kazandırdı. Huntington'a göre dünya dini ve etnik blok teşkillerinin ve çatışmalarının eşiğinde olduğu bir çağa giriyordu. Sınırlar artık ulusal devletleri değil kültür bölgelerini gösterecekti. Geleceğin global politik çatışmaları uygarlıkları birbirinden ayıran çizgiler üzerinde olacaktı.

20. yüzyıl başlarken dünya hâkimiyeti veya büyük devlet olma uğraşı veren devletlerin kendi ekollerinin, jeopolitikle uğraşan teorisyenlerin etkisi altında kaldıkları, yapılan uygulamaların sonuçlarına bakılarak söylenebilir. Jeopolitik alanda birçok olayı açıklama amacına yönelik kurallar ve yasalar sistemli bir şekilde düzenlenerek teoriler ortaya konmuştur. Teoriler, jeopolitik incelemelerde ve değerlendirmelerde dikkate alınması gereken önemli bir etken ve veridir.

Coğrafi güç ve toplumsal güce dayanarak oluşan güçler dünya ve bölge politikalarını şekillendirmekte ve yönlendirmektedir. Politikalar her dönemde, bu güç merkezlerine güçlerin taşıdığı değerlere, bu güçlerin oluştuğu coğrafyanın fiziki yapı ve konumuna ve güçlerin karşılıklı etkileşimine göre gelişirler. (Askeri Coğrafya,1995,s.10) Strateji ve politikaları coğrafi ve toplumsal değerlere göre oluşan güçler ve bu güçlerin konumundan kaynaklanan şartlar ve özellikler belirlemektedir.

4.4. Pakistan’ın Jeopolitik Konumu

Pakistan, 1947'de İngiltere'nin Güney Asya'dan çekilmesi ve İngiliz-Hint İmparatorluğunun bölünmesiyle bağımsızlığını kazanmıştır. Yeni devlet büyük Önder (Kavaid-i Azam) Muhammed Ali Cinnah'ın liderliğindeki Müslüman Birliği partisinin başarılı politikasının bir ürünüdür. Kültürel tarihi ve birtakım değerlerle Hindulardan ayrılan 100 milyon Müslümanın ayrı bir devletinin olması, savunulan temel görüş olmuştur. Ayrılık diplomasisi, Hindistan milli kongre partisi ve İngiltere'ye karşı başlatılan harekete yan vermiştir. Nihayet seri halde arka arkaya yapılan konferans ve kampanyalar başarıya ulaşmış ve Pakistan 14 Ağustos 1947’de bağımsızlığını kazanmıştır. (Arı,1986,s.48)

Bölünme, kendisiyle birlikte birtakım problemleri de birlikte getirdi. Her iki ülkede de binlerce Hindu ve Müslüman göçmen akımı devam ede geldi. Hindistan’da kalan 40 milyon Müslüman belirli bir azınlığı oluştururken, aynı zamanda iki ülke arasında bir uzlaşmazlık konusu olmaya başladı. Bunun yakında ayrılıkla birlikte bin millik Hindistan'la iki kısma ayrılan Pakistan'ın bir kısmı Güney Asya'nın kuzey batısında, diğeri kuzey doğusunda kaldı. Pakistan, bölünmekle birlikte Müslümanların Anavatanı olarak varlığını korudu. Bununla birlikte periyodik savaşlar ve Sınır çatışmaları Pakistan'ın iç güvenliğini ve ekonomisini sarstı ve zayıflamasına yol açtı. Doğu Pakistan'ın otonomi isteğinin ayrılıkçı harekete dönüşmesi, Pakistan'ın şiddete varan ağır baskı önlemleriyle birleşince 1971'de iki ayrı bağımsız siyasal varlığın ortaya çıkmasına yol açtı.

1971’de gelişen bu olaylara kadar Pakistan'ın en olumlu yönü dış politikasındaki başarısıdır. Güvenliğin korunması, ekonomik gelişmesi ve dış dünyada sesini duyurabilmesi bu başarılı dış politikanın ürünüdür. ABD, Sovyetler Birliği ve Çin Halk Cumhuriyeti gibi büyük güçlerden belirli derecelerde yardım alarak gelişmesini sağlamaya çalışan sınırlı sayıdaki ülkelerden birisidir.

4.4.1. Coğrafi Konumu

Yüzölçümü : 803.943 km (Türkiye ve Pakistan İlişkilerinin Dünü-Bugünü-Yarını, 1995, s.1)

Nüfusu : 161,1 Milyon (BM 2005)

Başkenti : İslamabad

Resmi Dili : Urduca

Dini : % 99 Müslüman; % I Hindu ve Hıristiyan

Resmi Adı : Pakistan İslam Cumhuriyeti

Para Birimi : Pakistan Rupisi

Hindistan, esas kıtadan Himalaya Dağları ile ayrılmış olup, buna Hindo-Pakistan Alt Kıta'sı denmektedir. Bu Alt-Kıta'nın batısında Pakistan, doğusunda ise Bangladeş yer almaktadır.

Şekil-1 Pakistan'ın Sınırları

Haritada görüldüğü gibi, Pakistan'ın kuzeyi Himalaya Dağları ile sınırlandırılmıştır. Afganistan'ın bir toprak şeridi olan Wakhan bölgesi

Pakistan'ı Türkistan'dan ayırır. Çin toprakları Pakistan'ın kuzeyini teşkil eder. Yine kuzeydoğu bölgesinde Çin toprağı olan TİBET'TEN Pakistan topraklan Keşmir bölgesi ile ayrılır. Pakistan-Çin sınırının uzunluğu 595 km.dir. Kuzeybatı sınırı, Sovyetler Birliğine yakınlığı nedeniyle, Soğuk Savaş döneminde de önemli olmayı sürdürmüştür. (Chase,Hill, Kennedy,2000,s.77) Batıda alçak kurak tepeler Pakistan'ı Afganistan'dan ayırır. Güneyde Pakistan'ı Belucistan eyaleti ile İRAN'IN 800 Km. uzunluğunda müşterek hududu bulunmaktadır. Pakistan doğuda, Hindistan'ın Pencap ve Racastan eyaletleri ile ortak sınırı paylaşmaktadır. Umman denizi ülkenin güneyinde uzanmaktadır. Dünyadaki yeri bakımından Pakistan; 24°- 37° kuzey enlemleri ile 61° - 75,5° doğu boylamları arasında bulunmaktadır.

Pakistan doğuda Hindistan'la uzun müşterek hududa sahiptir. Bu hududun büyük kısmını bir nehir ve dağ gibi tabiî arazi arızaları teşkil etmediği için bugüne kadar birçok hudut olayları devam ede gelmiştir. (Türkiye ve Pakistan İlişkilerinin Dünü-Bugünü-Yarını, 1995, s.3) Esasen Pakistan Hindistan'ın alanca dörtte biri, nüfusça ise yedide biri kadardır.

Pakistan ile Afganistan arasındaki hudut, 1897 yılında bu hududun çizimi esnasında Sir Mortimer Durand'ın yaptığı yardımlar dolayısıyla Durand hattı olarak bilinmektedir. Uzunluğu takriben 2250 km.dir. Bu hudut kuzey kısmında sarp dağlık arazi bölgesinden geçmesine rağmen güneyde ıssız, kurak Belucistan arazisinden geçer. Hududun orta kısmında, tarihi Hayber Geçidi'nden güneydeki Bolan Geçidi'ne kadar Pakistan-Afganistan hududunu aşan birçok geçitler bulunmaktadır.

Pakistan topraklarının yaklaşık % 60'ını kuzey ve batıda dağlık kesim, % 40'ını düz ve eğimli topraklar meydana getirir. Ülkenin kuzeyinden güneye uzunluğu 1600 km. doğudan batıya genişliği 885 km.dir. Iran, Afganistan, Çin, Hindistan ve Arap Denizi ile çevrili olup, kuzeyde 15–20 Km. eninde Afgan toprağı olan Wakan koridoru ile Tacikistan'dan ayrılır.

Ülkenin en büyük nehri olan, Tibet'ten doğan ve Himalayaları takiben Keşmir üzerinden Pakistan topraklarına giren, ülke ekonomisinde önemli rol

oynayan İndus nehri ve kolları kuzeyden güneye bütün ülke topraklarına yayılmıştır.

Pakistan, muson yağmurlarını alan kuşağın sınırları içine girmekle birlikte, yağış yetersiz kalmakta ve genellikle kurak bir iklim hüküm sürmektedir. Yüzölçümü: 803.943 Km. kare olan Pakistan'ın en yüksek noktası: K–2 Dağları (8611 m.) ve en alçak noktası: Güneydeki deniz seviyesidir.

4.4.2. Jeopolitik Konum

Pakistan'ın bağımsızlığa kavuşması sırasında en olumsuz gelişme, ayrılık sırasınca Pakistan'ın da iki kanada bölünmesidir. İngiliz Hindistan'ın ayrılmasının da nedeni olan bu coğrafik durumun kaynağı büyük ölçüde dinidir. (Wilcox,Ross,Bcyded,1972,s.93-94) Müslümanların büyük çoğunluğu batıda İndus havzasında ve doğuda aşağı Ganj havzasında yaşadığından, ayrılık sırasında ikiye ayrılan Doğu ve Batı Pakistan arasındaki bağ özellikle ortak duygu ve inanca dayanmaktaydı.

Pakistan'ın bağımsızlığından önce Doğu Pakistan Kalküta'da birkaç fabrikaya sahip, jüt üreticisi ve toplam nüfusun yüzde 55'inin yaşadığı bir eyalet durumuncaydı. Nüfusun ancak yüzde 5'i şehirlerde yaşamaktaydı. Doğu Bengal, hala dünyada nüfus yoğunluğu en fazla olmakla birlikte, kişi başına düşen gelirin en düşük olduğu ülkelerden biridir. Kalküta’nın temsil ettiği bir kültürleri ver. Bir entelektüel merkez olarak önemini korumakta olan bu şehirde, 20.yüzyıldan beri Bengal'li Müslüman ailelerin çocukları eğitim görmektedir.

1940'da Müslüman Birliği partisi bir Müslüman Devleti kurulması için mücadeleye çağırdığında Bengal'li Müslümanlar yardımlarını esirgemediler. (Wilcox,Ross,Bcyded,1972,s.94) Bu birlikte hareket batıda bir Müslüman devletin ortaya çıkışını netice verirken bağımsız bir Bengal’in de ilk adımını oluşturmaktaydı.

Pencap eyaletinin bir kısmıyla, Kuzey Batı sınır eyaleti, Sind, Belucistan ve on kadar küçük eyaletin meydana getirdiği Batı Pakistan, İndus havzasında kurulmuştur. Hindistan alt kıtasının bu kısmı dünyanın en geniş

sulak ovasıdır. Pakistan bu alanlara sahip olduğu sırada sulama imkânlarının yetersiz olmasından dolayı nehirlerin kaynakları Hindistan'ın elinde kaldı.

Doğu Pakistan gibi, Pakistan'ın bu kısmı da geniş çapta tarıma dayanmaktaydı. Sadece bir pazar kasabası durumunda olan Lahor ve küçük bir liman niteliğinde olan Karaçi biraz daha gelişmiş durumundaydı. Doğu Pakistan'dan farklı olarak Batı Pakistan'ın yani İndus havzasının insanı çok farklı dilleri konuşmaktaydı. Pencap ovasında halk Pencak dilini konuşurken aşağı İndusta Sindçe konuşulmaktadır. Belucistan kabileleri arasında ise Paktu, Beluçi ve Braha dillerini konuşanlara rastlanmaktaydı. Entelektüel tabaka ise Lahor ve Yeni Delhi'den Patna'ya kadar uzanan, Hindistan'ın kuzey bölgesindeki Müslümanların konuştukları Urducayı konuşmaktadırlar. Bağımsızlıktan sonraki 5–6 milyonluk bir göçten sonra Urducayı konuşanların sayısı da artmıştır.

Doğuya göre Batı Pakistan'da siyasal ve toplumsal değişim daha yavaş oldu ve eyaletler arasında birlik uzun süre sağlanamadı. 1940'da Müslüman Birliği yeni bir Pakistan devletinin kurulması için mücadeleye çağırdığı sırada Batı'daki Müslüman politikacılar arasında görüş farklılıkları bulunmaktaydı. Muhammed Ali Cinnah ve Müslüman birliğini oluşturanlar Batı Pakistan'lı (İndus havzasından) olmadıkları gibi Bengal'li de değildiler. Bunlar Hindistan'ın kuzeyindeki Müslümanları temsil etmekteydiler. Muhammed Ali Cinnah Bombay'lı ve ilk Başbakan Liyakat Ali Han ise yeni Delhi'dendir. (Wilcox,Ross,Bcyded,1972,s.96)

1937'den beri süregelmekte olan Hint-Müslüman sürtüşmesinin gelişmesi ve nihayet had safhaya gelmesi Pakistan'ın mücadelesini başarıya ulaştırmıştır. II. Dünya Savaşının Etkisiyle çıkan kriz, enflasyon ve toplumsal dengesizlik iki toplum arasındaki anlaşmazlıkların daha da tırmanmasına yol açtı. Nihayet 1947'de eyalet meselelerinin üstüne çıkan dini ayrılık ve ekonomik sınıf farkı Pakistan'da bir Hindu karşıtı hareketin doğmasına yol açtı. Bu özellik daha sonraki yıllarda da Pakistan dış politikasının en temel öğesi haline gelecektir.

Pakistan gibi daha kurulurken birçok problemi de beraberinde taşıyan

ikinci bir devlete çok az rastlanır. Daha kuruluş sırasında, yani ayrılık hareketi sırasında binlerce kişi ölürken Pakistan'a gelen göçmen sayısı on milyonu bulmuştu. Bu büyük ölçüdeki nüfus hareketiyle iş bitmedi ve milyonlarca Müslüman Hindistan'da kalırken milyonlarca Hintli'de Pakistan'da kalarak her iki ülkede yaklaşık yüzde 11'e varan bir azınlığın doğmasına yol açtı.

Oldukça önemli diğer bir problem ise, Hintli idarecilerin, ne Pakistan'la ne de Hindistan'la birleşmeyi kabul etmedikleri Jammu ve Keşmir eyaletidir. İki devlet arasında Keşmir yüzünden çıkan sürtüşmeler biri 1948'de diğeri 1965'te olmak üzere iki defa savaşa sebep oldu.

"Pakistan'ın kuzeyinde bulunan Keşmir verimli topraklara sahip ve daha çok buğday ve pirinç yetiştirilmektedir. Keşmir'in yüzölçümü 82000 mil karedir. Kuzeyde Afganistan'la ve Çin'e, güney ve batısında Pakistan'a ve doğu ve güneyin de de Hindistan'a komşudur. Halkının büyük çoğunluğu Müslüman olmakla beraber, İngiltere 1946'da Keşmir'in idaresini bir Hintli Mihrace (Maharaja Hary Singh)ye vermişti. Hindistan ve Pakistan bağımsız birer devlet olduklarında yine bu Mihraca ailesinin idaresindeydi". (Armaoğlu,1983,s.660) 1947'de 4 milyon nüfusun % 77'si Müslümanlardan meydana gelmekteydi. (Wolpert,1982,s.115)

5.PAKİSTAN'IN SOSYAL, SİYASİ VE EKONOMİK YAPISI

5.1. Sosyal Yapı

5.1.1. Ülkenin Demografik Göstergeleri

Resmi Adı : Pakistan İslam Cumhuriyeti

Nüfusu : 161,1 Milyon (BM 2005)

Kentleşmiş Nüfus Oranı : % 33

Başkenti : İslamabad

Etnik Grupların Adları ve Yüzde Oranları: Pencabiler % 55, Sindiler % 18, Seraikiler % 9 ve Peştunlar % 18.

Resmi Dil ve Diğer Konuşulan Diller: Urduca, İngilizce, Sind Eyaletinde Sindi Dili (Resmi), Pencapca, Balocca (Diğer Diller).

Dinler, Mezhepler ve Yüzde Oranları: Müslüman - % 99, Hıristiyan-%1,

Sünni Mezhebi-Yaklaşık %85, Alevi Mezhebi-Yaklaşık %15, İsmailliye Mezhebi-Yaklaşık %0,1.

Ortalama Yaşam Süresi: 61 yaş

Okur-Yazarlık Oranı : % 36–37 (Belucistan'ın bazı kesimlerinde %1'e kadar düşer). (Chase,Hill,Kennedy,2000,s.86)

5.1.2. Halkın Genel Özellikleriyle Kısa Tasviri

İslami ideolojiye dayalı bir devlet olan Pakistan, Güney Asya, Orta Asya ve Orta Doğu Bölgelerinin kültürel, sosyal ve tarihi etkisi altında değişik dil, mezhep ve etnik gruplara mensup 160 milyonu aşkın nüfuslu bir yapıya sahiptir. Sosyal yapı, tarihsel gelişim içinde aynı zamanda feodal bir zemine dayanmaktadır. Ancak, son yıllarda ülke ekonomisinde kaydedilen ilerlemelere

paralel olarak, gelişen ticaret, sanayi ve hizmet sektörleriyle birlikte, yeni bir orta sınıfın teşekkül ettiği görülmektedir.

Kuzeydoğudaki Pencap Eyaletinde yaşayan Pencaplılar, Pakistan nüfusunun yaklaşık % 60'ını meydana getirdikleri gibi, siyasi ve ekonomik bakımdan da federasyona hâkim bir konumdadırlar. (Türkiye ve Pakistan İlişkilerinin Dünü-Bugünü, 1995, s.6)

Ülkedeki yüksek doğum oranı (% 3.1) toplumsal yapıyı ve sosyal gelişmeyi etkileyen önemli bir faktör olarak görünmektedir.

Şekil–2 Pakistan'ın Ana Etnik Grupları

5.2. Siyasi Yapı

5.2.1. İç Politik Gelişmeler

Pakistan dış politikasını anlamak için iç politik yapıya bakmak gerekir. 1947'deki bağımsızlığından bu yana Pakistan süregelen politik krizleriyle uğraşmaktadır(bağımsızlıktan beri dört askeri darbe 1958, 1969, 1977, 1999). Politik sistemin gelişmesi çalkantılı bir başlangıç, gelişme ve birkaç politik organizasyonun feragatiyle şekillenmiştir. Bunların hiç biri politik sistemin köklerini oluşturmaz ve netice itibariyle hiçbir zaman yeterince etkili temsilci olamadılar. (Hayes,1984,s.1-18)

Pakistan'ın iç politik şartları yeterli değildi. Liderlerin karşılaştığı en zor problem millet için uygulanabilir bir politik sistemi geliştirmekti. O dönemde, politikaya karşı olan genel tavır ne kadar güçlü bir lider olursa, ülke o kadar dayanıklı olur, görüşüydü. Buna rağmen, böyle bir liderin ölümünden sonra, partizanlık, bölgecilik ve fırsatçılık Pakistan politikasını karakterize etti. (Rizvi,1976,s.61)

Dini ve milliyetçi bir ruhtan kaynaklanan ve Pakistan'ın bağımsızlığına yol açan iç politik gelişmeler yeni liderlerin aşırı milliyetçi bir dış politika izlemelerine neden oldu. Müslüman bir ülke olması onu Müslüman dünyasıyla işbirliğine sevk etmekteydi. (Arı,1986,s.52)

Dış Politikayı yönlendiren kimseler genelde batı düşünceleri ağırlıkta olan sivil ve askeri bürokratlardı. Bu kimseler dış politikayı idare ederken devletin bütünlüğünü sağlamak, bağımsızlığın devamını muhafaza etmek ve ekonomik kalkınmayı başarmak hedeflerinden ayrılmamaya çalışmaktaydılar. Kamuoyu dış politikada önemli bir faktör olmadı, yüzde 15'e varan okuryazar oranının yanında basına, üniversiteye, hükümete ve siyasal hayata hâkim durumda olan elit zümre yüzde biri bile bulmamaktaydı. Bu oldukça az sayıdaki İngilizce konuşan elit, İngiliz geleneğine göre veya İngiltere'de eğitim görmüş olduğundan batı ile işbirliği taraftarıydı. (Wilcox,Ross,Bcyded,1972,s.101) Dini liderler ise dış politikada her zaman aynı etkinliği gösteremediler. Bunların yanında Sovyet taraftarı kesim ise çok

azınlıkta kalmaktaydı.

Özellikle,1950'lerin soğuk savaş ortamında ve Arap devletlerinin batı karşıtı ve Sovyet yanlısı dış politikayla uzlaşmak çok zor oldu. Dolayısıyla her türlü dış politika yönelimi içerde belli miktar maliyet unsurunu da beraberinde getirdi. En çok yarar sağladığı, batı ile olan ilişkiler, dış politikada ağırlıklı bir yere sahip oldu. Dış politikada bununla beraber, az miktarda Sovyet karşıtı ve belli ölçüde Müslüman yanlısı unsurlara rastlamak mümkündür.

Büyük önder (Kavaid-i Azam) Muhammed Ali Cinnah bağımsızlıktan (14 Ağustos 1947) on beş ay sonra (1948) ölmüş ve yerine geçen ilk Pakistan Başbakanı Liyakat Ali Han'da 16 Ekim 1951'de Revalpindi'de halka hitaben bir nutuk söylediği sırada öldürülmüştü.

Bu politik liderler arasında yabancılaşmayı azaltmaya çalışırken durumu daha da kötüleştirmişti. Politik liderlerin belirli bir partiye bağlılığı bir ilkeye bağlı değildi, ancak kendi politik çıkarlarına göreydi. Örneğin, 1953'te, Bakan General Gylum Muhammed, Nazimuddin'in bakanlar kurulunu ki daha birkaç gün önce Ulusal Meclise geçmişti, dağıttı. Başbakan General Muhammed Ali Bogra oldu, Amerika'da Pakistan'ın Büyükelçisiydi. Müslüman Derneği kendi liderlerinin dağıtılmasını kabul etmediler ve dışarıdaki kabinelerden gelen bazı üyeler yeni devlete katıldı. (Ahmed Mustaq,1970,s.129)

Liyakat Ali Han'ın ölümü ile 1958 yılı arası karışık olaylarla doluydu. (Han,1969,s.53) Liyakat Ali Han'ın yerine geçenler bu görevi yerine getirecek güçte değildiler. Ne memleketin karşılaştığı meseleleri kavrıyorlar ne de bu meseleleri çözümlemeye kalkacak cesaretleri vardı. Eyalet hükümetlerinin etkisi gitgide arttığı için merkezi hükümet devlet işleri üzerindeki kontrolünü günden güne elden kaçırdı. Merkezi hükümet eyalet hükümetlerinin birbiriyle çatışan istekleri karşısında çaresiz kalıyordu. Merkezi hükümet yalnız eyaletlerle çekişmekle kalmıyor, kendi içinde de çeşitli entrikalar ve çatışmalar sürüp gidiyordu.

Muhammed Eyüp Han'a göre dış politikanın başlıca hedefleri güvenlik içinde gelişmektir. Güvenlik ile ilgili düşünceler içince yurdun savunması ve ideolojinin korunması vardır. Eyüp Han bunu şöyle açıklamaktadır: "Tarih bizi

büyük devletlerin çıkarlarının çatıştığı bir geçidin üzerinde yerleştirmiş. Üzerinde yaşadığımız topraklar yüzünden hem Güney Doğu Asya'da hem de Orta Doğu'da stratejik öneme sahibiz. Başlıca kaygılarımız ise Hindistan'ın egemen bir devlet olarak bizim varlığımızı bir türlü hazmedememesinden ileri gelmektedir". (Han,1969,s.125)

1954 yılına doğru Pakistan, güvenliği için Batı dünyasına dayanmak zorunda kalmıştır. Bağdat Paktı'na ve Güney Doğu Asya Antlaşma Örgütü'ne katıldı. Bağdat Paktı Irak devriminden sonra CENTO adını aldı. Pakistan hem SEATO hem de CENTO'ya giren tek Asya ülkesi oldu.

Yine Eyüp Han'a göre, bu paktlara girmenin nedeni, ilk günden beri Hindistan'ın Pakistan'a karşı düşmanca tutumuydu: "Durumumuzu güvenlik altına almak için müttefiklere ihtiyacımız vardı. Bundan başka, Pakistan'da eskiden beri Orta Doğudaki komşularımızla, özellikle Müslüman olanlarla sıkı ilişkilere girmek isteği vardı. Yalnız aramızda ortak bir inancın bağları bulunduğu için değil, aramızda ortak davranışlar ve değer ölçüleri bulunduğu, aynı tarihi değerleri paylaştığımız ve birbirine benzer meselelerle karşı karşıya bulunduğumuz için". (Han,1969,s.168)

1956'ya gelindiğinde ittifaklar ağı içinde bir Pakistan'ı görmekteyiz. Asya'da hemen hemen en çok bağlantısı olan bir ülke durumunda. Bağdat Paktı ve SEATO'ya üye ve ABD ile ikili antlaşmalar imzalamış bulunmaktadır. Takip edilmekte olan, ittifaklara dayanan bu dış politika, büyük ölçüde General Muhammed Eyüp Han'ın politikasıdır.

Askeri liderin ABD yardımına gerek duymasını onun şu cümlelerinde görmek mümkün. "Başbakan Liyakat Han'ın ölümüyle birlikte gelişen siyasi ortam bana kuvvetli bir ordumuzun olması ve bunun muhtemel bir saldırıya karşı koyacak niteliklere haiz olması inancını vermiştir."

Tabi ki kuvvetli bir ordu iç hesapları olduğu kadar dış hesapları da gerektiriyordu. Pakistan'ın ABD ile yaptığı askeri ittifaklar sonucu ilk on yılda 700 milyon $ değerindeki askeri malzeme ülkeye gelmeye başladı. Bu rakam daha sonraki yıllarda 4 milyar doları buldu. Pakistan, güvenliğini ittifaklar yaparak sağlamak amacındaydı. Pakistan'ın Birleşik Amerika ile ittifak

yapması ve oradan yardım alması söz konusu olunca, Nehru bu tasarının gerçekleştiği takdirde, Hint-Pakistan antlaşmasının hükmü kalmayacağını belirtti. (Arı,1986,s.55)

Bu arada hem kabineler arasında hem de sivil ve askeri bürokratlar arasındaki sürtüşmeler 1 Ekim 1958'de ordunun darbesiyle sonuçlandı. Bu ara dönemde geçen siyasal gelişmelere baktığımızda; 1955 Ağustos'unda Çodri Muhammed Ali, Birleşik Cephe Partisinin desteğiyle Muhammed Ali Bogra'nın yerine Başbakan oldu. Çodri Muhammed Ali bir anayasa hazırlayarak 23 Mart 1956'da ilan etti ve İskender Mirza bu anayasanın hükümleriyle ilk Cumhurbaşkanı seçildi. Artık hiç kimse kimin hangi partiye bağlı olduğunu bilmiyordu. Bugün Müslüman Birliği partisinden olan birisi yarın Cumhuriyetçilerin arasına katılabiliyordu. (Han,1969,s.58-59) 1956 Eylülünde Çodri Muhammed Ali yerini, Başkan İskender Mirza'nın güvenini kazanmanın yolunu bulan Suhreverdi'ye bırakmıştı. Aradan bir yıldan fazla bir zaman geçtikten sonra Suhreverdi 1957'nin Ekim ayında yerini Cundrigar'a bıraktı. O da Başbakanlıkta 59 gün kalabildikten sonra çekildi ve yerine Malik Firuz Han Nun geçti.

Ayrıca Batı Pakistan eyaletinde Dr. Han Sahip, Cumhurbaşkanı Mirza, Başbakan Muhammed Ali ve Vali Gürman'ın (Batı Pakistan Valisi) ortak çabalarıyla Batı Pakistan (eyaletinde) Başbakanı oldu. İskender Mirza'nın 193.maddeye başvurarak kabineyi feshetmesinden sonra Başbakanlığa yine aynı Cumhuriyet partisinden Dr. Han Sahib'in liderlikten çekilmesiyle başına geçen Serdar Abdürraşit geçti. Cumhuriyet partisi, 1956 Nisan'ında Dr. Han Sahip tarafından kurulmuş ve üyeleri Müslüman Birliği'nden ayrılan kimselerdir. Batı Pakistan'da eyalet birliği tasarısını savunmaktaydı. Tasarının amacı Pencap, Sind, Belucistan eyaletleriyle muhtar hükümetleri ve sınır bölgesini Batı Pakistan eyaleti adı altında bir tek Birleşik eyalet haline getirmekti. (Han,1969,s.58) Dil ve ırk esası üzerine kurulan çeşitli eyaletlerin varlığı, sorumsuzca hareket eden politikacılara her türlü yolsuzluğu yapma imkânı veriyordu ki bu da bölgenin ekonomik ve stratejik çıkarlarını tehdit etmekteydi. Ancak Müslüman Birliği Cumhuriyet Partisi hükümetini devirmek için Milli Avami Partisi ile Eyalet Birliği tasarısını ortadan kaldırmak yönünde

işbirliğine girişince Serdar Abdürraşit hem Başbakanlıktan hem de Cumhuriyet Partisi liderliğinden çekildi. Yerine Batı Pakistan da Cumhuriyet Partisi'nin üçüncü Başbakanı olarak Muzaffer Ali Han geçti.

Doğu Pakistan'da ise, Vali Fazlul Hak (Doğu Pakistan Eyaleti Valisi) 31 Mart 1958'de Ataurrahman Han Kabinesini düşürünce ciddi bir buhran baş gösterdi. Aynı gürün gecesi Fazlul Hak'ın kendisi de Cumhurbaşkanı İskender Mirza tarafından görevinden azledildi. Yerine geçen Ebu Hüseyin Serkar on iki saat görevinde kalabildi ve Ataurrahman yeniden iktidara geldi. Milli Avami Partisinin hükümeti tutmaması yüzünden kabine düştü ve 19 Haziran'da yerine Birleşik Cephe kabinesi geçti. Fakat aynı gün Milli Avami Partisi karşı tarafı destekleyerek kabineyi düşürdü. Ortaklık öyle karıştı ki, Devlet Başkanı 24 Haziran 1958'de Anayasanın 193.maddesine dayanarak Birleşik Cephe kabinesini görevden uzaklaştırdı. Eyaleti yönetme yetkisini Valiye verdi. İki ay sonra Ataurrahman yeniden Başbakan oldu.

1958 yılının ortalarına doğru bütün memleket ciddi bir ekonomik buhran içindeydi. Her ay geliri aşan bir ölçüde yabancı ülkelere 30 ile 40 milyon Rupi arasında borçlanılıyordu. Yabancı döviz stokları 420 milyon rupiye kadar düşmüştü. Bütün bu kargaşalık ortamında sürekli 1956 Anayasasına dayanarak seçim yapılmasından söz ediliyordu. Seçimlerin 1958 Kasım ayında yapılacağı vaat edildi. Fakat sonra 1959 yılına ertelendi. (Han,1969,s.61)

Darbenin yapıldığı sırada Cumhuriyet-Avami koalisyonuna dayanan Malik Firuz Han başbakanlığındaki kabine vardı. 7 Ekim öğleden önce yeni bir iş bölümü yapmak için Avami Partisi hükümetten çekildi. Akşam yeni bir iş bölümü yapılacağı ilan edildi. Fakat ondan önce ülkenin merkezi otoritesi çökmüştü.

İskender Mirza'nın Anayasayı feshetmesi, merkez ve eyalet hükümetlerini dağıtması, sıkıyönetim ilan etmesi ve Muhammed Eyüp Han'ın sıkıyönetim komutanlığına getirilmesiyle perde kapandı. Pakistan Anayasası yerine 29 maddelik sıkıyönetim düzenlemesi getirildi. Darbeden 20 gün sonra Eyüb'ü yeni Başbakan olarak atadı. O günün ertesi de kendisi istifa ederek

Londra'ya gitti ve ölünceye kadar orada kaldı. Böylece Eyüp Cumhurbaşkanı oldu. (Wolpert,1982,s.127)

1958 sonrasında Pakistan'ın güvenlik ve dış politikası sivil ve askeri bürokratların eline geçmiştir. Parti çekişmeleri ve kamuoyundaki çalkantılar önemli ölçüde azalmış durumda ve bunlardan yönetim pek etkilenmemektedir. Genelde takip edilen politika batıya daha yakın olurken Sovyetlerle 1965'ten sonra ilişkiler normalleşmeye başladı. Dış politikada belli bir istikrarın yanında ekonomik gelişmede pozitif bir ilerleme kaydedilmiştir. Hükümet kamuoyunun ilgisini dikkate almakla birlikte ondan fazla bir destek de görmemiştir.

1962'de Muhammed Eyüp Han'ın yaptığı Anayasa'ya kadar bir kişi bir oy ilkesine dayanan seçimler yapılamadığından tam anlamıyla demokraside uygulanamadı. 1970'de General Ağa Muhammed Yahya Han'ın hazırladığı hükümet kararına kader direk yasama için seçimler yapılamadı. Gerçi eyalet düzeyinde bazı seçimler yapılmıştı. Bunlardan 1951'de Pencap ve sınır eyaletinde seçim yapıldıysa da hilelerin olduğu söylentileri dolaşmaktaydı. 1954'te Doğu Pakistan (resmi adı Doğu Bengal)daki seçimde Müslüman Birliği yenilgiye uğradı. Belucistan'da 1970'e kadar seçimler yapılamadı. İkinci dolaylı seçimler 1956'da meclisin kurulması için yapılmıştı. Genel Vali Gulam Muhammed 1956 Anayasası hükmü altında seçimlere gidilemeyeceğini belirtmekteydi. Eyüb Han'ın dolaylı ve kontrollü seçimlerinden sonra, Yahya Han bir kişi oy temeline dayanan serbest ulusal seçimlerin yapılmasını kabul eden ilk Pakistan lideridir. Doğu Pakistan'da Milletvekilinin 167'sini alarak merkezde 313 sandalyelik mecliste çoğunluğu elde eden Avami Birliği'nin başarısı orduyu ve hükümeti hayrete düşürdü. Çünkü mutlak iktidarı elde etmişti. Oysa parti, Batı Pakistan eyaletinden bir tek sandalye bile alamamıştı. Bu olaylar ve daha sonraki trajedik gelişmelerin sonucunda 1948'den sonra İngiliz Hindistan'ı ikinci defa bölünerek bağımsız bir Bangladeş Devleti doğdu. (Baxter,1985,s.311-314)

Bu gelişmelere kısaca bakalım. 1962'de sürgündeki Başbakan Suhreverdy'nin yakalanmasıyla birlikte Doğu Bengalde iç karışıklıklar ve öğrenci olayları başladı. Bunun üzerine Dakka Üniversitesi süresiz tatil edildi.

1962 Ağustosunda Suhreverdy'nin serbest bırakılmasıyla birlikte Doğu ve Batı Pakistan'dan eski siyasiler bir araya gelerek ulusal Demokratik Cepheyi kurdular. 1966'da Doğu Bengal'de Mucib-ür Rahman'ın Avami partisi Bangladeş'in bağımsızlığına kadar Partinin ana ilkesini teşkil edecek olan 6 noktadan meydana gelen programı kabul etti. Otonum bir Bangladeş'in kurulmasını savunan bu ilkeler, ayrı para, vergi ve diğer gelirlerin toplanmasında tam yetki, dış ticarette tam kontrol hakkı, ayrı bir ordu, olgunlara evrensel oy hakkı, Bengalcenin hem resmi hem de yönetim dili olmasıdır. Ancak Mucib ve taraftarlarının yakalanmasıyla birlikte Haziranda bütün Bengladeş'te genel grevler başladı. Bu arada iç karışıklıkların bastırılması için Pakistan'a 14 milyon dolar ABD yardımı yapıldı.

1963'te Eyüp Han tarafından Dışişleri Bakanlığı'na getirilen Butto Eyüp'ün tutumunu beğenmediğinden 1966'da Kabine'den istifa etti ve 1967'de resmi olarak Halk partisini kurdu. Grevler sokak anarşisine dönüştü 24 Mart 1969'da Eyüp Han'ın görevini sıkıyönetim Komutanı olan General Yahya Han devraldı. Yahya Han tam bir sıkıyönetim ilan ederek 1970 Ekiminde ilk genel seçimlerin yapılarak normal demokratik hayata dönüleceğini bildirdi. Seçimler 3 ay gecikmeyle Aralıkta yapılabildi. Doğuda 167 sandalyeyle ezici bir çoğunluk elde eden Avami Partisine karşılık Batı Pakistan'da Butto'nun partisi 138 sandalyeden 81'ini ancak aldı. Böylece 313 sandalyelik mecliste mutlak iktidar Doğu'nun eline geçiyordu. Butto ve Yahya Han'ın bunu kabul edememesi ve seçimleri iptal etmek istemeleriyle birlikte olaylar başladı. Mucib, taraftarlarını Yahya Han'ın güçleriyle işbirliği yapmamağa çağırıyordu. Doğu'da Bengladeş Kurtuluş Ordusu kuruldu ve Hindistan sınırına yakın bir yerde eğitilmeye ve silahlanmaya başladı. Pakistan askerlerinin 25 Mart 1971'de ABD yapısı M–24 tanklarıyla Dakka Üniversitene ateş açması ve 200 kişinin ölmesiyle olaylar daha da tırmandı. (Wolpert,1982,s.140-152) Bu arada olaylara neden olduğu gerekçesiyle Mucib yakalandı. Artık halk iç olayların etkisiyle Hindistan'a sığınmaya başlamıştı.

Eylül 1971'de Hindistan topraklarına sığınan göç sayısı yaklaşık 10 milyonu buldu. Bunun Hindistan'a maliyeti, birinci ve ikinci Hindistan-Pakistan

savaşından (1948–1965) daha fazlaydı. Hindistan, Ekim sonunda Pakistan sınırına asker yığmaya başladı.

1971 Kasımında Kara ve Hava kuvvetleriyle desteklenmiş Hindistan ordusu üç koldan geçerek Doğu Pakistan’a girmesiyle iki ülke arasında savaş başladı, 15 Aralık 1971'de ateşkes ilanıyla savaş sona erdi.

Bu arada Yahya Han istifa ederek yerini Butto’ya bıraktı. 75 milyon nüfusla Bengladeş Cumhuriyeti kuruldu ve serbest bırakılan Mucib-ür Rahman ilk Başbakan oldu. Cumhuriyetin ilk yıl döneminde 10 milyona yakın göçmen yurtlarına döndüler. Hindistan'ın arkasından elli devlet bu yeni devleti hukuki olarak tanıdılar. ABD 4 Nisan 1972'ye kadar bekledi. Pakistan'ın Bengladeş'i tanıması ise 1974'deki İslam konferansında, İslam ülkelerinin isteği üzerine olacak ve bu konferansa Bengladeş'te davet edilecektir. (Arı,1986,s.61)

1970'ler Hindistan, Pakistan ve Bengladeş için hızlı bir değişiklik yılları oldu. 1971'de Yeni Delhi ile Dakka arasında başlayan iyi ilişkiler sınır konuları ve suların paylaşılması gibi nedenler yüzünden fazla devam etmedi.

Pakistan'da 1971'den sonra meydana gelen en büyük değişiklik İslami şuurun gelişmesi ve Batı Asya ve Kuzey Afrika’daki diğer Müslüman milletlerle yakın ilişkiler kurma çabalarıdır. Zulfikar Ali Butto,1973'teki yeni anayasayla işbaşına geldiğinden beri "İslami Sosyalizm" adıyla bilinen temel ideolojisi doğrultusunda faaliyetlerde bulundu. 1973’te sanayinin, 1974'te de bankaların büyük bir kısmını millileştirdi. Ayrıca bir de toprak reformunu uygulamaya koydu.

1974'te Hindistan ilk atom bombasını patlattı. Bundan tam on yıl önce de Çin Halk Cumhuriyeti kendi yaptığı atom bombasını patlatmayı başarmıştı. Butto’da bu arada nükleer silahlanma programını başlattı. Her iki ülkenin de içerde fakirliği yenememiş olmasına rağmen silahlanma yarışına hızla devam etmeleri paradoxal bir durumu ortaya koymaktadır.

1974 yılı Bengladeş içinde bir dönüm noktası sayılır. Mucib içerde kötüleşen durumu çözeceğini düşünerek Aralıkta Anayasayı askıya aldı.

1975'te ise Mucib öldürüldü ve taraftarları tutuklandı.

Aynı dönemde Butto'nun Halk partisine karşı özellikle Vali Han'ın Milli Avami Partisi (NAP)nin çoğunlukta olduğu Belucistan bölgesinde muhalefet arttı. Şimdi Paktunistan hareketine ek olarak "Büyük Belucistan" ayrılıkçı hareketi ülkenin güney sınırı boyunca başlamış bulunmaktaydı. 1973'ten 1976'ya kadar geçen dönem içinde uçak ve bombaların da kullanıldığı hareketi bastırma operasyonlarında binlerce kişi öldü. Bunun yanında yani bu askeri teröre ek olarak Butto etrafında topladığı ve devamlı genişleyen bir gizli polis ağı kurmuştu. Artan enflasyonla büyüyen siyasal çöküş Butto'nun kamuoyundaki desteğini silip süpürdü. (Türkiye ve Pakistan İlişkilerinin Dünü-Bugünü-Yarını, 1995, s.20)

Milli Avami Partisi'nin oldukça güçlenmesi üzerine 1975'te parti kapatıldı. İleri gelenleri de yakalandı. Bunu, Pakistan Milli İttifakı adıyla bilinen ve her tabandan Butto'ya karşı muhalefeti içine alan ve bir derece diğer muhalefet partilerinin birleşimini temsil eden partinin kurulması izledi. 1977 Ocağında partinin başına Mufti Mahmut getirildi. Bu sıralarda şiddet oldukça yükselmiş ve Butto ülkede olağanüstü hal ilan etmişti. Seçimlere bu şartlar altında girildi (Şubat-Mart 1977). Pakistan radyosundan 200 sandalyeden 155'ini Butto'nun kazandığının açıklanmasıyla olaylar ve sokak anarşisi patlak verdi. (Ahmed Manzoor,1980,s.25) Nisandaki sıkıyönetim ilanına kadar binlerce protestocu yakalandı, yüzlercesi de öldürüldü. Enflasyon oranları yüzde 25'i aşmış ve döviz rezervleri tükenmeye başlamıştı. İşte bu sıralarda hükümetin nükleer silahlanma programlarını feshetmesinden dolayı ABD ile ilişkiler en düşük düzeye gelmiş, Carter yönetimi Pakistan'a silah sevkini dondurmuştu. Bu arada Butto, Pakistan Milli İttifak'ının liderleri ile anlaşma zemini aradıysa da vakit çok geçti. Aslında Butto'nun seçim sonuçları açıklandığında başkanlık için sağlam bir durum elde edebileceğini planlamıştı. (Ziring,2003,s.145-155) Nihayet Ziya-ül Hak'ın askeri darbesiyle Butto yönetimine ve Partisine son verildi. Seçimler belirsiz bir süre için ertelendi.

General Ziya ül Hak'ın Ağustos 1988'de bir uçak kazasında ölmesinin ardından Kasım 1988'de yapılan genel seçimlerde Zülfikar Ali Butto'nun kızı

Benazir Butto başbakan seçilmiştir. Benazir Bhutto yönetimi 20 ay sürebilmiştir. Bu dönemde ülkede iç istikrar sağlanamamış ve hükümet yolsuzluklarla suçlanmıştır. Cumhurbaşkanı Ghulam îshaq Khan, anayasanın kendisine tanıdığı yetkiyi kullanarak Ağustos 1990'da parlamentoyu feshetmiş ve Bhutto hükümetini görevden uzaklaştırmıştır. Ekim 1990'da yapılan seçimlerde, Cumhuriyetçi İslâm İttifakı, Bhutto'nun Pakistan Halk Partisine karşı üstünlük sağlamış ve Nawaz Sharif başbakanlığında bir hükümet kurulmuştur.

Başbakan Nawaz Sharif, ülkenin ve geniş kitlelerin yıllarca çözüm bulunamayan sorunlarının temelinde, ekonomik yetersizlik ve dengesizliklerin saklı olduğu noktasından hareketle, Pakistan bakımından geniş çaplı denilebilecek bir ekonomik seferberlik başlatmıştır, bu arada Nawaz Sharif, Zıya Ül Hak döneminde ivme kazanan devleti dinsel esaslara oturtma sürecini de devam ettirmiştir. Nisan 1992'de şeriat yasası olarak adlandırılan bir yasa parlamentodan geçirilmiştir. Nawaz Sharif, başbakanlığı döneminde, Pakistan anayasasında yer alan, cumhurbaşkanına parlamentoyu fesih ve hükümeti görevden alma konusunda geniş yetkiler veren düzenlemenin antidemokratik olduğunu ve değiştirilmesi gerektiğini savunmuştur. Cumhurbaşkanı ile başbakan arasında çıkan bu yetki çatışması sonucu Cumhurbaşkanı Ghulam İshak Khan 1993 yılı başlarında Başbakan Nawaz Sharif'e karşı açık şekilde vaziyet almış ve iktidarı zayıflatmak amacı ile bazı bakanları istifaya teşvik etmiştir. Ana muhalefet lideri Benazir Bhutto da, Nawaz Sharif'e açılan cephede, Cumhurbaşkanının yanında yer almış, hükümeti düşürmek için ülkenin bazı bölgelerinde halkı direniş yürüyüşlerine geçirmiştir.

Temmuz 1993'de, İshak Han ve Nawaz Şerif arasındaki bir anlaşmazlık General Abdul Vahid'in ikisini de görevden alması ve yeniden seçim yapılması direktifi vermesi ile sonuçlanmıştır. Bu seçimlerde Benazir Butto yeniden başbakan seçilmiş ve Kasım 1996'da seçilmesinde önemli rol oynadığı devlet başkanı Faruk Legari'nin kendisini yolsuzlukla suçlayarak görevden almasına kadar yönetimde kalmıştır. Şubat 1997 seçimlerini Nawaz Şerif'in liderliğini yaptığı Pakistan Müslüman Birliği mecliste 2/3 çoğunluğu

sağlayacak bir destekle kazanmıştır. Nisan 1997'de anayasada yapılan değişikliklerle devlet başkanının, üst düzey ordu görevlileri ve hâkim atama ve hükümeti görevden alma hakkını da içeren, bazı yetkileri elinden alınmıştır. Aralık 1997'de, Nawaz Şerif ile yaşadığı bir güç çatışması sonucu, Faruk Legari devlet başkanlığından istifa etmiş ve yerine Refik Tarar seçilmiştir. Ekim 1998'de General Cihangir Karamat, ordunun da temsil edildiği bir Ulusal Güvenlik Konseyi kurarak yürütmenin gücünün dengelenmesi ve hükümetin etkinliğinin artırılması gerektiğine dair açıklamaları sonucu Nawaz Şerif tarafından görevden alınmış ve yerine Pervez Müşerref getirilmiştir.

12 Ekim 1999'da General Pervez Müşerref'in Nawaz Şerif başkanlığındaki sivil hükümeti kansız bir darbeyle düşürmesiyle ordu yönetime el koymuştur. (Kronstadt,2005,s.1)

Demokrasinin 1985 Yılında, uzunca bir askeri yönetim dönemi sonunda dirilmesi, siyasal özgürlüklerin genişlemesini ve sivil toplum altyapısının filizlenmesini de beraberinde getirmiştir. (Chase,Hill,Kennedy,2000,s.83) Sosyoekonomik kalkınmaya, çevre konularına, ekonominin yasal düzenlemeden çıkarılıp liberalleştirilmesine ve uluslararası ticarete bir düzeyde öncelik tanımak için çabalar gösterilmekteyse de, katılımcı siyasal sürecin sağlam kökler salmış olmasını ve geriye dönemeyecek düzeye varmış olmasını varsaymak için vakit henüz erkendir. Katılımcı siyasal yönetişime ideolojik adanmışlık, halk düzeyinde güçlüdür, adil ve özgür seçim süreçleri, sosyoekonomik adalet ve iktidar sahiplerinin hesap verme sorumluluğu, siyasal sürecin yerleşmiş normları olarak kabul edilmiştir. Ne var ki, politikanın sicili, ikide bir çöken anayasal düzenin, askeri yönetimlerin, düzenli seçimler programında aksaklıkların, yasaların seçmeli biçimde uygulanması örneklerinin, iktidar sahiplerinin hesap verme sorumluluğuyla ilgili geleneğin zayıflığının izlerini taşımaktadır. Sömürge döneminden miras kalmış otoriter gelenekler, bürokratik-askeri seçkinler arasında devam etmiş, bu çevrelerde siyasal liderlerle, kurumlarla ve süreçlerle karşılıklı bir müşteri ilişkisi oluşmuştur. Seçkinler özerk siyasal faaliyeti ve müspet siyasal kurumları bilerek engellemiş, bunu yapmak için anayasal ve siyasal

mekanizmaları, selektif konsensus oluşturmayı, siyasal seçkinlerin bir bölümüyle anlaşmayı ve devlet kuvvetinin baskıcı yeteneklerini kullanmışlardır.

Demokratik siyasal süreçler ve kurumlar bir türlü müspet ve özerk birimler halinde gelişememiştir, çünkü yerleşik düzen onları kolayca bertaraf edebilecektir. Buradan türlü saray entrikaları, tehditler, çelişen çıkarlarla ilgili kurnaz manevralar doğmuş, demokrasinin ve anayasal düzenin ilkeleri hiçe sayılmıştır. Resmi olmayan grup ve kuruluşlar, yurttaşlık haklarını ısrarla isteyecek bilgili kamuoyu, ya çok zayıftır, ya da hiç yoktur. Yerleşik düzen, siyasal süreci aynı zamanda hem doğrudan, hem de 'müşteri' siyasal kurumlar kanalıyla baskı altında tutmuştur. Kendilerini siyasal süreçten dışlanmış bulanların (yani gizli anlaşmalara davet edilmemiş ya da girmeyi reddetmiş olanların) bu işten bir çıkarı olmadığı için, politika sonunda sonucu sıfır olan bir oyun haline gelmiş, 'dışarıdaki' gruplarla 'içerdeki' gruplar müthiş bir iktidar mücadelesine başlamışlardır. Böyle olunca Doğu Pakistan'ın (1947–1971) Bengallileri, nüfusun çoğunluğunu oluşturdukları halde kendilerini siyasal süreçten dışlanmış, ekonomik pastanın da çok az bir parçasını alır durumda bulmuşlardır. Siyasal ve ekonomik haklarını almak için bastırdıklarında da 'içerdeki' grupla, yani Doğu Pakistan'ın yerleşik düzeniyle çatışmaya girmişlerdir. Batı Pakistan'ın Bengallileri sindirmek için askeri güç kullanma kararı sonucu, Bengallileri federasyon dışına itilmişlerdir.

Bu otoriter gelenek, 1985 yılında General Ziya ül Hak'ın askeri hükümeti tarafından anayasaya da sokulduğunda, güç dengesi bu sefer, başbakan lehine değil, cumhurbaşkanı lehine çarpılmıştır (o sırada görevde kendisi bulunuyordu). (Chase,Hill,Kennedy,2000,s.84) Cumhurbaşkanı artık başbakanı azletme ve seçilmiş Ulusal Meclis'i feshetme hakkına sahiptir. Bu durum, anayasanın parlamenter niteliği sulandırmış, seçilmiş meclisi ve siyasi hükümeti zayıflatmıştır. Cumhurbaşkanı tarafından, ordu komutanlarının da desteğiyle, peş peşe dört hükümet ve Ulusal Meclis feshedilmiş (Mayıs 1988, Ağustos 1990, Nisan 1993 ve Kasım 1996), bu olanak ancak son zamanlarda kaldırılmıştır. 1997 Nisan'ında parlamento, cumhurbaşkanının hükümeti lağvetme hakkını iptal etmiştir. Ne var ki, bu değişikliğin iktidar gücünü

başbakandan ve Ulusal Meclis'ten yana eğmeye yetip yetmeyeceğini söyleyebilmek için vakit henüz erkendir.

Demokratik siyasal kuvvetleri zayıf ve bölünmüş durumda tutan, olumlu katılımcı kurumların ve süreçlerin gelişmesini engelleyen daha başka gelişmeler de söz konusudur. Birincisi, General Ziya ül Hak'ın sıkıyönetim hükümeti (Temmuz 1977 - Aralık 1985) ve sivilleştirilmiş rejiminin (Aralık 1985 - Ağustos 1988), siyasal muhaliflerinin önüne set çekmek için siyaset dışı birimlere ve aşırı muhafazakâr İslamcı gruplara fazla yüz vermesidir. Bu dönemde devlet giderek otokratik bir hal almıştır. (Türkiye ve Pakistan İlişkilerinin Dünü-Bugünü-Yarını, 1995, s.21)

Ziya ül Hak böylelikle kendisine bağımlı geniş bir asalak grubu yaratmış, bunlar demokrasiyi küçümsemiş, sıkıyönetimin koruyucu desteği altında ulusal düzeydeki görevlere terfi etmişlerdir.

İkincisi, dindar İslamcı gruplar aynı zamanda demokratik sürece baskı uygulamış, bir siyasal gündem dikte etmeye kalkışmışlardır. Bu unsurlar 1979–89 tarihli Afgan savaşı zemini önünde güç kazanmış, maddi kaynakları ele geçirilince ileri silahlar temin etmiş, bunları da genellikle yurt içi bağlamda güçlerini sergilemek için kullanmışlardır. Ne var ki, onların giderek artan aktivizmine ve din kaynaklı şiddete rağmen, bu grupların da, kendi aralarındaki mezhep farkları ve kişisel anlaşmazlıklar nedeniyle, devleti ele geçirebilmesi pek olası değildir. Ayrıca, devletin kendisi de İslamcı bir gündemi izlediği için, bu grupların de kendilerini İslam'ın tek savunucusu olarak göstermesi oldukça zorlaşmaktadır. Devletle (Cezayir'de olduğu gibi) doğrudan çatışma ihtimalleri pek az olmasının yanı sıra, (İran'da olduğu gibi) devleti ele geçirme ihtimalleri de azdır. Bu İslamcı grupların politika yapımını etkileyebilmesi ancak kendileri dışındaki 'dinci olmayan' gruplarla el ele vermeleriyle, ya da devletin İslamlaştırma peşine düşmek için kendine ait nedenleri olmasıyla mümkün olabilmektedir. Ama yine de, devletin bir 'havuç ve değnek' politikası benimsemesi ve bunu yaparken İslamın bazı unsurların kendi gündemine katması, bu grupların sokaklardaki gücünü azaltmak için iyi bir politika olarak gözükmektedir.

Yönetişim sorununa katkıda bulunan ve bu nedenle istikrara ve düzenli siyasal değişime karşı tehdit oluşturan üçüncü önemli neden de, Pakistan'ın etnik, dil, bölge ve kültür çeşitliliğini çoğulcu ve demokratik bir çerçeveye oturtmayı başaramamış olmasıdır. Pakistan'da gücü ellerinde tutan seçkinler, İslam kimliğinin bölgesel ve etnik kimlikleri geride bırakacağından son derece emin olduklarından, çeşitli gruplara ve bu grupların taleplerine karşı sert bir tutum benimsediler, otoriter idari çözümler uyguladılar, böylelikle de uluslaşma sürecini zorlaştırdılar. Oysa bu kişilerin göremediği şey, Pakistanlıların ikili kimliğe sahip olduğu, hem Müslüman hem de Pencaplı, ya da Bengalli, ya da Sindhi, Baluş veya Pathanlı olabildiği gerçeğiydi. (Rizvi Gowher,1986,s.17) Pakistan'ın ayrılması ve 1971 yılında Bangladeş'in kurulması, onların bu gerçeği anlayamamasından kaynaklanmıştır. 1971 sonrası dönemde Pakistan hükümeti bu stratejisini yeniden gözden geçirmiş, etnik kimliklere karşı daha esnek ve ılımlı bir yaklaşım benimsemiş, sertliğe ancak bazı durumlarda başvurmuştur. 1985'de demokrasiye dönüş, gerilimi yeniden gevşetmiştir.

Hükümetle muhalefet, gücün kullanımında yer değiştirmiş, o güne kadar aşırı milliyetçi-ayrılıkçı olan gruplar yeniden seçim sürecine dönmüştür. Seçim sürecinin yeniden dirilmesiyle siyasal çatışmaların ılımlıya dönmesi, gerek kentsel çürüme ve gerekse silahların yaygınlaşması olgularına rağmen (ikisi de aşağıda tartışılacaktır) Pakistan'ın yeniden bir çökme yaşamayacağına ilişkin iyimserlik duyguları vermektedir.

Bu sorunlara ek olarak siyasal düzenin zayıflığı, askeri kesimin siyasal süreçte merkez rolünü sürdürmesini kolaylaştırmaktadır. Pakistan'ın çok profesyonel ve disiplinli ordusu, siyasal sistemin istikrarının ve sürekliliğinin teminatıdır. (Chase,Hill,Kennedy,2000,s.85) Ama aynı ordu, çok çarpık etnik bileşimi nedeniyle, etnik-dilsel baskılara cevap verebilecek durumda da değildir. Ayrıca, doğrudan askeri yönetim, yöneticisi ne kadar uzun süre iktidarda kalırsa kalsın ya da çekileceği zamanın sonrası için ne kadar dikkatli bir siyasal sistem yaratmış olursa olsun, her seferinde ciddi bir meşruiyet kriziyle de karşılaşır.

Anayasa yönetimin şimdiki güç düzeni -yani seçilmiş bir hükümetle

oldukça güçlü bir cumhurbaşkanının ardında ordunun en üst komutanları-otoriter geleneği demokrasiyle yumuşatmaktadır. Burada üçlü bir iktidar denklemi söz konusudur, cumhurbaşkanı, başbakan ve genelkurmay başkanı vardır, yerel olarak bu üçlüden Troika diye söz edilmektedir. Bu düzenlemeler, ordunun iktidarı ele almaksızın siyasal sürece katılabilmesine olanak tanımış, böylelikle seçim sürecini ve ülke işlerinin siyasal liderlikçe yönetilmesini kolaylaştırmıştır. Ne var ki, siyasal istikrar yine de Troika'nın düzgün işleyişine bağlıdır. Eğer Troika'da gerilim çıkarsa, siyasal karmaşa ve belirsizlikler artar; genellikle de, zayıf ve bölünmüş siyasal güçlerin temsilcisi olan başbakan, iktidarını korumakta zorlanmaya başlar.[52] Nawaz Şerifin ikinci hükümeti döneminde, kendisi anayasayı değiştirerek cumhurbaşkanının yetkilerini azaltmış, başbakan'ın yetkilerini ise arttırmıştır. Ne var ki bu da başbakanın durumunu, siyasal sistem üzerinde tek başına etkili olmasını sağlayacak kadar iyiye götürememiştir. Askeri kesimin nüfuzu aynen devam etmiş, başbakan etkin bir siyasal yönetim sağlayabilmek için yine cumhurbaşkanıyla ve genelkurmay başkanıyla uyum içinde çalışmak zorunda kalmıştır. 1997 Kasım'ında cumhurbaşkanıyla Yüksek Mahkeme başkanı arasında anlaşmazlık çıkınca, Şerif hükümeti birdenbire işlemez hale gelmiştir. Genelkurmay başkanının desteği olmazsa, hükümet, yerini koruyabilecek durumda değildir. Gelecekte de devam edeceğe benzeyen bugünkü güç paylaşımı düzeni, yerleşik düzenin üstünlüğüne, ekonomik eşitsizliklerin büyüklüğüne, etnik ve dilsel çeşitliliğe, dinsel-mezhepsel ayrımlara, cılız bir demokrasi kültürüne, gelişmemiş bir sivil topluma rağmen, bir tür demokrasi görünümü içinde istikrarı ve sürekliliği de sağlayabilmektedir. (Chase,Hill,Kennedy,2000,s.85)

---

[52] Mayıs 1988, Ağustos 1990, Nisan 1993 ve Kasım 1996'da seçilmiş hükümetler cumhurbaşkanı tarafından feshedilmiş, meclisler dağıtılmıştır. Yeni genel seçimler, Kasım 1988, Ekim 1990, Ekim 1993 ve Şubat 1997'de yapılmıştır.

Şekil–3 Pakistan Devlet Başkanı Pervez Müşerref

General Pervez Müşerref 1999'da yaşanan kansız bir darbeyle iktidarı ele geçirdi. Bu darbe uluslararası toplumun tepkisini çekerken, Pakistan'ın Uluslar Topluluğu üyeliğinin askıya alınmasına yol açtı.

Müşerref üzerindeki uluslararası baskılar, 11 Eylül 2001'de ABD'ye düzenlenen saldırılar ardından Afganistan'a düzenlenen operasyona destek vermesiyle hafifledi ve yönetimi uluslararası toplumca tanınmaya başladı. (Murnock,2006,s.3)

2002 Nisan'ında yapılan bir referandum ardından, Müşerref beş yıl daha iktidarda kalma hakkı kazandı.

Seçilmiş bir meclisi feshetme yetkisini de elde eden Müşerref, 2002 Ekim ayında genel seçime gidilmesiyle askeri yönetimden sivil yönetime geçileceğini ilan etti. Bu seçimi Müşerref'e yakın Mir Zaferullah Cemali kazandı ve başbakan oldu.

Pakistan'da ordunun üst düzeylerindeki pek çok yetkilinin aksine, Müşerref'in kökenleri Hindistan'a dayanıyor. 1943'te Delhi'de doğan Müşerref'in ailesi, Pakistan'ın kurulması ardından bölgeye göç etti. Ancak

çocukluğunun önemli bir bölümünü babasının görevi dolayısıyla Ankara'da geçirdi. Bu nedenle akıcı bir Türkçe konuşuyor.

Müşerref'in ordudaki kariyeri ise 1964'te başladı. Bu süre içinde İngiltere'de askeri eğitimler aldı. Müşerref, Benazir Bhutto'nun başbakanlığı döneminde askeri operasyonlardan sorumlu komutan oldu, 1998'de de ordu komutanlığına atandı.1999'da Keşmir konusunda Hindistan ile yaşanan kriz sırasında düzenlenen basın toplantıları ile tanınan bir sima haline geldi.

Ancak Keşmir'deki militanların çekilmesi yolundaki talimatı ardından, dönemin başbakanı Nawaz Şerif ile görüş ayrılığına düştüler. Müşerref ordu komutanlığından alınması üzerine darbe yaparak Nawaz Şerif yönetimine son verdi. Pakistan darbe sonucu dünya kamuoyu tarafından kınandı. (Kronstadt, 2005,s.4)

Pervez Müşerref'in yakın çevresinden olan bankacılık kökenli Şevket Aziz, 2004 Ağustos ayında bu göreve başladı.

Aziz'in başbakanlığının onaylandığı parlamento oturumunda muhalefet ise çekimser oy verdi. Aziz, daha önce hükümette maliye bakanı olarak görev yapmış ve ekonomide canlanma sağlamıştı. Aziz, devlet denetimindeki işletmelerde özelleştirmeye gitmeyi hedeflemektedir. Aynı zamanda Pervez Müşerref'in İslamı modernizmle buluşturan "ılımlılık" politikasının takipçisi olacağını belirmiştir. (Karamat,2006)

- Dışişleri Bakanı: Hurşid Mahmud Kasuri
- Savunma Bakanı: Rao İskender İkbal

5.3. Ekonomik Yapı

5.3.1. Pakistan Ekonomisi Genel Değerlendirme

Zayıf sosyal yapının yanında Pakistan dünyanın endüstriyel olarak geri kalmış ülkeleri arasında en düşük gelir seviyelerinden birine sahiptir. Bağımsızlık mücadelesi sırasında ülkede endüstri yoktu ve şehirleşme düzeyi çok düşüktü. (Bhatia,1979,s.2) İlerleyen zaman içinde Pakistan 1980'li yılların sonlarından itibaren dışa açık bir pazar ekonomisi modeli izlemeye başlamıştır. Bu çerçevede oluşturulan ekonomik planlar, uluslararası finansal kuruluşların ve gelişmiş ülkelerin doğrudan finansal desteğini de almak suretiyle, yabancı sermaye yatırımlarının ve ihracatın teşvik edilmesini, makroekonomik istikrarın sağlanmasını, gelir dağılımının düzeltilmesini, özel sektörün ekonomideki etkinliğinin arttırılmasını v.b. öngörmüştür. Bu dönemde oluşturulan tüm kalkınma planlarının temelini ihracata dayalı bir sanayileşme ve büyüme modeli oluşturmaktadır.

Ancak, ülkenin ekonomik ve sosyal altyapısındaki eksiklikler, siyasi istikrarsızlık, kuraklık, salgın hastalık ve seller gibi doğal afetler, ticaret açığının ve kamu maliyesindeki dengesizliklerin giderilmesi yönünde gerçekleştirilen, IMF tarafından da 1999 yılından itibaren finansal açıdan desteklenmeye başlanmış bulunan ekonomik politikaların sonuçlarının istenen seviyelere ulaşmasını engellemektedir. (Pakistan Ekonomisi,2004,s.4) Bunun yanında iç terör odaklarının tam olarak belirlenememesi dış yatırımın ülkeye gelmesini engellemektedir. (Safdar,2004,s.2)

Pakistan'a karşı 1998 yılında "nükleer denemeler krizi" sonrasında uygulanmaya başlanılan ekonomik yaptırımlar ve bu yaptırımların hemen sonrasında ülkeden döviz kaçışını durdurmak üzere dönemin hükümetinin kambiyo rejiminde döviz transferinin durdurulması yönünde aldığı kararlar, ardından da dış borç ödemelerinin dondurulması suretiyle bir çeşit moratoryum ilan edilmesi sonucunda, zaten birçok özelliği ile gayet olumsuz sinyaller veren ülke ekonomisinin güvenirliliği uluslararası platformda en alt seviyeye inmiştir.

Şimdi bile, bağımsızlıktan 59 yıl sonra Pakistan'ın ağır ekonomik koşulları devam etmektedir. Zayıf ekonomik koşullar son zamanlardaki gelişmelerden ziyade uzun dönemli problemlerin sonucudur. (Jan,1999,s.708) Bu dönemde ülke bu ekonomik kriz şartları içerisinde yönetilmeye çalışılırken rejimin tehlike sinyalleri vermeye başlamasıyla birlikte, IMF görüşmeleri devam eden Yapısal Uyum İmkânı Programını hayata geçirerek 550 milyon ABD Dolarlık bir kredi paketini serbest bırakmıştır. Bunun hemen arkasında da Paris Klubü çerçevesinde, vadesi geçmiş 550 milyon ABD Dolar ve vadesi henüz gelmemiş 2,8 milyar ABD Dolar olmak üzere toplam yaklaşık 3,3 milyar ABD Dolarlık dış borç erteleme anlaşmalarının müzakereleri başlamıştır.

Ancak, 1999 Ekiminde askeri kanadın yönetime el koyması, ekonomik güvenirliliğe ikinci darbeyi vurmuştur. Bu dönem zarfında 1998 yılı başında Pakistan'ın B + olan kredi notu (Standard and Poors) 1999 Kasım ayında D'ye gerilemiştir. (Pakistan Ekonomisi,2004,s.4)

Ancak yeni yönetimin ekonomi yönetiminde profesyonel kadrolara yer vermesi ve Aralık 1999 ayında açıkladığı Ekonomik Programda, dış borçlarına bağlı olduğunu ve IMF'nin programı paralelinde bir ekonomik kalkınma planı hazırladığını ilan etmesi, bu açıklamanın hemen ardından da ülkeye taze döviz girişinin önündeki en önemli engel olarak duran kambiyo rejiminde gerekli değişiklikleri yaparak, hemen hemen % 100 döviz transferine izin vermesi, diğer taraftan, ekonominin kayıt altına alınması, ülkeye kaçak mal girişinin engellenmeye başlanması, verginin tabana yayılması, yolsuzlukla mücadele, özelleştirmenin hukuksal bir temele oturtulması v.b. yapısal değişiklik kararları alınması, dünya finans çevrelerinin ve yabancı yatırımcıların Pakistan'a yönelik olumsuz tavırlarında bir yumuşamaya neden olmuş ve ülkedeki gelişmeler bu çevrelerce yakından izlenmeye başlanmıştır. 21nci yy.'ın başında bunları yaşayan Pakistan kuruluşunu müteakip birkaç yıl ekonomik gelişime yönelik uzun vadeli plan yapmak yerine acil olan problemlerle başa çıkmaya çalışmıştır. (Kukreja,1991,s.50)

Diğer taraftan, yeni yönetimin Aralık 1999 ayında vadesi geçmiş ve 2002 yılına kadar vadeli olan Eurobond kâğıtlarının vadesini uzatmak yönünde “gönüllü katılım” çağrısı, yaklaşık %90 oranında kabul görmüş ve toplam bedeli yaklaşık 1 milyar ABD Doları olan söz konusu kâğıtların vadeleri en uzun vade 2005 yılına kadar olacak şekilde ertelenmiştir.

Söz konusu olumlu gelişmeler kredi değerlendirme kuruluşlarınca dikkate alınmış ve Pakistan’ın kredi notu B- ye yükseltilmiştir.

Aynı çerçevede IMF’de Mart 2000 ayından itibaren Pakistan hükümeti ile görüşmelere yeniden başlamış, çok sayıda ziyaretin sonunda teknik heyetler IMF yönetimine raporlarını sunmuşlardır. IMF heyeti raporu, Pakistan’ın ekonomik programında öngördüğü yapısal değişiklikler istenen seviyede gerçekleştirilmemiş olmasına rağmen, izlenen politikaların doğru istikamette olması ve yönetimin demokrasiye geçiş yönündeki taahhütlerinin dikkate alınmasını önermiştir. (Pakistan Ekonomisi,2004,s.5) Bu çerçevede, Kasım 2000 ayı sonu itibariyle, IMF Direktörler Kurulu Pakistan’a 10 aylık bir süre zarfında 465 milyon SDR (yaklaşık 596 milyon ABD Doları) “standby” imkânı sağlamıştır. Kredi 2001 yılı sonuna kadar dilimler halinde kullandırılmıştır.

IMF’in Pakistan’a sağladığı “standby” kredisi, gittikçe sıkışan likiditeye önemli bir rahatlama getirmiş olmasının yanı sıra, Paris Kulubü çerçevesinde borç erteleme anlaşmaları imzalama sürecine devam edilmesini sağlamıştır. Paris Kulubü borç erteleme anlaşmalarında, IMF ile gerekli anlaşmaların imzalanmaması durumunda, anlaşmaların yürürlükten kalkacağı maddesi bulunmaktadır. Bu noktada IMF’nin Pakistan’ın yeniden kredilendirilmesine ilişkin olarak aldığı karar, hukuksal anlamda eski borç erteleme anlaşmalarının devamını sağlamış ve yeni borç erteleme anlaşmaları müzakerelerine başlamak için hukuksal ve psikolojik bir platform oluşturmuştur.

IMF kredisinin açılmış olmasının Pakistan ekonomisine sağladığı diğer önemli dolaylı katkı ise, Dünya Bankası, Asya Kalkınma Bankası gibi uluslararası finansal kuruluşlar ile diğer uluslararası ve ulusal kredi

kuruluşlarının ve uluslararası yatırımcıların Pakistan'ın mali güvenilirliği konusundaki tereddütlerini bir ölçüde gidermiş olmasıdır. Bu çerçevede, söz konusu uluslararası finans kuruluşları Pakistan'a yönelik kredi hatlarını yeniden hayata geçirmeye başlamışlardır.

2000–2001 Mali Yılı sonu verilerinin hedeflere tam olarak ulaşılamasa da, büyük oranda devamını sağlamıştır.

Pakistan ekonomisinin 2002 ve 2003 mali yılında oldukça iyi bir performans sergilediği görülmüştür.11 Eylül sonrasında Pakistan'ın dış ilişkilerinde yaşanan önemli gelişmeler doğrudan veya dolaylı olarak birçok makro-ekonomik göstergeyi olumlu bir şekilde etkilemiştir. Ticaret açığı 2001 yılına oranla daha da düşerken, 2002 yılının ikinci yarısında artmaya başlayan ihracat önceki yılın düzeyine ulaşmış, ithalat düşmüş, cari hesap fazla vermiştir. 2003 yılında ise dış ticaretteki olumlu gelişmeler devam etmiş ve ihracat hedeflenenin üzerinde gerçekleşerek yaklaşık 11.2 milyar dolara ulaşmıştır. İthalat ise 12.2 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Dış ticaret açığı da gecen yılın mali dönemine göre 1.2 milyar dolardan 1 milyar dolara gerilemiştir. İşçi transferlerindeki büyük artış, artan resmi transferler ve faiz ödemelerinden sağlanan tasarruflar Pakistan Merkez Bankası'na döviz rezervlerini en yüksek seviyesine çıkarma imkânı sağlamıştır. Döviz alımı suretiyle enjekte edilen rupi likiditesi Pakistan Merkez Bankası'nın para politikasını kolaylaştırmıştır. (Pakistan Ekonomisi,2004,s.6) Değer kazanan rupi ithal girdi maliyetlerini düşürürken enflasyon % 3.1'e inmiş, dış borç yeniden yapılandırma ve yurt içi borçlardaki daha düşük faiz oranları borç servisi yükünde azalmaya neden olmuştur. 2003 yılı mali döneminde Asya Kalkınma Bankası (ADB)'na olan yüksek faizli borçlardan 1.1 milyar doları vadesinden önce ödenerek büyük bir saygınlık sağlanmıştır. Bu da hükümetin finansal açığı kapatma gayretlerini desteklemiştir. Yabancı piyasalarda hızlı değer kaybı, kötü yönetim, zorunlu ihtiyaçlarında fiyat artışı, stokçuluk, karaborsanın yarattığı hayal kırıklığı Pakistan'ın kat ettiği mesafe takdire şayandır. (Hassan,2000,s.25)

Dış ekonomik ilişkilerdeki iyileşmelerin etkileri göz ardı edilemezse de, göstergelerin 11 Eylül olaylarından önce de iyiye doğru bir eğilim yakaladığı

bir gerçektir. Önceden var olan bu iyileşme trendi 11 Eylül olaylılarından sonra 2002 mali yılında ivme kazanmıştır. 2003 Pakistan'ın hem politik-diplomatik hem de ekonomik alanda oldukça başarılı sayılabileceği bir yıl olmuştur. Ekonomik alanda hedeflenen makro ekonomik büyüklüklere ulaşılması ve SAARC üyesi ülkeler ile Serbest Ticaret Anlaşmasının (SAFTA) imzalanması, politik-diplomatik alanda ise özellikle SAARC görüşmeleri sırasında Keşmir nedeniyle sürekli gerilim yaşanan sinir komsusu Hindistan ile olumlu siyasi gelişmelerin yaşanması Pakistanın başarısı sayılabilir.

Bu temel olumlu göstergelere rağmen ekonomi 2002 yılında bazı olumsuzluklar da içermiştir. Reel milli gelirdeki % 3.6'lık artış daha çok bir kaç alt sektörden kaynaklanmıştır. Arka arkaya üç yıldır devam eden su sıkıntısı temel tarımsal ürünlerin düşmesine yol açmıştır. Genel % 1.4'lük tarımsal büyüme neredeyse tamamen hayvancılık sektöründeki performans yüksekliğine bağlı kalmıştır. İmalat sektörü daha iyi bir performans sergilemiştir. 2002 yılındaki % 4.4'lük artış esas itibariyle bir önceki yılın % 7.6'lık oranından düşükse de Afganistan'daki çatışmalar ve Hindistan ile sınır sorunları nedeniyle ekonomik ortamdaki belirsizlikler olumsuz etkilemiştir. Yerel ekonomiyi hedef alan bazı sektörler (elektronik, otomobil imalatı, şeker vb.) yılın büyük bölümünde oldukça iyi bir performans sergilemiştir. (Pakistan Ekonomisi,2004,s.7) Batı pazarlarına daha fazla giriş imkânı elde etmesi ve faiz oranlarındaki önemli düşüş tekstil sektörünün 2002 yılı ikinci yarısında canlanmasına katkıda bulunan faktörler olmuştur. Sonuç olarak, % 5.1'lik büyüme ile hizmet sektörü 2002 yılındaki büyümeye damgasını vurmuştur.

2003 yılında ise % 5.08 oranında GDP büyümesi gerçekleşmiştir. Bir önceki yıl kuraklık nedeniyle daralan tarım sektörü bu yıl % 4.1 oranında büyürken, İmalat Sektörü % 73.67 oranında büyüyerek GDP artısında en büyük katkıyı sağlamıştır. Servisler sektöründeki büyüme ise % 5.34 oranında gerçekleşmiştir. Büyümenin dinamiği 2002 yılında bir önceki yıla göre % 6.19 artan Özel Sektör Yatırımlarının 2003 yılında 2002 yılına göre % 14.37 oranında artması olmuştur. 2003 yılında Kamu yatırımları da bir önceki yıla göre % 3.79 oranında artmıştır. Özel sektör yatırımlarının 2003 yılı

büyümesine büyük katkısının olması önümüzdeki yıllarda da GDP büyümesinin devam edeceği izlenimini vermektedir.

6. PAKİSTAN'IN KOMŞU ÜLKELER, BÖLGESEL VE KÜRESEL GÜÇLERLE İLİŞKİLERİ

6.1. Pakistan ve Hindistan Arasındaki Sorunlar

6.1.1. Ayrılmadan Kaynaklanan Sorunlar

Hindistan'la Pakistan arasında anlaşmazlık kuruluşlarından bu yana devam etmektedir. Hindistan ayrılığı hiçbir zaman içine sindirememiştir ve tüm karşı koymaların içinde bulunmuştur. (Gupta,1966,s.145) Bunun en önemli sebebi Hindistan'ın başlangıçta Pakistan'ın bağımsızlığına karşı çıkmasıdır. (Arı,1994,s.37) Hint yarımadasında yaşayan Müslümanlar, Hindistan hükümetinin Müslümanların haklarını gözetmediği ve Müslümanları temsil etmediği gerekçesiyle bu devletten ayrılma talebinde bulunmuş ve uzun süren bir mücadelenin sonunda bu amaçlarına ulaşmışlardı.

Hindistan, Pakistan'a karşı ilk kinini Doğu Pakistan (Şimdiki Bangladeş) ve Batı Pakistan (Şimdiki Pakistan) arasına fitne sokarak birbirleriyle savaşmalarına sebep olmakla çıkardı. Dolayısıyla çıkan savaş neticesinde Doğu Pakistan ile Batı Pakistan ayrılıp iki devlet oldu ve Doğu Pakistan Bangladeş adını alırken, Batı Pakistan da Pakistan İslam Cumhuriyeti olarak kaldı. Bu hadisede Hindistan, savaşı kızıştırmak amacıyla Doğu Pakistan'ı desteklemişti. Ancak savaşın bitmesinden sonra her ikisine karşı düşmanlık ve kinini sürdürmeye devam etmektedir.

Büyük ölçüde dini nedenlere dayanan bölünmeyle beraber bir takım sorunlar da gündeme gelmiştir. Hindistan'da kalan 40 milyon Müslüman belirli bir azınlığı oluştururken aynı zamanda iki ülkeyi zaman zaman çatışma noktasına getirecek bir sorunun da temelleri atılmış olduğu değerlendirilmektedir. Günümüzde bu rakam 280 milyon civarında ve toplam Hindistan nüfusunun % 28'ini meydana getirmektedir.

Zaman zaman Pakistan ve Hindistan arasında "barış" amaçlı diplomatik girişimler ve görüşmeler yapılmıştır. Pakistan Devlet Başkanı Pervez Müşerref'in iş başına gelmesinden sonra yakınlaşma dönemi başlatılmıştı.

Ancak Hindistan'ın sömürgecilik zihniyeti yüzünden ve askeri / nükleer gücünü kullanarak son gerginlik devam etmektedir.

6.1.2 Keşmir Sorunu

Şekil–4 Jammu-Keşmir'in Tartışmalı Kısmı

Her ne kadar tehdit gerçek veya hayali ise de, Pakistan'ın Keşmir politikası fazlasıyla politize ve esnek konuma gelmiştir.(Ribat Dergisi,Temmuz 2002) Bunun sebebi de Pakistan'ın milli kimliği ve yerel halkın çatışmalara olan desteğidir. (Blom,2002,s.283-309) Pakistan'la Hindistan arasında en önemli sorun Keşmir sorunudur. Hint yarımadası Müslümanları ayrı bir devlet kurarlarken herhangi bir ulusal kimliği değil "Müslüman" kimliklerini esas almışlardı. Dolayısıyla yapılan anlaşmaya göre Müslümanların çoğunlukta olduğu bölgelerin tümünün kurulacak Pakistan devletine ilhak edilmesi gerekiyordu. Buna göre de Keşmir eyaletinin tamamının Pakistan'a verilmesi gerekiyordu. Fakat Hint yarımadasını uzun süre sömürgesi olarak yöneten, çekilirken de güdümünde kalmasını isteyen

İngiltere, Keşmir eyaletinin ikiye bölünmesine ve bir bölümünün Pakistan'a verilip diğer bölümünün Hindistan sınırları içinde kalmasına imkân sağladı.

Günümüzde iki ülke arasındaki meselenin mihverini Keşmir sorunu oluşturmaktadır. Keşmir'in bir bölümü Pakistan yönetimindedir ve burası "Azâd Keşmir (Özgür Keşmir)" olarak adlandırılmaktadır. Ancak önemli bir kısmı hâlâ Hindistan işgali altındadır. Hindistan işgali altındaki Keşmir'in de nüfusunun % 85'den fazlası Müslüman'dır.

BM Keşmir halkı arasında Pakistan veya Hindistan'dan hangisini tercih ettikleri konusunda bir referandum yapılmasını kararlaştırdığı halde Hindistan bu kararı uygulamadı. Hindistan bu kararın uygulanması durumunda Keşmir ahalisinin büyük bir çoğunluğunun Pakistan'ı tercih edeceğini biliyordu. Bu yüzden kararı bugüne kadar uygulamış değildir. Hindistan Keşmir'deki Müslümanları ağır bir zulüm ve işkence ile yönetim altında tutmaya devam etmektedir.

Pakistan da Keşmir meselesini bir ulusal dava olarak sahiplenmektedir. Hindistan, Keşmir meselesini sürekli gündemde tutmaya ve Pakistan'ı kendisi için büyük bir tehdit olarak göstermeye çalışmaktadır. Gerek Pakistan'dan ve gerekse Çin'den kaynaklandığını ileri sürdüğü tehditlere karşı da nükleer silahlar geliştirme yoluna gitmiştir.

Hindistan, Pakistan'ın Keşmir davasına sahip çıkmasını ve bu davayı bir ulusal dava olarak görmesini "teröre destek vermek" olarak nitelendiriyor. Hindistan'ın bu yangına körükle gitme amaçlı tutumuna ABD ve İngiltere de destek vermektedir.

Pakistan'ın kuzeyinde bulunan Jammu-Keşmir, verimli topraklara sahiptir ve çok miktarda buğday ve pirinç yetiştirilmektedir. Yüzölçümü 138.000 km^2 olan Keşmir, Kuzeyde Afganistan'a ve Çin'e, güney ve batısında Pakistan'a, doğu ve güneyinde ise Hindistan'a komşudur. Jammu-Keşmir'in yüzölçümü, eyalette çatışmaların başladığı 1947 öncesinde, 222.000 km^2'dir ve başında Sih Maharaca Hari Sing bulunmaktaydı. (Varshney,1991,s.1007) Çatışmaların arkasında 1949'daki ateşkes anlaşmasıyla, Azad-Keşmir ve Muzaffarabad'ı içeren 84.000 km^2'lik kısmı

Pakistan'ın kontrolünde kalırken, 138.000 km^2'lik üçte ikilik kesimi Hindistan'ın denetimine geçmiştir. Bugün ise sadece Müslüman nüfus 15 milyon dolayındadır. (Nasir,2004,s.4-3)

Ayrıca coğrafik itibarıyla Keşmir, Pakistan ve Hindistan arasında bir tampon bölge olarak bulunmaktadır. Bütün yollar Pakistan ile bağlantılı, demiryolu hattı Pakistan üzerinden geçiyor hatta trafik ve genel ticaret Pakistan üzerinden yapılmaktadır.

Keşmir iki nedenle Pakistan için büyük öneme sahiptir. Öncelikle halkının yaklaşık % 85'i Müslüman olmasından dolayı Pakistan'ın bir parçası sayılmakta ve bu nedenle Keşmir'de yaşayan Müslümanlar da Pakistan'la birleşmek istiyorlar. İkinci olarak, Keşmir Pakistan için ekonomik açıdan da büyük önem taşımaktadır. İndus suları ve kolları Keşmir'in dağlık bölgelerinden geçmekte ve bu nedenle Pakistan nehrin üst kesimlerini denetimi altında bulundurmak istemektedir. Ayrıca Pakistan, enerji ihtiyacını bu bölgedeki hidroelektrik tesislerinden sağlamak istiyor. Hindistan ise % 15 oranında Hindu'ların yaşadığı bölge üzerindeki denetimini kaybetmek istemediği gibi, Pakistan'ın bölgeyi egemenliği altına alarak avantajlı bir konum elde etmesine de izin vermek istememektedir. Zaten Keşmir'in hâlihazır statüsü de Hindistan'ın Pakistan'ın varlığını kabul etmediğinin göstergesidir. (Taylor,2004,s.24)

Hindistan zaten haksız bir şekilde Keşmir topraklarında yarım milyon asker bulunduruyor ve bu bölgedeki nüfusun % 85'e yakınını oluşturan Müslümanları sürekli sıkıyönetim altında tutmaktadır. Sıkıyönetim adı altında uygulanan vahşette büyük çoğunluğu sivil olmak üzere milyonlarca insan mağdur edilmektedir. Kısacası Keşmir, Hindistan'ın Kosova'sı niteliğinde olduğu değerlendirilmektedir.

6.1.3. Nükleer Gerginlik

Hindistan'la Pakistan arasında Mayıs 1998'de nükleer silah denemelerinden dolayı bir gerginlik yaşanmıştı.(Cuma Dergisi,Kasım 2001) Hindistan'ın bazı nükleer denemeler yapması üzerine Pakistan da elinde bir caydırıcı güç olması amacıyla aynı sayıda nükleer deneme yapma yoluna

gitmişti. Çünkü Pakistan karşısındaki en büyük tehdit Hindistan olduğundan onun silahlanma konusunda gösterdiği gayrete karşı Pakistan da eşit bir gayret sarf etme ihtiyacı duyuyordu.

Ancak, çağdaş sömürgeci güçler Pakistan'ın caydırma amaçlı olarak nükleer silahları üretmesi karşısında baskı yapmaktadırlar. Oysa Pakistan bu silah gücüne sahip olmasaydı belki saldırgan tutumlarıyla bilinen Hindistan yönetimi bugün Pakistan'a saldırmaktan kaçınmazdı. Ayrıca, Pakistan için nükleer güç olmak, Hindistan'ın konvansiyonel üstünlüğünü dengeleme aracıdır. (Schaffer,Winter 2002-03,s.172)

6.1.4. Kargil Sorunu

2001 yılında Pakistan ve Hindistan arasında yine Keşmir'e bitişik Kargil bölgesinde sınır çatışmaları başladı. Kara saldırılarında bozguna uğrayan Hindistan, bu kez hava saldırısı yolunu tercih etti. Bu saldırıda Pakistan hava sahasını ihlal eden iki uçağı Pakistan güçleri tarafından düşürüldü. Hindistan yönetimi bu uçakların kendi hava sahasında vurulduğunu iddia ediyor. Ama düşünmek lazım, nasıl oluyor da uçaklar Hindistan'ın hava sahasında vuruluyor da Pakistan'ın topraklarına düşüyor; uçaklardan birinin pilotu sağ olarak Pakistan topraklarında ele geçiriliyor, ölen ikinci pilotun cesedi yine Pakistan güçleri tarafından Hindistan yönetimine teslim ediliyor? Bütün gerçekler apaçık ortadayken Hindistan'ın son derece tutarsız iddialarda bulunarak Pakistan'ı suçlu çıkarmaya çalışması aslında gerginliği tırmandırmaktan başka bir şey değildir. (Nasir,2004,s.4-7)

Hindistan, problemin ana kaynağı olmasına rağmen gerginliği de yine o tırmandırmaya çalışmıştı. Fakat bununla birlikte doğrudan saldırıya geçme yoluna gitmekten de çekiniyor. Bunda en önemli caydırıcı unsur ise Pakistan'ın nükleer silah gücüne sahip olmasıdır. Bu durum ise Hindistan'ın tehditçi tutumu ve nükleer silah üreterek bölgede bir çıbanbaşı haline gelmesi karşısında Pakistan'ın da caydırıcı güç olarak aynı silahı üretmesinin haklı ve isabetli olduğunu gösteriyor.

6.1.5. Son Zamandaki Gerginlikler

Bu gerginliğin sebebi ise Hindistan'ın, 2002'de gerçekleşen parlamento baskının arkasında Pakistan'ın olduğunu iddialarına karşı askeri hazırlıklar yapmaya başlamasıdır.(Cuma Dergisi, Aralık 2001) Oysa Pakistan'ın Afganistan Operasyonu gibi zor bir dönemde Hindistan parlamentosuna baskın planlayarak başına yeni bir bela açması söz konusu olamazdı. Üstelik Pakistan böyle bir şeyi metot olarak şimdiye kadar hiç kullanmadı ve asla kullanamaz.

Baskın olayı ya Hindistan'ın kendi iç meselesiydi veya bir kışkırtma olayıydı. Ama Hindistan Pakistan'ın uluslararası platformda sıkıntı içine girmiş olmasını istediğinden böyle bir malzemeyi Pakistan aleyhine kullanmak istedi. Ayrıca Hindistan **"Teröre Karşı Savaş"** başlığı altında Pakistan'ı da hedef olarak almak istemişti.

Soğuk Savaş yılları boyunca Hindistan korkusu yüzünden ABD'nin desteğini arayan Pakistan'ın Amerika açısından stratejik değeri azalırken bu devletin Hindistan'la ilişkilerini geliştirme çabası içinde olması bu sürecin önünde önemli bir engel gibi görünmektedir.

Bu son gerginlikte, Hindistan'ın ABD desteği olduğu halde, Pakistan'a savaş açamamasının bir sebebinin, Pakistan'ın nükleer güce sahip olmasından ve Hindistan'ın büyük boyutlarda misillemeye maruz kalacağı düşüncesinden kaynaklandığı değerlendirilmektedir. (Arı,1994,s.148)

6.2. Keşmir'in Paylaşımı, BM Kararları ve Bugünkü Durumu

6.2.1. Keşmir'in Tarihi Geçmişi:

Keşmir'in nüfusunun Türk-Moğol imparatorluğu zamanından beri, ekseriyetini Müslümanlar teşkil ediyordu. (Türkiye ve Pakistan İlişkilerinin Dünü-Bugünü-Yarını, 1995, s.28) Halen nüfusun yüzde sekseni Müslüman, yüzde yirmisi de diğerleridir. Türk hanedanlarının bölgeye ilgisi ilk olarak Gaznelilerle başlar. (Toker,2003,s.5) Ancak bu ilgi bazılarının iddia ettiği gibi sadece bölgenin zenginlikleri için değildir. (Barthold,1981,s.364) Türk Moğol imparatorluğunun çökmesi üzerine, 75 rupi gibi çok itibari bir fiyatla Sih'lerin idarecilerinden olan Gulap Singh tarafından 1846 yılında İngilizlere satıldı. Daha önceleri 1840 yılında İngiliz Doğu Hint Kampanyasının eline düş-müştü. Bunu takiben Keşmir'in Müslüman halkı, Gayri Müslim idarecilerin amansız pençesi altında büyük zulüm ve katliamlara tabi tutuldular. Bu zulümlerle birlikte Hindu azınlığının köleliğini kabul etmeye zorlandılar. Bu elim şartlar altında yaşayan Keşmir halkı, yabancı toprak ağalarının eziyetlerinden kendilerini kurtaracak olan yeni genç devlet Pakistan'ın doğuşunu büyük bir heyecanla bekledi. Sir Cyril Radclıff, Pakistan ve Hindistan ülkeleri arasında hudut hatlarını çizmek için bölünmemiş Hindistan'ın Hindu ve pro Pakistan liderlerini kabul etti. Bölünmemiş Hindistan'ın Vikeroy'u olan Lord Mountbatten, çoğunlukla Müslümanların hâkim olduğu Pencap'taki Gurdaspur bölgesinin Hindistan'a verilmesini sağladı. Bu hareketle Mountbatten yalnızca, Müslüman nüfusu ile meskûn bir bölgeyi Hindulara peşkeş çekmekle kalmıyor, aynı zamanda çoğunluğu Müslüman olan Keşmir bölgesinde de ihtilaf tohumları ekiyordu. Gurdaspur bölgesi Kuzey ve Kuzeydoğu Himalayaları birbirine şerit halinde bağlayan tek arazidir. Sonuç olarak 14 ncü yüzyıldan itibaren 5 yy'a yakın bir süre Müslümanların elinde kalmış olan Keşmir'i 1819'da Sihler, 1846'da İngilizler Keşmir'i işgal etmişlerdir. İngilizler; Sihlerle savaşta İngilizlere yardımcı olan Mihrace Gulab Singh'e Keşmir vadisini 75 LAC Rupees'e sattılar.

Mart 1940'da Müslüman Birliğinin Lahor'da yaptığı toplantısında uzun zamandan beri Hindistan Müslümanlarının zihinlerinde canlılığını koruyan ''Hindu çoğunluğun yönetimi altında yaşamalarının imkânsızlığı ve Müslümanlar için ayrı bir ülke'' görüşü netlik kazanarak bir önerge biçiminde yazıya döküldü. (Sherwani,1986,s.8-17)

1947 öncesi dönemde Jammu ve Keşmir Britanya hükümetinin denetimindeki 560 devletten biriydi. (Lamb,1994,s.4) 3 Haziran 1947'de İngiliz Hükümeti, Alt Kıt'anın Hindistan ve Pakistan devletleri halinde bağımsız iki devlet olduğu hakkındaki kendi bölme planını aşağıdaki şekilde açıkladı:

14–15 Ağustos 1947'ye kadar temel olarak Müslüman çoğunluk bölgeleri Pakistan'ı ve Hindu çoğunluğu oluşturan bölgeler Hindistan'ı oluşturacak şekilde bölünecekti. Lord Montbatten'a göre ''Genel olarak coğrafi konum, halkın dini eğilimleri, çıkarları v.s. etkenler üzerinde durulacak hususlardır.'' (Hasan,1966,s.11-13)

(a) Yöneticiler; dini görevlerin müsaade ettiği ölçülerde ve onların arzuladıkları çerçeve içerisinde kalacaklar, özellikle idarecilerin sorumlulukları toplumun çoğunluğunun sorunları değil, dinsel konularla ilgili olacaktı.

(b) Devlet birleşmek istediği iki dominyonuyla kıtasal sınırlara sahip olmalıydı. 15 Ağustos 1947'ye kadar üç eyalet hariç (Janagarh, Haydarabad ve Keşmir) bütün eyaletler dominyonların birisiyle birleşmeyi tamamlamıştı.

Junagarh 15 Ağustos 1947'de Sir Şahnevaz Bhutto'nunda tavsiyesiyle Pakistan' iltihak ettiğini açıkladı. Hindistan 21 Ağustosta halkın görüşü alınmadan yapılan ilhak için protesto çekti. 5 Eylül'e kadar olumlu yanıt vermeyen Cinnah, bu tarihte talepleri kabul ettiğini açıkladı. Yani hukuksal açıdan bu devlet Pakistan toprağı olmuştu. Montbatten Cinnah'a protesto telgrafı çekerek bu ilhakı onaylamadığını belirtmiştir. (Çoudhiri,s.331-332) Junagarh ve Haydarabad'ın Müslüman yöneticileri Pakistan'a katılmak için karar verdiler. Fakat Hindistan önce Kasım 1947'de Junagadh'ı, işgal etti. İki

eyalette yöneticiler Müslüman, halkın çoğunluğu Hindu idi. Eyaletlerin bütünlüğü esastı. Hindistan'ın Keşmir için farklı standartları vardı. Halk Pakistan'ı istemesine rağmen Mihrace iki devletten birini tercih edemedi. Mihrace halkı oyalarken Hindistan ile anlaştı ve zaman kazanmaya çalıştı ve 26 Ekim 1947'de Hindistan'a katılım anlaşmasını imzaladı. (Toker,2003,s.33) Ekim 1948'de Haydarabad'ı işgal etti.

Halk ayaklandı. Mihracenin kuvvetleri ile yapılan savaşta Azad Keşmir'in tamamı ele geçti. Hindistan Mihrace'nin isteğiyle, Pakistan'da Müslümanların isteğiyle birliklerini bölgeye sevk ettiler.

1 Ocak 1948'de Hindistan, Pakistan'a karşı BM Güvenlik Konseyine resmen şikâyette bulundu. Buna karşılık Pakistan'da karşı şikâyette bulundu. Güvenlik Konseyi bunun üzerine Keşmir'deki hürriyet mücadelesini durdurdu ve ateşkesi sağladı. Keşmir tarafların ulaştıkları hat sınır olmak üzere iki parçaya bölündü. BM Güvenlik Konseyi'nin kararları Hindistan ve Pakistan tarafından kabul edildi. Bu kararların önemli kısımları;

13 Ağustos 1948 UNCIP (BM Hindistan ve Pakistan Komitesi)'in 3 ncü Bölümü;

"Pakistan ve Hindistan Hükümetleri; Jammu ve Keşmir eyaletlerinin gelecekteki statüsünün halkın kendi istekleri doğrultusunda tayin edeceklerini kendi arzularıyla kabul ve teyit ederler. Bunun neticesi olarak da; ateşkes anlaşmasının kabulü üzerinde her iki hükümet komisyonlar marifetiyle eşit ve adaletli şartların belirleneceği görüşmelerde bulunmaya rıza gösterirler."

UNCIP'ın 5 Ocak 1949 tarihli kararı;

"Hindistan veya Pakistan için Keşmir ve Jammu eyaletinin arazi sorununa, tarafsız hür bir plebisitle ve demokratik yollarla karar verilecektir."

Hindistan bugüne kadar bu kararların hiçbirini tutmamıştır. Bölgede 600.000 kişi civarında bir güç bulundurması, bölgenin öneminin ve hangi şartlarda elde tutulduğunun göstergesidir ve ayrıca zaten konum itibariyle Hindistan'ın kuzeyinde ve Aya'nın hemen hemen ortasında yer alması

sebebiyle ‘’Asyanın kalbi’’ ve ‘’Hindistan alt-kıtasının tacı’’ konumundadır. (Ahmad Haca,1999,s.15)

6.2.2. Demografik Yapısı

Çoğunlukla Müslüman olan Keşmir’de derin vadiler içinde komün hayatı yaşayan Hintliler, Müslümanlar ve Budistler belli bölgelere dağılmıştır.(Akar,2002,s.4-26) Bölgenin farklı kısımlarında çeşitli diller konuşulur, en yaygın olanları ise Keşmirce, Punjabça, Doğrice, Gajra, Tibetçe’dir.

Azad Jammu-Keşmir halkı Rajputlar, Moğollar, Aranlar, Abbasiler, Sudanlılar, Seyidler, Jatlar ve Gujerlerden oluşur.

O gün için (1947’de) Keşmir’de yaşayan 4 milyon nüfusun % 80’i Müslümanlardan meydana gelmekteydi. Çeşitli kaynaklara göre 1990 yılında Jammu-Keşmir bölgesinin nüfus yapısı şu şekildeydi:

Hindistan’ın elindeki Keşmir	8.000.000
Azad Jammu-Keşmir	2.386.000
Gilgit ve Baltistan	1.000.000
Pakistan’da yaşayan kaçaklar	1.500.000
Diğer ülkelerde yaşayan kaçaklar	40.000
TOPLAM	13.286.000

6.2.3. Keşmir’in Hukuki Statüsü

Katılım senedinin Keşmir Mihraceleri tarafından imzalamasından sonra, Hindistan Başbakanı Nehru değişik vesilelerle Keşmir Halkının Keşmir’in geleceği hakkında alacakları kararın hilafına Keşmir’i Hindistan’ın bir parçası yapmak niyetlerinin olmadığını Pakistan hükümetine açıklamıştır. 1947 yılının Ekiminde bu eyaletteki durum Hindistan ve Hükümdar Dogra müşterek kuvvetlerinin kontrolünün dışına çıktığında, Hindistan Güvenlik Konseyi’ne

başvurmuş, alınan bir kararla Jammu-Keşmir geleceğinin özgür bir plebisitle belirlenmesi için BM Komisyonu vasıtasıyla Pakistan ve Hindistan arasında bir ateşkes ilan edilmiştir. Ateşkesten sonra plebisit ile ilgili karşılıklı çabalar sürmüş ancak eyaletin hukuki durumu değişmemiştir. 1956 yılında Hindistan Jammu-Keşmir'i siyasi yoldan ilhak etmek girişiminde bulunmuş, ancak Pakistan BM'e konuyu götürerek var olan statüyü teyit ettirmiştir.

Değişmeyen durum daha sonra iki ülkeyi iki kere savaştırmıştır. Daha sonra 90'lı yıllarda silahlı çatışmalar devam ede gelmiştir. Hindu ve Sikh çeteleri elinde katliama uğramış ve birçoğu komşu Pakistan'a göç etmek zorunda bırakılmış (Hussain,1998,s.4) küçük bir grup haline düşürülerek savunmasız bir azınlık (Amin,1995,s.27) konumuna sokulan insanların desteğiyle büyüyen Jammu ve Keşmir Cemaati İslamisi Keşmir'de çok önemli roller oynamıştır.

6.2.4. Keşmir'in Jeostratejik Önemi

Bölgenin büyük güçleri olan Çin-Pakistan-Hindistan arasında stratejik bir arazidir.(Akar,2002,s.4-27)

Aşağıda sayılan bölgeler arasındaki yolların birleşme noktasıdır:

(I) Doğusunda 1950 Çin tarafından ilhak edilen Tibet uzanır. Hindistan tarafından zımnen desteklenen Dala-i Lama tarafından yürütülen düşük yoğunlukta direniş mücadelesi halen sürmektedir. Tüm bu tarz örnekler ortak vatandaşlık kimliğiyle birlikte yaşamış insanların kendi etnik, kültürel ve dini kimlik arayışları ve bunun ortaya çıkardığı hareketlerin birçok devletin siyasal, toplumsal ve ekonomik yapılarını değiştirebilecek nitelikte olduğunu kanıtlamaktadır. (Klare,1993,s.156-157)

(II) Kuzeyinde Müslüman Türklerin çoğunlukta olduğu Çin'in Sincan Özerk Bölgesi bulunmaktadır.

(III) Kuzeybatısında Gilgit bölgesi Türkmenistan'a çok yakın olup, Afganistan'ın Walkhan koridoru ile sınırdaştır.

(IV) Jammu-Keşmir'in güneybatısında Pakistan ve güneydoğusunda Hindistan yer alır.

6.2.4.1. Pakistan İçin Önemi

(I) Pakistan Jinnah tarafından ortaya atılan iki millet teorisi (Hindistan'da bulunan iki ayrı büyük millet Hindu ve Müslüman olduğu düşüncesi) neticesinde bağımsızlığını kazandı. (Ahmed Akbar,1997,s.80) Aynı teorinin tamamlanması için Keşmir geri kalan önemli parçadır.

(II) Keşmir ile Pakistan arasında meşhur İpek Yolu dışında 1947'ye kadar giriş için başka bir rota yoktu.

(III) Sutlej havzası dışında Pakistan'ın ana nehirleri bu eyaletten çıkmaktadır. Hindistan'ın elinde bulunması halinde suların kontrolü Hindistan'ın eline geçer.

(IV) Stratejik Karakurum yolu kuzey bölgesinden geçerek Pakistan ile Çin'i birbirine bağlar.

6.2.4.2. Hindistan İçin Önemi

(I) Hindistan İki Millet Teorisi ve Pakistan'ın bağımsızlığının doğru ve gerçek olmadığını kanıtlamak için Keşmir'i elde tutmak ve "Büyük Hindistan" düşüncesini gerçekleştirmek için çalışacaktır.

(II) Bölgeyi kontrol etmekle Pakistan'a akan su kaynaklarını kontrol altında bulunduracaktır.

(III) Hindistan ve Çin arasında stratejik bir tampon bölgedir.

(IV) Keşmir mücadelesi başarılı olursa Hindistan'dan başka parçalar ayrılabilir, en azından halen süren Pencap ve Assam gibi bağımsızlık hareketleri hızlanabilir.

6.2.4.3. Pakistan'ın Bakış Açısı

Pakistan'ın bakış açısından Hindistan'ın tavırlarının düşmanca ve tehditvari olduğunun en büyük göstergesi Güney Asya'yı tek başına domine etmeye çalışmasıdır. (Taylor,2004,s.6) Junagarh ve Hyderabad eyaletlerinde Hindu halkın çoğunlukta olduğu yerler nasıl Hindistan tarafından ilhak edilmişse, bu bölge de Müslümanlar çoğunluktadır. Bölgedeki Hindistan güçlerinin bölgeden çıkması, bağımsız komisyonlar huzurunda plebisit yapılması ve neticesine göre eyaletin tamamının o ülkeye verilmesi konusunu savunmaktadır. Daha önce alınan BM kararları ile Pakistan'ın görüşleri örtüşmektedir. Bölge Pakistan'ın su kaynaklarına, kaynak oluşturmakta, Hindistan'ın kontrolü halinde tarıma dayalı kırılgan ekonomik yapısı ağır darbeler alabilir. Ayrıca, bölge ilgili ülkelere hâkim yapıdadır ve stratejik yolların birleşme noktasıdır. Ayrıca nükleer güce sahip üç ülke arasında önemli bir tampon bölgedir. Elde bulundurulması her açıdan Pakistan için çok önemlidir.

6.2.4.4. Hindistan'ın Bakış Açısı

Hindistan, İngiltere'nin ve Rusya'nın örtülü desteğiyle bölgeyi önce ele geçirerek durum üstünlüğü sağlamıştır. BMGK kararlarına rağmen ilgili ülkeler 1947'den beri hiçbir zorlayıcı yaptırıma gitmemiştir. Zaman Hindistan'ın lehine işlemektedir. Uzun dönemde demografik yapı değişecektir. Plebisit yapılsa bile sonucu Hindistan lehine olacağı zamana kadar durum sürüncemede kalacaktır. Jammu-Keşmir'in büyük kısmı yaklaşık 3/5'i Hindistan'da kalmıştır. (Akar,2002,s.4-29)

Hindistan birinci öncelikle statükonun devamını savunmaktadır. Bu haliyle bölgenin büyük kısmını elde tutmaktadır. Çin'e karşı stratejik tampon bölgeyi oluşturmuştur. Pakistan'a giren suların kontrolü için şartlar oluştuğunda tesislerini kuracaktır.

Eğer şartlar değişirse öncelikle plebisite göre kendi elinde kalan bölgenin bölünmesine razı olabilir. En kötü şartlarda bağımsız bir Jammu -Keşmir devletine razı olabilir. Her fırsatta bölgenin Hindistan'ın iç işi

olduğunu vurgulayarak statükoyu koruyacak, uzun dönemde zaman kazanacaktır.

c. Her iki ülke içinde büyük avantajları olan bu bölge için mücadele açık ve/veya örtülü sürmeye devam edecektir. Büyük silahlanma ve ordu bulundurmanın masrafları iki ülkenin gelişme ve kalkınmasını yavaşlatacaktır. Hindistan Pakistan'ı 1948'den beri Keşmir'deki isyanı desteklemekle suçluyor, (Wirsing,1997,s.119) fakat Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Kararı bu suçlamanın neresindedir iyi incelemek gerekir.

6.3. Pakistan ve Hindistan Arasındaki Sorunların Dünya Güçleri Tarafından Nasıl Değerlendirildiği

İki kutuplu dünyada Hindistan, bağımsızlığını kazandıktan sonra bağlantısızlar grubu içinde yer almakla beraber İngiliz Uluslar Topluluğundan da çıkmamıştır. Özellikle komşusu Çin'in nükleer çalışmalarına karşın nükleer çalışmalarına hız vererek 1974'de ilk nükleer silah denemesini yapmıştır.

Soğuk Savaş yılları boyunca Sovyet Rusya'ya yakın olmuş, Ruslarla Demirperde ülkelerine dâhil olmadan devamlı yakın ilişkide bulunmuş ve Rusya tarafından uluslar arası ortamda desteklenmiştir. (Arı,1994,s.90)

Pakistan da İngiliz Uluslar Topluluğundan çıkmamakla birlikte ABD'ne daha yakın bir politika izlemiştir. Özellikle bölgede yapılan tüm askeri ittifaklara (1955'de Bağdat Paktına ve 1954'de SEATO'ya) katılmasının yanı sıra ABD ile ikili Savunma Anlaşmasıda (1954) imzalamıştır.

ABD, 1962'de Çin ile çatışmalara giren Hindistan'a da silah yardımı yapmaya başlamış ve 1963 başında 120 milyon dolar tutarında askeri malzeme yardımında bulunmuştur. (Wolpert,1982,s.146-151) Pakistan'da 1963'den itibaren Çin ile ilişkilerini geliştirme adımları atılmış, sınır sorunları çözümlenmiş, diplomatik ilişkiler kurulmuştur. Çin de Keşmir'de self determinasyon ilkesini desteklediğini açıklamıştır. Ayrıca bu tarihten itibaren Sovyetler Birliği ile de iyi ilişkiler başlamıştır.

Aslında Hindistan'ın bu dönemde bağlantısızlığını sürdürmesi süper güçler tarafından eleştirilmiştir. Fakat buna rağmen Hindistan hem ABD'den hemde SSCB'den yardım almayı başarmıştır. (Wilcox,Ross,Bcyded, 1972,s.111-113) Aynı dönemde ABD; Hindistan ve Pakistan'a komünizmin yayılmasını önlemek için aynı oranda yardım yapmaya devam ediyordu. 1965 Hindistan-Pakistan Çatışması'nda Pakistan'a Çin'den uçak ve tank yardımı yapılması, yapılan ikili anlaşmanın devam etmekte olduğunun göstergesiydi. Bu çatışmanın Sovyetler Birliği'nin arabuluculuğu ile Taşkent

(Kazakistan)'de çözülmesi Sovyetler'in iki ülke ile diyalogunu devam ettirmeye çalıştığının göstergesiydi.

Hâlbuki Çin'e karşı bu devletlere silah yardımı yapan ABD'nin, savaştan sonra koyduğu ambargo ABD'nin bölgedeki etkisini zayıflattı.

Pakistan Sovyetler ile ilişkileri daha yakın tutmaya çalışmış, Hindistan 1966'da ABD ile çeşitli anlaşmalar imzalayarak yardım almış, aynı yıl ABD Pakistan'a da yardım yapmıştır. Ancak 1967 Vietnam Savaşı nedeniyle iki ülkenin de ABD ile ilişkileri zayıflamıştır.

1970 ve onu izleyen yıllarda bu inişli-çıkışlı ilişkiler ağırlıklı olarak Hindistan-Sovyetler Birliği ve Pakistan-Çin yakınlaşmaları olarak devam etmiştir. Pakistan-ABD ilişkisi daha çok ABD'nin Afganistan politikasına (Sovyet işgaline) ve İran'daki rejim değişikliği ile ABD'nin buradaki konumunun değişmesine bağlı olarak artıp azalma göstermiştir. (Arı, 1994,s.83)

1974'de nükleer denemeyi başarıyla gerçekleştirdikten sonra nükleer devletler kulübünün 6ncı üyesi olmayı başaran Hindistan, Nükleer Silahları Yayılmasını Önleme Anlaşmasını imzalamadığı gibi 1983'e gelindiğinde kendi nükleer santrallerini kurmuş bulunuyordu. Hindistan bu haliyle bile orta menzilli füzeleri üretebilecek bir kapasiteye ulaşmıştır. Hindistan'ın uzun menzilli konvansiyonel silah ve geniş çapta askeri malzeme üretebilecek kapasitede olması, başka bir deyişle nükleer silahlar, denizaltılar, roketler ve uçak yapabilmesi bu devletin bölgesel rolünün ötesinde birtakım kapasitelere sahip olduğunu göstermekteydi ve gerçekten Hindistan artık bölgesel bir güç durumuna gelmişti. (Wood,Vaagenes,1984,s.723-24)

Bu gelişmelerle beraber, 1980 sonrası dönemdeki Hindistan dış politikasını az çok ortaya koyması açısından iki uluslar arası toplantının üzerinde durmakta yarar vardır. Bunlar;

- 101 ülkenin katıldığı 1983 Martında Yeni Delhi'de yapılan Bağlantısızlar Zirve Konferansı,

- Aynı yıl içinde Kasım ayında yapılan Uluslar Topluluğu'nun konferansıdır.

Bu toplantılarda Hindistan'ın süper devletlerle ilişkilerini dengeli bir şekilde götürmek istediği ve bu bağlamda Sovyetler'e olan bağımlılığını azaltmaya çalışırken Batı ile ilişkilerini geliştirmeye yöneldiği dikkati çekmektedir. ABD Dış İşleri Bakanı George Shultz'un 1983 Temmuzunda Yeni Delhi'yi ziyareti sırasında da iki ülke arasındaki diyalogun devam etmesinde görüş birliğine varıldığı açıklandı. (Hardgrave,1984,s.217)

Özetlemek gerekirse, Hindistan dış politikası, Çin ve Pakistan ile sorunlarının yanında ABD ve SSCB'nin bölgedeki etkinliklerini sınırlamaya yönelikti. Bölgedeki etkisi (Hint Okyanusundaki üsler) nedeniyle ABD'ye daha uzak kalmıştır. Sovyetler Birliği ile imzaladığı Dostluk Anlaşması Rusya Federasyonu ile de devam ettirilmekte ve iki müttefik olarak ilişkiler her alanda sürdürülmektedir.

Bu yıllarda Pakistan dış politikasına bakıldığında ise, bu devletin politikasında Hindistan'a karşı duyulan güvensizlik ve Afganistan'daki Sovyet varlığına karşı duyulan endişenin öncelikli bir yere sahip olduğu gözlenmektedir. Ayrıca Pakistan, bir taraftan Çin ve ABD'nin yanı sıra Orta Doğu ve özellikle Körfez ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmeye önem vermekte, diğer taraftan da İran-Irak Savaşı'nda tarafsız kalmaya çalışmaktaydı. Pakistan'ın bir anda çift taraflı tehdit arasında kalması ABD'nin bölgedeki çıkarlarına uygun değildi dolaysıyla 81–87 dönemini kapsayan 3.02 milyar dolarlık paket ve ikinci altı yıllık dönemi kapsayan 4.02 milyar dolarlık paket kongreden İsrail ve Hindistan yanlısı lobilerin itirazına rağmen geçmiştir. (Malik İ.,1990,s.297) Bununla beraber, Körfez ülkeleri ile ilişkilerini açıklaması bakımından 20000 kadar askeri Suudi Arabistan'a, 10000 kadar askeri de diğer Körfez ülkelerine yerleştirmiş olduğunu belirtmek de yarar var.

Körfez Krizi sırasında Pakistan, Suudi Arabistan ile dostluğu çerçevesinde işgalden ötürü Irak'ı kınamakla beraber, Irak'a yaptırımlar uygulanması ve asker gönderilmesi konusunda çekingen davranmıştır. Hindistan ise, bu olayda bir ikilemle karşı karşıyaydı. Irak, hem bağlantısızlar

hareketinin önemli bir unsuru, hem de Keşmir konusunda Hindistan'ı desteklemekteydi. Bunun yanında Kuveyt'in işgaliyle birlikte Amerikan askeri Kuveyt açıklarında birdenbire artmıştı ve bu geleneksel Hindistan politikasıyla (Büyük güçlerin Hint Okyanusunda üs ve kuvvet bulundurmaması) taban tabana zıt bir durumu yansıtıyordu. Diğer taraftan, Hindistan petrol ithalatının büyük bir kısmını Kuveyt'ten yapmakta ve yaklaşık 185.000 Hintli bölge ülkelerinde işçi olarak bulunmaktaydı. Hindistan bu nedenle Pakistan'ın durumu kendi aleyhinde kullanabileceğini de göz önünde bulundurarak Irak'ın Kuveyt'ten çekilmesi ve Araplar arasında sorunların yine Araplar arasında çözülmesi gerektiği yönünde bir açıklama yaptı.

1992 yılına gelindiğinde Pakistan, büyük ölçüde dünyadan soyutlanmış ve yalnızlık içinde bir devlet görünümündeydi. Nükleer konularda Amerikan baskısı ve bu devletin dış politikada Hindistan'a olan meylinin gittikçe belirginleşmesi yanında, Çin-Hindistan ilişkilerine yaklaşık 30 yıldır egemen olan buzların erimesi, Pakistan açısından son derece kaygı verici gelişmelerdi. Körfez Savaşı sonrasında Arap ülkeleriyle ilişkiler de oldukça soğuktu. Fakat baştaki çekingen tutuma rağmen Pakistan ABD önderliğindeki çok uluslu güce katılacağını açıklamıştır. (Malik J.,1991,s.848-49)

ABD, Hindistan'ın aşırı ölçülerde silahlanarak konvansiyonel ve nükleer potansiyeliyle bölgesel bir güç olması karşısında sessiz kalırken ve Afganistan'daki işgale karşı mücadele de destekleyip kullandığı Pakistan'a karşı nükleer silah yapımını sürdürdüğü gerekçesiyle yoğun bir baskı ve ambargo uygulamıştır.

1998'de nükleer denemesini gerçekleştiren Pakistan'da Hindistan'ın tamamına yakınını nükleer etki altına alabilecek silah, rampa ve taşıyıcı roketlere sahiptir. Afganistan operasyonu öncesi ABD hükümeti bu durumu kabullenmiştir.

Bütün bunlara rağmen Afganistan'ın gündeme gelmesi Pakistan'ın önemini arttırmıştır. Ayrıca bölgesel nükleer güç durumundaki Hindistan'ın durumu Çin için her aşamada Pakistan ile ilişkilerin sıcak tutulmasını gerektirmektedir.

Hindistan, ABD için gelecekteki Çin ile mücadele'de doğal müttefik konumunda olacağından, her aşamada yakınlaşma sürecektir. Özellikle ekonomik ilişkilerdeki artış bunu destekleyecektir. Ancak uzun vadede Hindistan'ın da büyük güç haline gelmesiyle ilişkilerde yeni açılımlar gündeme gelebilir.

Pakistan'ın önemi ise hem Rusya, hem de ABD için Afganistan'ın önemi oranında bir seyir izleyecek, Rusya'nın ve diğer Orta Asya Cumhuriyetleri'nin ABD'nin kuvvet bulundurmasına karşı tavrı ile de önemi sınırlanacaktır. Basra Körfezinin girişini kontrol eden konumu, nükleer güç oluşu, Aden Körfezine hâkim konumu ile devamlı göz önünde bulundurulacak ülke statüsünü koruyacaktır. Ayrıca Keşmir sorunun sürüncemede kalması iki ülkenin sosyal, siyasi ve ekonomik açıdan ABD'ye bağımlılıklarının devam etmesi anlamına geldiğinden Pakistan açısından daha fazla öneme haizdir. (Arı,1994,s.148)

Çin, Hindistan ile ilişkilerini yumuşatsa dahi Pakistan'ı kollayan ve hatta açıkça destekleyen politikaları sürdürmeye devam edecektir.

7. PAKİSTAN, İRAN VE AFGANİSTAN ÜÇGENİ

Pakistan'ın İran ile ilişkileri kuruluşundan bu yana, çoğu zaman Afganistan üzerinden –pozitif veya negatif– olmuştur. Bunun nedeni ise hem Pakistan, hem de İran için Orta Asya'daki güç merkezlerinin en önemli odak noktalarından birinin Afganistan olmasından kaynaklanmaktadır. Bu çerçevede İslamabat ile Tahran'ın ilişkilerini belirleyen genelde Afganistan olmuştur. Bu bölümde Pakistan, Afganistan ve İran ilişkileri incelenecektir.

Pakistan ile İran'ın ilişkileri Şah zamanında İran'ın jeo-stratejik çıkarları yüzünden iyi gitmekteydi. Bu bağlamda, 1971 yılının başında Bengladeş'in bağımsızlığı ile birlikte İran, Hürmüz Boğazı'nın doğu kısmının güvenliği konusunda endişeye kapıldı. Aynı yıl Pakistan'ın Belüçistan Vilayetinde karışıklıklar çıktı. O dönem İran'ın dış politikası ve bölgesel stratejisinde Şah Rıza Pehlevi'nin şahsi kanaatinin hâkim olduğu kuşku götürmez gerçekti ve Şah, İran'ın çıkar alanının genişliğini abartıyordu. Bu ise ülkenin olanakları ve çıkarlarına karşı tehditleri gerçekçi değerlendirmeyi engelliyor ve İran'a inanılmaz maliyet yüklüyordu. İran sırf Hürmüz Boğazı'nın güvenliğini sağlamak için Pakistan'ın güvenliği ve toprak bütünlüğünü sağlama garantisi verdi ve İslamabat'a sınırsız yardımlarda bulundu. (Arab Oil and Gas, OECD 1977 Review, vol. 111, no.75, Nov.1974)

Ekonomik yardımların yanında, Pakistan'ın komşularıyla olan anlaşmazlıklarından da İran'ın yardımı oldu. İran, Hindistan'a ucuz ve kolay şartlarda petrol vererek, bu ülkeyi Pakistan'a olan ilişkilerinde ılımlı davranmaya teşvik etti. İran Belüçistan problemini ciddiye alıyordu.1971 savaşı Pakistan'ın iç karışıklıklarının artmasına neden oldu. Özellikle Peştünistan ve Belüçistan bölgelerinde ayrılıkçı hareketler başladı. Bu sırada Karaçi'deki Irak elçiliğinin Belüçistan'daki asilere önemli miktarda silah sağladığı skandalının ortaya çıkması Tahran için talihsiz bir olaydı. Ayrıca ABD'nin savaşta CENTO üyesi olan Pakistan'a yardımda isteksiz davranması ve Yeni Delhi Yönetimi'nin Moskova ile yakınlaşması, Tahran'ı iyice tedirgin etti. Tahran'a göre Pakistan'ın birimlere bölünmesi, Rusların, İran'ı kuşatmaya alma planının bir parçası idi. Bunun için 1972 yılında

Tahran'ın, Pakistan'a yapılan her saldırının İran'a yapılmış bir saldırı sayılacağı açıklaması yadırganmayabilir. Bu durum 1980'deki Sovyetlerin Afgan işgaline kadar devam etmiştir.

7.1. Boru Hattı Politikası

Sovyetlerin yıkılması, Türkiye, İran gibi bölgeye hâkim birçok aktör tarafından birbirleriyle rekabet alanı haline gelmiştir. İran'ın Ortadoğu ile coğrafi, tarihi, kültürel ve dil bağları Tahran'a Pakistan'a göre avantaj sağlamaktaydı. Bir önemli noktada Tahran'ın Orta Asya'ya direkt açılabilirken, Pakistan bölgeye Afganistan'dan koridor açarak gitmek zorunda kalmıştır. Bu yüzden İran etkisini kırabilmek için Pakistan ve ABD Taliban'ı desteklemişlerdir.

Sovyetlerin yıkılışından sonra ortaya çıkan Azerbaycan, Türkmenistan, Kazakistan ve Özbekistan gibi Cumhuriyetlerde gelebilecek trilyonlarca dolarlık gaz ve petrolün hangi rotadan dünya pazarlarına açılacağı bir sorudur. Bunun petrol ve gaz şirketleri açısından iki kriteri vardır: ticari ve jeo-politik. Birincisi önemli olsa da ikincisi oldukça önem arz etmektedir. Aslında bu boru hattının İran'dan geçmesi petrol şirketleri açısından daha az maliyetlidir. Fakat ABD'nin Tahran'a uyguladığı çevreleme politikası dolayısıyla bu var olması zor bir ihtimaldir ama yukarıda görüldüğü gibi bu iki aktörün dış politikası Afganistan/Taliban bağlamında çatışmaya yol açmıştır. Buna karşılık bir diğer yol ise Rusya hattıdır ama ABD, bu ülkeye petrol ve gaz üzerinde tekel kurmaması için bu yola sıcak bakmamaktadır. (Nanay,1998,s.150-157)

ABD'nin savunduğu bir diğer yol ise Bakü-Ceyhan boru hattıdır. Bu hat ABD tarafından üzerinde lobi yaptığı bir proje olmasına rağmen gaz ve petrol şirketleri bu yola da maliyetinden dolayı çok sıcak bakmamışlardır.[53] Bu yüzden şirketler boru hattın üzerinden geçtiği Türkiye ve diğer ülkelerin maliyetinin bir kısmını karşılamalarını talep etmişlerdir. Konuyla ilgili Washington uzmanlarının önerdiği bir diğer yol ise Türkmenistan'dan geçen boru hattıdır. Bu yolda İran'ın yararınadır. İran bu rotadan geçiş ücreti almakta ve bu hattın yardımıyla da Güney Asya pazarlarında ve bu ülkelerde politik olarak etki yapmaktadır. Bu bağlamda bakıldığı zaman İran bu bölgede

[53] Bu boru hattının 4 milyar $ gibi bir maliyeti vardır.

ABD'nin hegemonyasını kırıcı bir yapıya sahiptir. (Calabrese,1998,s.362) Bu da İran'ın jeopolitik açıdan bölgesel bir güç olduğunun göstergesidir.

Bir başka deyişle Asya ile kurulacak herhangi bir ilişki İran'a yapılan çevreleme politikasını kırmaktadır. Taliban ABD'ye söz vererek ülkesinden boru hattı geçirmeye söz vermiştir. Bu yüzden ABD ve Pakistan Taliban'ı destekleyerek Washington'un jeo-politik iktidarını sürdürmüşlerdir. Taliban ABD tarafından yıkıldıktan sonra ise, İran, Hamid Karzai yönetimindeki Afganistan ile İran'ın ve otomatik olarak da Pakistan'ın ilişkileri düzelmiş ve bölgede istikrarı sağlamak için birbirleriyle iyi ilişkiler kurmuşlardır. İran'ın bu iyi ilişkideki amacı ABD'nin çevreleme politikasından kurtulmaktır. Pakistan açısından ise Afganistan'da olan dost bir hükümetin, İslamabat'ın tehlike sırasında birinci sırada yer alan Hindistan'a karşı tampon bölgesi olmasıdır Bunun yanında Pakistan Hindistan'la yapılacak bir savaşta ikinci bir cephe açmak istememektedir. İslamabat'ın İran politikası ise İran'daki anti Pakistan duyguları uyandırmamak ve bu ülkede istikrarsızlık olmaması diye yorumlanabilir. Hatta kurulan bu iyi ilişkiler Pakistan'ın İran'ın nükleer yapılanmasına yardımcı olmasına kadar gitmiştir. (Khan,2003,s.6)

Kısaca özetlemek gerekirse Afganistan, İran ve Pakistan'ın jeo-stratejik çıkarları için bir güç alanı haline gelmiştir. Rusya'nın Afganistan'ı işgali bu iki ülkeyi çıkar birliğine götürmüş ancak, Pakistan'ın ABD ve Batılı güçlerle işbirliği ve Taliban'ı desteklemesi bu iki ülkenin arasını açmıştır. Pakistan'ın Taliban'ı desteklemesinin sebebi Afganistan yoluyla Orta Asya gaz ve petrollerini dünya piyasalarına satmaktır. Bu ABD'nin çıkarlarıyla örtüşmemiştir. Çünkü bu yolla ABD, İran'ı enerji kaynakları yolundan uzak tutacaktır. Taliban'ın iktidara gelmesiyle İran Afganistan ilişkileri açılmıştır. Taliban'ın Şii'leri ayrımcılık yapması ve hatta bunu toplu katliama kadar götürmesi ve bunun yanında jeo-stratejik çıkar kavgaları, iki ülkenin ilişkilerin açılmasındaki temel sebeptir. (Sürücü,2005,s.123) Taliban'ın devrilmesi ve Karzai hükümetinin gelmesi ile her üç ülkenin ilişkilerinde normalleşme olmuştur. Hem İran, hem Pakistan bölgedeki istikrar çıkarlarıyla örtüştüğü için ilişkilerini normalleştirme yoluna gitmişlerdir.

Sonuç olarak bakıldığında; İran SSCB'nin dağılmasından sonra Orta Asya'da Rusya yardımıyla aktif bir politika izlemiştir. Bu bağlamda kendi rejimini ihraçtan çok Rusya'nın yardımıyla bu Cumhuriyetlerle iyi ilişkiler kurmaya çalışmıştır. Her ne kadar Orta Asya konusunda karşısında Türkiye gibi önemli bir rakibi varsa da, Tahran bu Cumhuriyetlerle ikili ilişkiler kurarak bölgede hâkimiyetini sürdürmek istemektedir. Pakistan ve Afganistan'ın her ne kadar enerji yolları bağlamında çıkarları çatışsa da Taliban'ın devrilmesiyle bu ilişkiler normalleşmiştir.

7.2. Orta Asya Petrolü ve Doğal Gazının Afganistan-Pakistan Üzerinden Hint Okyanusuna Ulaştırılmasının Bölgedeki ve Dünyadaki Etkileri

Bugün alternatif enerji kaynakları geliştirmek yolunda harcanan büyük çabalara rağmen, dünyanın petrol açlığı, giderek büyümektedir, yapılan tahminlere göre, dünyadaki toplam ham petrol talebi 2015 yılında 105 milyon varile yükselecektir.

Talep artışının, Avrupa ya da ABD'den çok Asya-Pasifik bölgesinde olacağı uzmanlarca öngörülmektedir çünkü Avrupa ülkeleri ile ABD, zaten yüksek olan tüketimleriyle, petrolde doyum noktasına ulaşmışlardır ve beklenmedik bir gelişme olmazsa, bundan sonra taleplerinde büyük bir artma beklenmemektedir. Buna karşılık 1 milyardan fazla insanı barındıran Çin ve Hindistan bugün günde, yarısını dışarıdan satın aldıkları 4 milyon varilden az petrol ürünü tüketmekte olup sanayileşme ve ekonomik gelişme hızını sürdürdükleri takdirde, enerji için giderek daha çok petrol ürününe gereksinme duyacaklar ve ham petrol talep artışlarının büyük kesimi bu ülkelerde yaşanacaktır. O yüzden de büyük petrol şirketlerinin çoğu şimdi gözlerini Asya-Pasifik bölgesine dikmiş, bu büyük pazardan pay alabilmek için kollarını sıvamış bulunmaktadırlar.

ABD’nin bölgede kalıcı askeri üsler kurmasının bir nedeni Orta Asya’dan Hint Okyanusu’na uzanan petrol boru hattını kontrol altına almaktır. 1998 yılında Unocal Oil’in yöneticilerinden biri olan John Maresca konuyla ilgili şu yorumda bulunmuştu: “Şirketimiz, Afganistan’da uluslararası toplumun ve şirketimizin güvenini kazanan bir hükümet iş başına geçer geçmez, Hazar Denizi’nden başlayıp Afganistan’ı geçen bir boru hattı inşa etmek arzusundadır”. ABD’nin, Çin’in batı sınırındaki istikrarsız müslüman ülkelerde konuşlanıp, bölgedeki boru hatlarını kontrol altına alması, rakipleri için büyük olumsuzluklar taşıyabilecektir. (Reilly,s.12)

Yukarıdaki açıklamadan da anlaşılacağı üzere ABD’nin Afganistan üzerinden Hint Okyanusu’na inecek petrol ve doğalgaz boru hatları inşa

etmesi durumunda Orta Asya'daki mevcut konuşlanmasını değil sona erdirmek daha da sağlamlaştırması gerekecektir.

Bugün Asya ülkelerindeki petrol tüketimi kadar petrol üretimi de çok düşüktür. Bu ülkeler, Japonya da dâhil olmak üzere, büyük ölçüde dışarıdan satın alınan ham petrole bağımlı bulunuyorlar. Şimdilik en çok gereksinme duydukları petrol ürünü de, ulaşım için kullanılan benzindir ve bu gereksinme, taşıt sayısı çoğaldıkça, daha da artacak. O nedenle, bugün Avrupa ve ABD'deki rafinerilerin bir kısmı kapanırken, Asya ülkelerinden bu yönde gelecek taleplerin karşılanabilmesi için önümüzdeki yıllarda Çin, Hint ve öteki Asya ülkeleri pazarlarına yakın yerlerde çok sayıda rafinerinin yapılması kaçınılmaz görülmektedir. (Ülman,1998)

Orta Asya petrol ve doğal gazının Hint Okyanusu'na taşınmasıyla Pakistan, Hindistan başta olmak üzere Tayvan, Çin ve Japonya'da yeni rafineriler ile doğalgaz dönüşüm tesislerinin inşası gündeme gelecektir.

2015'e kadar dünya petrol talebinin % 60 oranında artacağı ve Basra Körfezi, Rusya Federasyonu, Atlantik Havzası ve Hazar Bölgesinin en önemli petrol rezervleri olacağı değerlendirmeleri yapılmaktadır. Bu nedenle Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'ı içine alan Kafkasya Bölgesi ile Türkmenistan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Tacikistan'ı içine alan Orta Asya Bölgesinin, dünya coğrafyası içinde enerji kaynakları ve dolayısıyla ticari açıdan çok önemli rollere sahip olmaları beklenmektedir. Bu güne kadar doğal kaynakların dünya pazarlarına taşınmasını sağlayacak alternatifler konusunda yoğun bir rekabet yaşanmış, özellikle Rusya Federasyonu enerji alanında hâkim güç olma uğrunda büyük çaba sarf etmiştir.

Söz konusu ülkelerin kara ülkesi olmaları, dış dünyaya açılımları için uzun bir yol kat etmeleri gereği ve bu geçişlerde farklı ülkelerin topraklarını kullanma zorunluluklarının yanı sıra etnik ve siyasi açıdan hayli karışık devletlerin bir arada yaşamak zorunda olması, bu bölgede enerjinin taşınması konusunda sorun yaratmaktadır. Bunlara ilaveten, mevcut petrol ve doğal gaz ihraç boru hatlarının yetersizliği, yatırımcıları ve dolayısıyla

üretici ülkeleri son derece olumsuz etkilemektedir. Bugüne kadar bölge ülkelerinin hidrokarbonlarının taşınması için alternatif boru hattı güzergâh çalışmaları, bağımsızlıklarının hemen ardından 1991'lı yıllarda başlamış ve çok sayıda yapılabilir proje geliştirilmiştir. Bu alternatifler içerisinde "Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı" ve "Türkmenistan-Türkiye-Avrupa Doğal Gaz Boru Hattı" Projeleri başta ülkemiz olmak üzere Azerbaycan ve Gürcistan gibi bölge ülkeleri açısından büyük önem arz etmektedir. Belirtilen bu hatlara ilave olarak "Güney Hattı" olarak tanımlanan ve Kazakistan'dan başlayıp, Türkmenistan ve Afganistan üzerinden Pakistan'a uzanması öngörülen "Orta Asya Petrol Boru Hattı" ile "Türkmenistan-Afganistan-Pakistan Doğal Gaz Boru Hattı" Afganistan topraklarından geçmektedir. Bugüne kadar Afganistan'da yaşanan iç savaş ve sonrasında Taliban rejiminin katı tutumu nedeniyle bahse konu petrol ve doğal gaz boru hattı projeleri ekonomik açıdan avantajlı olmalarına ve bu nedenle çokuluslu önemli petrol şirketlerince desteklenmelerine rağmen güvenlik endişeleri yüzünden hayata geçirilememişlerdir.

"Türkmenistan-Afganistan-Pakistan Doğal Gaz ve Petrol Boru Hattı" için 1993 yılında Bridas (Arjantin) firması ile Afganistan hükümeti arasında bir mutabakat zaptı imzalanmış ve hattın kapasitesi 20 Milyar m^3 olarak hesaplanmıştır. (Anar,2004,s.IV-III-17) Ancak daha sonra Türkmenistan, Unocal (ABD) ve Delta (Suudi Arabistan)'dan kurulu konsorsiyumla Afganistan üzerinden bir petrol boru hattı inşası için mutabakat zaptı imzalamış ve Unocal-Delta konsorsiyumu petrol hattının tüm hakkına sahip olmuştur.

Kafkasya-Orta Asya petrollerinin ve doğal gazının dünya pazarlarına sunulmasında Türkiye üzerinden geçecek (Türkiye-Avrupa Doğal Gaz Boru Hattı Projesi) veya Türkiye'de bitecek (Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı) güzergâhları bugüne kadar diğer projelerin önünde yer almasına rağmen enerji otoritelerince tek bir güzergâha bağlı kalınmasının siyasi ve ekonomik bir risk olduğu ifade edilmektedir. Bu nedenle uzun bir zamandan beri

özellikle bazı ABD petrol şirketlerinin "Güney Hattı[54]" nın hayata geçirilmesi konusunda girişimlerde bulundukları bilinmektedir.

Afganistan'a düzenlenen harekât neticesinde ABD tarafından Usame bin Ladin'in yakalanması, Taliban rejimi ve El-Kaide örgütünün ortadan kaldırılması gibi operatif seviyedeki hedeflerin elde edilmesini müteakip stratejik seviyede Afganistan jeopolitiğinde bir yeniden düzenlemenin hayata geçirilmesi beklenmektedir. Yeniden düzenleme sürecinde geniş tabanlı bir hükümet kurulması ve ertesinde Afganistan'ın restorasyonu amacıyla ekonomik yardımların yapılması ve ekonominin yeniden yapılandırılması gündeme gelebilecektir. Bu kapsamda Afganistan için ihtiyaç duyulan mali kaynakların sağlanması amacıyla (sağlanacak güvenlik ortamına bağlı olarak) projeleri var olan "Türkmenistan-Afganistan-Pakistan Doğal Gaz ve Petrol Boru Hattı"nın hayata geçirilebileceği, ABD firmalarının da çıkarları göz önünde bulundurulduğunda bu seçeneğin çok kısa bir sürede gerçekleşebileceği değerlendirilmektedir.

Bu öngörü ile birlikte terörle mücadele sürecinde ABD ile yakın işbirliğinde bulunan ve son yaptığı hamleler ile küresel düzlemde prestij kazanarak Batı'ya yaklaşan Rusya Federasyonu'nun da başlangıcından beri karşı çıktığı Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı'nın yerine "Güney Hattını" desteklemesinin bu süreci hızlandırabileceği, ABD'nin de hem kendi şirketlerinin çıkarları, hem Afganistan için ihtiyaç duyulan kaynakların sağlanması, hem de son yaşanan olaylar ile birlikte "stratejik partner" şeklinde hareket ettiği Rusya Federasyonu ile bu birlikteliğin devamını sağlayabilmek için bu hattı destekleyebilecektir. "Güney Hattı" sadece Afganistan için değil, ABD'nin kısa vadede büyük desteğine ihtiyaç duyan Pakistan için de büyük önem arz etmektedir. ABD bu şekilde, uyguladığı kısıtlamaları kaldırdığı ve ekonomik yardım sözü verdiği Pakistan'a da destek sağlayabilecektir.

Savaşın ardından boru hattı projesi yeniden gündeme gelmesinden sonra, hiç kuşkusuz Afganistan'ın yeniden imarında boru hattı gelirinin önemli

---

[54] Güney Hatları: Trans İran Hattı, Orta Asya Boru Hattı (Afganistan'dan), İran ile Swap (takas) yolu ile ihracat.

rolü olacaktır. Sadece üç sene sürmesi beklenen inşaa aşamasında dahi işçilik gelirinden yılda 100 milyon dolar sağlanabilecek, hat tamamlandığında dövizle hat kirası tahsil edilecek, dahası bu hat Rusya'dan Hindistan'a kadar uzanan coğrafyadaki ülkelerin Afganistan'da istikrarın devamına çalışmaları için sigorta işlevi görecektir. (Berberoğlu,2002)

1993'te ilk defa net petrol ithalatçısı konumuna geçen Çin, mevcut hızlı büyümesini devam ettirebilmesi için, yerli kaynaklarına ilaveten, istikrarlı dış enerji tedarik kaynaklarına da ihtiyaç duymaktadır. Çin'in petrol ithalat gereksiniminin 2010 yılında 100 milyon tona çıkması öngörülmektedir. Dünya petrol kaynaklarının yüzde 65'inin yoğunlaştığı Orta Doğu, Çin'in ihtiyacının hâlihazırda yüzde 50'den fazlasını sağlamaktadır. (Öğütçü,1999,s.356)

Bölgedeki özel coğrafi konumu, gücü ve dinamik ekonomisi nedeniyle, Çin'in Orta Asya ile ilişkileri, siyasi, ticari ve yatırım alanlarında kısa sürede önemli gelişmeler kaydetmiştir. Çin, halen hem kendi hem de Kore ve Japonya'nın ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla Kazakistan petrolü ve Türkmenistan gazının Pasifik Okyanusu'na çıkartılmasını öngören boru hattı projeleri üzerinde çalışmaktadır.

Bölge kaynaklarının dünya pazarlarına ulaştırılmasında, çok pahalı bir yatırım olmakla birlikte, Kazak petrolünün Kazakistan üzerinden Çin'e ihracı olası bir diğer yol olarak ortaya çıkmaktadır. Gündemdeki tüm bu projelerin, gerek milyarlarca dolarlık maliyetleri, gerekse her birini ayrı ayrı dolduracak miktarda petrolün henüz Hazar bölgesinde üretilmiyor olması, tümünün birlikte gerçekleşmesine olanak tanımamaktadır. Mücadele, bu aşamada, daha ziyade "öncelik" sorunu olarak ortaya çıkmaktadır. (Pamir,1999,s.61) Kazakistan, Çin ile yaptığı anlaşma neticesinde petrollerini büyük ölçüde Çin'e taahhüt etmiştir. Yapılan Çin-Kazakistan anlaşmasına göre; Kazakistan'ın batısındaki Aktubınsk bölgesinden çıkarılacak petrol, boru hattı ile Çin'e taşınacaktır. 3,5 Milyar $ maliyetli bu projeye göre bu bölgedeki petrolün % 60'ını Çin satın alabilecektir.

İnşası gündemde olan Kazakistan-Çin petrol boru hattı ile Türkmenistan-Çin doğalgaz boru hattı Çin'in toprak büyüklüğü bakımından

en büyük eyaleti olan ve son yıllarda artan ölçüde etnik başkaldırıların yaşandığı Sincan Uygur Özerk Yönetim Bölgesi'nden geçecektir.

Sincan'daki Junggar, Hami ve Turpan havzalarında Çin petrol kaynaklarının yüzde 30'u, doğalgaz kaynaklarının ise yüzde 34'ü bulunmaktadır. Bu bölgelerde yıllık ortalama 20 milyon ton petrol üretilebileceği hesaplanmaktadır. Buradan enerji talebinin yüksek olduğu doğu eyaletlerine ve bilahare Kore ve Japonya'ya boru hattı ile petrol ve gaz naklinin ekonomik olabilmesi için Kazak petrolü ve Türkmen gazının da Sincan'daki üretim ile birleştirilmesi Çin açısından önem arz etmektedir. (Öğütçü,1999,s.358-59) Bu nedenle ABD'nin Orta Asya petrol ve doğal gazının önemli bir miktarını Afganistan üzerinden Hint Okyanusu'na nakletmesi; Çin'in inşasını planladığı boru hatlarından yeterli miktarda petrol ve doğalgaz alamamasına, bahse konu hatların ekonomik olmaktan çıkarak Çin'e ait boru hattı projelerine büyük bir darbe vurulmasına neden olabilecektir.

Körfez Savaşı ile birlikte ABD'nin ortaya çıkan askeri ve teknolojik üstünlüğü, bölgesel güç olma ve uluslararası arenada söz sahibi olma gibi özlemleri bulunan Çin'in pek işine gelmemiştir. Aynı zamanda bu savaşla birlikte ABD'nin gerek Ortadoğu'ya, gerekse Avrasya coğrafyasına yerleşme sürecide başlamıştır. Bu bakımdan, Çin'in stratejik algılamasında "enerji güvenliği" de önemli bir yer tutmaktadır.

Çin enerji taşımacılığının büyük bir bölümünü deniz yoluyla yapmaktadır. Tankerler Güney Çin Denizi üzerinden Tayvan Boğazı ardından Hint Okyanusu ve Malaka Boğazından geçerek, Hürmüz Boğazı'ndan Basra Körfezi'ne gelmektedir. Tüm bu güzergâh üzerinde Çin'e tehdit oluşturan güçler ABD ve Hint donanmalarıdır. Günümüzde Çin'in enerji açısından ana transfer yolu olan deniz yolları, Hindistan ve ABD donanmalarının tehdidi altında bulunmaktadır. Bu transfer yolunun alternatifi ise enerjinin Orta Asya ve Hazar'dan temin edilmesidir. Öte yandan ABD-Japonya donanmalarının işbirliği Çin'i rahatsız etmektedir. 11 Eylül saldırılarından sonra, Japonya terörle mücadele başlığı altında 1942'den bu tarafa ilk kez donanmasını Hint Okyanusuna göndermiştir. (Malik M.,2002,s.279) Tüm bunlar petrol

ithalatının büyük bir kısmını Ortadoğu'dan sağlayan Çin'i endişelendirmiştir. Çin buna karşılık hızla donanmasını geliştirmekte, havada ikmal yapabilme kabiliyetini artırmakta, uçak gemisi inşa etme çalışmalarında bulunmaktadır. Ancak Çin'in kısa vadede ABD donanması ile rekabet edebilecek bir donanmaya sahip olamayacağı değerlendirilmektedir.

Çin İran'dan aldığı petrole karşılık bu ülkeye orta menzilli karadan denize fırlatılabilen füze bataryaları vermektedir. (Bates,1998,s.58-60) Ayrıca Çin sadece bu bataryaları vermekle kalmayıp, İran'ın nükleer silah programına da yardımda bulunmaktadır. Bu gelişmeler ABD tarafından, ABD'nin Basra Körfezi'ndeki varlığına karşı tehdit olarak algılanabilecektir.

Çin Hürmüz Boğazı'nın girişinde Pakistan'a ait Gwadar Askeri Üssünü de inşa etmektedir, yukarıda arz edilen uygulamalar Çin'in elini kuvvetlendirmekle birlikte bütün bu politikalar Çinli yöneticileri pek fazla tatmin etmemiştir. Dolaysıyla, Çinliler Hazar ve Orta Asya enerji kaynaklarına yönelmişlerdir. Böylelikle karasal bağı olduğu bu coğrafyada ABD tehdidi olmadan enerji transferi yapabilmeyi hedeflemiştir.

Körfez'den Çin'e uzanan deniz yolu trafiği hâlihazırda Japonya, Tayvan ve Güney Kore'nin büyük ölçekli ve Orta Doğu kaynaklı ham petrol ve doğalgaz sevkıyatı nedeniyle sıkışık durumda bulunmaktadır. Çin'in devreye girmesi ve giderek ithalatını artırması Malaka Boğazı'ndaki sıkışıklığı daha da artırabilecektir.

Hâlihazırda Asya-Pasifik'te seyrüsefer güvenliğini sağlamakta olan ABD 7. Filosu, Çin'i de içine alan herhangi bir kriz halinde ya da Çin'e karşı Batı'nın ambargo, abluka uygulaması ihtimali karşısında, bu ülkenin can damarı olan Körfez'den petrol sevkıyatını durdurma imkânına sahip bulunmaktadır. Bu nedenle, Çin hükümeti, enerji ikmal güvenliğini, mümkün olduğunca çeşitlendirerek, temin edebilmek amacıyla Orta Asya ve Rusya ile yeni enerji bağlantıları kurmaya çalışmaktadır. (Öğütçü,1999,s.357)

ABD'nin Orta Asya-Afganistan-Pakistan üzerinden geçen petrol ve doğalgaz boru hatları inşasını gerçekleştirmesi; ABD'ye, Çin'in Orta Doğu veya Pakistan üzerinden deniz yoluyla sağlayacağı petrolün üzerinde kontrol

sağlama imkânı sunabilecektir. Buna karşılık Çin ise özellikle uçak gemisi ve güç aktarım imkânı sunabilen büyük amfibi gemiler de dâhil olmak üzere silahlanma ve donanmasını tonaj ve teknik etkinlik açısından geliştirme gayreti içine girebilecek, Pakistan ve İran ile olan siyasi, ekonomik ve askeri ilişkilerini daha da geliştirebilecektir.

Çin'in diğer önemli enerji projesi de Rusya Federasyonu sınırları içindeki doğu Sibirya'da bulunan Angarsk şehrinden Çin'in Daqing şehrine olan 2400 kilometrelik enerji boru hattıdır. Bu proje için Çin ve Japonya rekabet etmektedir. Japonya bu boru hattının kendisine ait Nadhodka limanına yönlendirilmesi için oldukça yüklü bir para teklif etmiştir. (Korchagina,Sradzhyan,2003,s.1) Rusya ise bu projenin realize edilmesini geciktirmektedir. Rusya, enerji açlığı çeken Japonya ile enerji anlaşması yaparak maksimum faydayı elde etmek istemektedir. (Oil Pipeline Compromise Likely, China Daily, 3 Mart 2003) Bu ikili politikalara bir son vermek için St. Petersburg'un 300. yıl kuruluş yıldönümü için Moskova'da bulunan Çin devlet başkanı Hu Jintao, Putin ile görüşmüştür.

ABD'nin Orta Asya enerji kaynaklarının boru hatlarıyla Hint Okyanusu'na ulaştırılması projelerinin gerçekleştirilmesi halinde; Çin, yeterli miktarda petrol ve doğalgazı karadan boru hatlarıyla anakarasına taşıyamayacağından, petrolü tam olarak kontrol edemeyeceği deniz yoluyla temin etmek zorunda kalabilecek, Rusya Federasyonu'nun Sibirya Bölgesi'ndeki hidrokarbonun Çin'e ulaştırılması gibi ikinci sınıf projelerle yetinmek zorunda kalabilecek, global bir güç merkezi olmak yerine ancak bölgesel bir güç olarak varlığını sürdürebilecek ve sonuçta; ABD'nin Orta Asya'daki girişimleri sonucu Şangay İşbirliği Örgütü arzu edilen düzeyde etkinlik kazanamayabilecektir. (Anar,2004,s.IV-III-22)

8. GÜNEY ASYA'YA İLİŞKİN DEĞERLENDİRME

8.1. 11 Eylül Olayının Etkileri ve Sonuçları

Berlin Duvarının yıkılmasından sonra Sovyetler Birliği'nin parçalanması, dünyada bir çağın bitişini ve iki kutuplu sistemin sonunu haber verirken; 11 Eylül olayının neyin başlangıcını haber verdiği düşünülmeye başlanmıştır. 11 Eylül olayı kendinden önceki zamanda, dünya sistemindeki mevcut dengeleri, koşulları ve boyutları sonsuza dek değiştirdiği gibi yeni bir düzenin de haberini vermiştir. Sonraki gelişmeler ve bu gelişmelerin boyutları şu başlıklar altında tartışılabilir

8.1.1. Uluslararası Alan

11 Eylül olayı tek kutuplu dünya sisteminde Amerika Birleşik Devletlerinin baskın bir güç olarak, istediği gibi sorgusuz sualsiz bir şekilde hareket edip hüküm koymasını tescil eden bir tarih olmuştur. Batı dünyasının duygusal dalgalanmaya kapılıp Afganistan'a yapılan saldırıda, Birleşik Devletleri desteklemesi, sonra Birleşik Devletlerin birkaç müttefikinin yardımıyla Irak'a düzenlediği saldırı şunu göstermiştir: Amerika Birleşik Devletleri yenidünya düzeninde yapılmasını istediklerini ve emrettiklerini kısa bir zamanda minimum maliyetle maksimum fayda elde edecek şekilde sonuçlandırabilmektedir. Esasında, önceki yıllarda Amerika Birleşik Devletleri'nin ana hedefi dünyada yegâne süper güç olarak istediği gibi kararları alıp, uygulayacak üstünlüğünü kurup ve bu üstünlüğünü emniyete alabilmekti. Ortaya konulan tanımlamaların ve yapılanların ana hedefi Amerikanlının liderliğini korumaktır. 11 Eylülden sonraki atmosfer Amerika Birleşik Devletlerinin bu yöndeki ana hedefini daha da kolaylaştırdı. Bu atmosfere dayanarak Amerika Birleşik Devletleri'nin düşüncelerini gecikmeksizin uygulamaya koyacağı değerlendirilmektedir.

8.1.2. Bölgesel Alan

Yapılan siyasal analizlerde, Afganistan'a yapılan saldırının sonuç ve etkileri göz önünde bulundurulduğunda, Birleşik Devletlerin Irak'a

gerçekleştirdiği saldırıyla bölgesel hedeflerini gerçekleştirme amacını güttüğünü ve hatta bahane olarak 11 Eylül ve Taliban faktörü daha gerçekleşmemişken bile Birleşik Devletlerin bu yöndeki amaçlarını gerçekleştirmek için kolaylıkla başka nedenler bulabileceğini ifade etmiştir. Terörizme karşı savaş bahanesi altında Birleşik Devletler, özel olarak hazırlanan, planlanan stratejiyi hızlı bir şekilde dünyanın bu bölümünde kurup uygulamaya koymuş ve devam edeceği değerlendirilmektedir.

8.1.3. Ulusal Alan

Pakistan bir ülke olarak, 11 Eylül olayından sonra önemli bölgesel bir oyuncu olarak, terörizme karşı oluşumda Taliban'ı yok etmekte çok önemli rol oynadı. Pakistan, terörizme karşı oluşturulan koalisyonda, Afganistan'a komşu olmasından ve baştan beri Birleşik Devletlere sağlıklı ve doğru bilgiler sağlamasından dolayı Birleşik Devletler için çok önemli bir rol oynadı. Pakistan terörizme karşı iç baskılara ve muhalefete rağmen, Birleşik Devletlere ve koalisyona Afganistan'a saldırdığı zaman yardım etti.

8.2. İstikrarsız Afganistan

ABD askeri gücünün Afganistan'da bulunması, oradaki istikrarsızlığının bir gerekçesi ve bütün bölgeyi ilgilendiren bir sorundur. Yine de Afganistan'ın istikrarsız hali diğer ülkeleri değil daha çok Pakistan'ı etkilediği değerlendirilmektedir. Afganistan'daki mevcut siyasal hükümet ayrıca ülke içindeki iç kargaşalar, çatışmalar Pakistan için pek umut vaat etmemektedir. İki ilke arasındaki tarihsel ilişkiler çok cesaretlendirici olmamasına rağmen Afganistan, Sovyetleri kendi ülkesinde attıktan sonra Afganistan'ın mevcut idare meclisleri çeşitli sebepler ve kısmen benzer sorunlar yüzünden Pakistan'la daha yakın ilişkiler içinde olmaya başlamışlardır. Pakistan eğer Afganistan'daki yönetimlerle dostça ilişkiler içine girebilseydi birçok avantajlar elde edebilirdi. Bu avantajlar şunlardır:

8.2.1. Stratejik Derinlik

Pakistan ile Hindistan arasındaki ilişkilerde stratejik derinliğin eksik olmasının nedeni ilişkilerinde nükleer tehdit unsurunun belirleyici unsur olmasındandır. Pakistan Afganistan'la olan, değişmeyen ve dostluk şeklinde devam eden ilişkileri döneminde, bu zaafı yenmiş olabilirdi ve güvenlik meseleleri açısından çok önem taşıyan bu bölgede daha iyi bir mevkide olabilirdi. Sovyetler Birliği'nin parçalanması Pakistan için düşünülecek bir tek düşman bırakmaktadır. Fakat Afganistan'ın içindeki mevcut istikrarsız yapı ve Afganistan'ın Pakistan'la olan ilişkileri bu avantajı ortadan kaldırmıştır.

8.2.2. Orta Asya'ya Giden Yol

Pakistan'ın görüşü, Pakistan, Afganistan'la arasında olan saygıya dayalı ilişkilerde, birlikte çalışmak istemektedir. Pakistan, Afganistan'a karalarla kuşatılmış Asya'nın merkez ülkelerine bir kapı olmayı teklif etti. Pakistan ve Afganistan Asya'nın merkez ülkeleriyle birlikte çalışabilirler, böylece yıllardır dışarıyla tecrit bir hayat yaşayan Afganistan'ın bu durumu sona erebilir. Kabildeki iyi niyetli yönetim Asya'nın merkezine doğru karadan bir köprü kurabilir. Her şeyden önce sadece Afganistan'ın istemesi, çok kararlı olması, uluslararası yatırımlara açık olmasıyla ancak sağlayabileceği

gelişmeler ve katkılar için, Pakistan çok erken davranmış, Kasım, Aralık 1991'de ülkedeki altyapının inşası için birçok atamalarda bulunmuş, heyetler göndermiş, ekonomik meselelerin çözümü için resmi olarak devlet bakanı göndermiştir. Fakat Afganistan şu an işgal altındadır ve Pakistan'ın düşündüğü tarzda etkili olması zordur.

8.3. Amerika Birleşik Devletlerin'in Bölgeye Olan İlgisi

11 Eylül Olayından sonra Amerika Birleşik Devletleri, Orta Asya bölgesinde varlık göstermeye başladı. Birleşik Devletlerin bu politikasının başlıca nedenlerinden biri; terörizme karşı savaştı. Bunun nedenleri; terörizme karşı savaş Birleşik Devletlerin politikaları ve ülke içindeki gösterileri bu olay etrafında döndü ve tabi ayrıca başka objektif önemli nedenler de vardı, bu diğer nedenler şunlardır;

a. Afganistan'ı hem siyasal hem de askeri olarak kontrol edecek ülkenin fiziksel yapısına hâkim olacak kukla bir yönetimin kurulması.

b. Merkezi Asya bölgesinde hegemonya kurmak. Uzun vadeli olarak varlık göstermek için dünya nüfusunun yarısının bulunduğu bu bölgeyi kontrol etmek isteği.

c. Merkezi Asya ülkelerinin birçoğu ve Kafkasya Bölgesi sadece büyük petrol kaynaklarına sahip olmasıyla avantajlı değil, aynı zamanda gaz ve uranyum da bulunmaktadır. Birleşik Devletler, hem bu bölgelerde etkin olmak hem de özellikle Hazar Denizinin kaderini de ellerinde tutmak istiyor tıpkı Basra Körfezinde yaptıkları gibi.

d. Çin'in bölgedeki etkinliğini azaltmak.

e. Pakistan ve Hindistan'daki nükleer gelişmeleri izlemek.

f. Terörizme karşı yaptığı savaşı sürdürmek ve Filistin'deki terörizme karşı İsrail'i maskelemek.

g. Amerika Birleşik Devletlerin etki alanın dışında kalan bir ülke olarak İran'ı kontrol etmek.

9. SENARYOLAR

Stratejinin Latince bir kelime olan “Stratos Ago”dan geldiği tahmin edilmektedir. Stratos, ordu; Ago’da kullanma anlamlarına geldiklerinden “Stratos Ago”, orduyu kullanma dolayısıyla generalin sanatı, sevk ve idare etme anlamına anlamına gelmektedir. (Kona,2002,s.146)

Strateji kavramı ile ilgili çok sayıda tanım bulunmaktadır. Karl Von Clausewitz’in tanımına göre strateji; “ Harbi kazanmak için muharebeleri kullanma sanatıdır. Harbin sevk ve idaresi, muharebelerin tertip ve tanzimi demektir. Moltke’ye göre strateji; “ Bir çare bulma en zor şartlar altında icraatta bulunma sanatıdır.” Lidell Hart’ın tanımına göre strateji, “ Siyasi amaçlara ulaşmak için askeri imkânlar tahsis ve kullanma sanatıdır.” General Andre Beaufre için strateji; “siyasi amaçlar istikametinde kuvvet kullanma sanatıdır.” Türk Stratejik Etütler Dairesi’nin tanımında ise strateji; “ milli kaynakların milli gayelere erişilmesi için verimli şekilde kullanılmasıdır.” (Cömert,2000,s.134-138)

Ancak aşağıda tanımı verilen strateji kavramı konumuz bağlamında temel olarak kabul edilecektir.

“ Strateji, bugünün koşullarında alınmış kararlarla gelecekte gerçekleşmesi istenen herhangi siyasal, ekonomik veya toplumsal amaçlar arasındaki bağlantıyı kuran vasıtalardır. “(Okman,1995,s.9-13)

Yukarıdaki tanımın paralelinde, strateji; kim, ne zaman, nerede, nasıl ve niçin sorularına cevap bulmakla bütünlüğe erişir. Ancak bu sorular yanıtlarındaki belirsizlikten dolayı stratejinin ana faktörleri değildirler. Bu bağlamda ana faktörler olarak karşımıza stratejinin yapıtaşları olarak kabul edilen zaman, yer ve kuvvet üçlüsü çıkmaktadır. Bu üç yapıtaşının doğru ve etkili kullanımı, stratejileri gerçekleştirme yolunda başarı derecesini tayin edecektir.

1947 kurulan bir devlet olarak Pakistan, II. Dünya Savaşı sonrası, ortaya çıkan iki kutuplu dünya düzeni, bu kapsamda ABD ile 1950’de başlayan ilişkiler, Sovyetler Birliği’nin parçalanmasından sonraki yakın

dönemde ilişkilerde görülen iyileşmelere rağmen bu tarihten sonra Birleşik Devletlerin Pakistan'la ilgili dış politikasında bir değişim görünmeye başlamıştır. Birleşik Devletler Pakistan'a çeşitli yaptırımlarda bulunmuş, Pakistan günümüzdeki değişmelere ilgisiz kalmamıştır. Kısa dönemdeki bazı gerçekler yüzünden koalisyona katılmış fakat buna karşılık uzun dönemli Afganistan politikasını değiştirmiştir. Küresel politikalar, büyük bir alanda Pakistan'ı arka plana atmış, dostluk ve düşmanlıklarımız ve Amerikanın küresel gerçekleri bir bağımsız ulus olarak Pakistan'ın dış politikasını istediği şekilde geliştirmesini engellemiştir. (Khurshid,2000) Bu dış politikalardaki kaymalar; hem Amerika faktörü hem de diğer dış güçler nedeniyle dışarıya olan bağımlılığın hareketlenmesi ve artması, gerçek bir bağımsız ulus olarak dış politika haritalarına uyma durumu gibi gelişmeleri Pakistan liderlik durumu için bir fırsat olarak değerlendirebilir. Biz Birleşik Devletlerle – Pakistan arasındaki bağlarda gerçekliğe bakmalıyız. Aslında bir orta düzen devletiyle bir süper güç arasındaki ilişkiler eşit olmayan ilişkilerdir. Güçleri eşit olmayan iki kişi arasında, eşit olmayan iki ulus arasında dostluk ilişkileri hiç doğru ve gerçekçi olmaz. Her zaman güçsüz ve bağımlı ülkenin aleyhine durumlar ortaya çıkar. Sadece ortak ilgileri temel alan dostluk ilişkileri ve en sonda sadece ve sadece ortak ilgilere dayanan bağlarsa uzun süre devam edebilir. Bu tür ortak ilgilere ve bağlara dayanan duruma ilişkin son zamanlarda yaşanan iyi bir örnek Türkiye'nin Amerika'nın Irak'a düzenlediği saldırı sırasındaki Amerika baskılarına karşı sergilediği tavrı ve kararlılığıdır. Amerika'nın Türkiye'ye baskı yapmasına rağmen Türkiye'nin Amerika'nın isteklerine olumlu cevap vermemesi Amerika'yla olan ilişkilerinde herhangi önemli bir kopma yaşanmasına neden olmamıştır.

Pakistan, Soğuk Savaş sürecinde dünyada mevcut konjonktürel yapının zorlaması ile strateji belirleme işini ABD'ye devretmiş ve doğal olarakta batı tarafından "Pakistan için" üretilen stratejiler, Pakistan'ın çıkarları doğrultusunda olmuştur. SSCB'nin dağılması ile Pakistan bölge gücü olabilme hedefi kapsamında stratejiye en fazla ihtiyaç duyduğu anda "stratejisizlik" kavramı ile karşılaşmış ve elde edilebilecek ciddi kazanımlar avucunun içinden kayıp gitmiştir.

Pakistan sahip olduğu iç dinamikleri ve genç nüfusu ile her türlü zaman kaybını telafi edebilecek kapasiteye sahiptir, yeter ki kendi bünyesine uygun ve Pakistan'a dünya sahnesinde hak ettiği yeri aldırabilecek potansiyele sahip hedefler ve bu hedefleri hayata geçirebilecek stratejiler üretilebilsin.

Bu çalışmanın amacı yukarıda ifade edilen strateji üretim sürecine bir katkıda bulunarak geleceğe yön verebilmektir. Geleceğe yön vermek, bir "stratejik öngörü" -geçmişte ve günümüzde yaşanan olayların, neden-sonuç ilişkisi içerisinde uzman kişilerce çok iyi tahlil edilmesi ve bilimsel verilerin ışığında gelecekte gerçekleşme ihtimali sıfırdan yüksek olan olayların belirlenmesi- ile öngörülen her duruma hazır olmak için üretilecek planla mümkün olabilir. Stratejik öngörü, geçmişten gelip bugün var olan ve geleceği etkilemesi mümkün eğilimleri göz önüne alarak, geleceğe ilişkin stratejik planlama yapılmasını sağlar. (Emanet,2003,s.129)

Bu stratejiler her bir plan/senaryo için ayrı ayrı oluşturulmalıdır ki içerisinde bulunulan şartlarda yaşanan bir değişim sonucunda meydana gelebilecek yeni durumlara, öngörülen bir planla vakit kaybedilmeden anında uyum sağlanabilsin. Çünkü strateji yarınlar için hazırlanır ve hazır olmayı gerektirir.

Bu kapsamda devletin ilgili kurumlarına, üniversitelere, sivil düşünce kuruluşlarına, strateji üretim merkezlerine ve bilim adamlarına büyük görevler düşmektedir.

Bu çalışmanın konusunu oluşturan Pakistan için günümüzden itibaren kısa vadede 9 yıla kadar, orta vadede 25 yıla kadar, uzun vadede 45 yıla kadar, geleceğe yönelik stratejik öngörüde bulunularak stratejik senaryolar oluşturulacaktır. Pakistan'ın uluslararası toplumdaki pozisyonunu etkileyebilecek hemen hemen bütün alanlarda gerçekleşmesi öngörülen yerel ve küresel durumlar, senaryolar dâhilinde incelenecek olup, gerçekleşme ihtimali çok düşük olanlara değinilmeyecektir.

Pakistan ile ilgili stratejik senaryolar Pakistan ve Pakistan-Hindistan arasındaki sorunlar şeklinde iki başlık altında ve iyimser-kötümser olmak

üzere iki ana kısma ayrılmıştır. Bunlar da kendi aralarında kısa, orta ve uzun vade de iyimser ve kötümser senaryolar olarak incelenmiştir.[55]

[55] Bu senaryolar sadece çalışmayı kaleme alanın şahsi görüşleri olup, hiçbir kişi, kurum veya kuruluşu bağlamamaktadır.

9.1. Pakistan İle İlgili Senaryolar

9.1.1. İyimser Senaryo

Bu senaryo, devletin resmi kuruluşları tarafından planlanan faaliyetlerin ve hedeflerin planlandığı şekilde gerçekleşeceği ve de olumlu sonuçların alınabileceği düşüncesinden hareketle oluşturulan bir senaryodur. İyimser senaryolara ilişkin öngörüler aşağıda sunulmuştur. (Emanet,2003,s.132)

9.1.1.1. Kısa Vade(2006–2015)

Soğuk savaşın büyük etkileri nedeniyle başından beri Pakistan'ın dış politikası jeopolitik baskılar neticesinde bozulmuştur. Pakistan'ın müsait konumundan ve bazı açık sebepler yüzünden Batıya yardım etmesi dolayısıyla tarafsız olmasına rağmen, kayıplar meydana gelince tarafsızlık konumunu kaybetmesi muhtemeldir. Komünizmin ölümünden sonra, Pakistan'ın dış politikasının yüzü batıya dönük kaldı. Yine de, Pakistan'ın Çin'le olan ilişkisinde, bölgesel barışı kararlı bir şekilde devam ettirmek için bir takım bağlar önemli bir köşe taşını oluşturacaktır. Bu bağlar Pakistan açısından, Birleşik Devletlerle olan ilişkilerinde ve benzer şekilde Müslüman dünyayla olan ilişkilerinde büyük önem taşıyacaktır. Bunun yanında, özellikle Pervez Müşerref'in ikinci döneminde katılımcı siyasal sürecin temelleri atılabilir. Pakistan'ın uluslar arası toplumdaki kırılgan pozisyonu sağlamlaşma sürecine girebilir. En önemlisi kendi içindeki hassas yapının yarattığı zafiyetleri yok edebilme sürecidir. Pakistan'ın katılımcı sosyal ve siyasi yapıya gereksinimi en çok bu yüzden gereklidir. Bu konuda Pakistan'ın atacağı her adımın ona fazlasıyla aşama kaydettirmesi kuvvetle muhtemeldir.

9.1.1.2. Orta Vade(2015–2030)

Orta vadede iyimser senaryoya göre, demokrasi yolunda bugünkü yavaş ilerleme sürecek, fakat zaman zaman baş gösteren arıza ve kesintiler baş etmek mümkün olacaktır. Eğer ekonomik ve siyasal yönetim sorunları, tam çözümlenmemekle birlikte kontrol altına alınabilirse, bir dereceye kadar katılımcı ve saydam yönetişim de mümkün olursa, Pakistan nispeten tutarlı bir siyasal birim olarak işlerliğini sürdürebilir, uluslararası sistemde aktif bir rol

oynayabilir. Ama bu beklentilerin içinde de çok fazla 'eğer' vardır ve Pakistan bunlar için fazlasıyla gayret göstermek durumundadır.

9.1.1.3. Uzun vade(2030–2050)

Uzun vadeli iyimser senaryoya göre, Pakistan katılımcı bir siyasi süreci benimseyecek, böylelikle çeşitli çıkar gruplarına, anayasa ve demokrasi çerçevesi içinde katılma olanağı tanınacaktır. Ekonomik alanda Pakistan borç sorununu çözümlerken dev adımlarla ilerleyecek, yeni doğal kaynaklar keşfedecek, yurt içi kaynaklarla uluslararası işbirliğini birleştirerek yavaş yavaş sanayileşmenin daha ileri basamaklarını tırmanacaktır. Bu gelişmelerin, kaynakların sosyal sektörü iyileştirmeye hasredilmesini, sivil toplumun güçlendirilmesini kolaylaştıracağı ortadadır. Hayat standardının yükselmesiyle nüfus artışında bir düşme beklenebilir, çevreye daha büyük bir dikkat yöneltilmesi de mümkün olabilir. Böyle bir Pakistan, bölgede denge unsuru rolünü daha kolay oynayabilir, ılımlı ve demokratik unsurların güçlenmesine katkıda bulunabilir. Hindistan ile ilişkilerde, Afgan ve Keşmir anlaşmazlıklarında önemli mesafeler alınması da bu iyimser senaryonun bir parçası haline gelebilir. Pakistan altmışlı yıllardan sonra her fırsatta sadece Sovyetler Birliğinin parçalanması ortak amacı için kavga eden ülkeler arasındaki ilişkilerde ortak bir köprü olmakla tarihi bir rol oynadı. Soğuk savaştan sonraki dönemde Çin bir ekonomik dev olarak ortaya çıktı. Çin'in çeşitli alanlardaki istikrarlı gelişmeleri Amerika'nın Çin'i potansiyel bir tehdit olarak düşünmeye başlamasına neden oldu. Şimdi, Pakistan etkin bölgesel bir aktör olarak ve her iki ülkeyle sürdürdüğü candan ilişkiler sayesinde bir üçüncü şahıs olarak Birleşik Devletlerle Çin arasındaki perdelerin aralanmasına ve gerilimlerin azalmasına neden olabilir.

9.1.2. Kötümser Senaryo

Bu senaryo, olağan gelişmelerin dışında ve Pakistan açısından hemen her olaya biraz olumsuz bakılarak üretilmeye çalışılmıştır.

9.1.2.1. Kısa Vade(2006–2015)

Kısa vadede, Pakistan dış politikasında baskılar çoğunlukla İki önemli alan içinde yoğunlaşmakta ve bu alanlar arasında kalmaktadır. Bunlar; Jeopolitik ve ekonomik alanlardır. Her şeyi düşünerek, bu baskıları ayrı ayrı ele aldığımızda, bağımsız olarak meydana gelen bu baskılar zamanları itibariyle birbirinden farklı olarak ortaya çıkmaktadır. Bunun için örnek verirsek; Pakistan Afganistan'la ilgili politikalarının çoğunu doksanlı yıllarda durdurdu, fakat sonunda bu bölgede jeopolitik olarak sahneye konanlar bölge gerçeklerine uymadığı tespit edilmiş ve sonunda dış politika opsiyonlarında değişimler olmuştur. Pakistan'ın mevcut senaryoların arkasındaki siyasal ve stratejik baskıları iyi tanıyıp bu baskıları karşılayacak katı bir stratejiye ihtiyaç duyması muhtemeldir. İyi değerlendirilmemiş senaryolar neticesinde bölgesinin gerçeklerinden uzaklaşmak Pakistan için kaçınılmaz olacaktır. İç politika ve katılımcı siyasal sürecin gerçekçi yapılmayan değerlendirmeler sonucu temellerinin atılmasını gecikebilir. İstikrarsız bir yapının maliyeti Pakistan'ın kaldıramayacağı kadar çok olabilir.

9.1.2.2. Orta Vade(2015–2030)

Orta vadede kötümser senaryoya göre, Pakistan giderek daha yönetilemez duruma gelecektir. Sosyo-ekonomik baskılar arttıkça hükümetin hareketleri daha kısıtlanacak, etnik ve bölgesel çatışmalar siyasal süreci tehdit etmeye başlayacaktır. Silah bulmak çok kolay olduğuna göre, birbirine karşı olan gruplar sorunlarını o yolla çözmeye yönelecek, ele geçirdikleri silahlarla hükümet otoritesine de kafa tutacaklardır. Bu gelişmeler ekonomiyi daha da zora sokacak, toplumda daha fazla hırslanma, düşmanlaşma ve güvensizlik duyguları yaratacaktır. Durum anarşiye pek yakın hale gelebilir. Bunun sonunda otoriter/diktatör bir hükümete yol açabilir, böyle bir rejim de ülkenin tümüne otoritesini kabul ettirmekte zorlanabilir. Bu tür bir düzeni sağlayabilecek bir numaralı aday ordudur, ama o da kendine bir destek tabanı bulabilmek için sivil gruplarla görüşüp anlaşmak zorundadır. Yurt içinde kendini böylesine tehdit karşısında bulan bir rejim, dikkatleri başka tarafa çekmek isterse ya da Hindistan'ın bazı gruplara destek verdiği iddiası doğarsa Güney Asya barışı bir kere daha tehlikeye düşebilir.

9.1.2.3. Uzun Vade(2030–2050)

Uzun vadede kötümser senaryoya göre, ülkenin çeşitli kesimlerindeki sivil anlaşmazlıklar gruplar arasında, gruplarla devlet arasında ya da her ikisi birden özellikle sorunlu bölgelerde barışı ve istikrarı tehdit eder duruma gelebilecektir. Kaos ve karmaşa, İslamcı grupların gücünü arttıracak, bunlar pek çok taraftar toplayabilecek, çünkü siyasal ve ekonomik sorunlara yeni ve alternatif bir çözüm öneriyor gibi gözükeceklerdir. Ne var ki, ortaya yekpare bir İslamcı hareketin ya da liderliğin çıkabilmesi çok küçük bir olasılıktır. Çeşitli İslamcı gruplar birbiriyle rekabete girişecek ya da aralarında veya 'dinci olmayan' taraflarla işbirliğine yönelecektir. Bu İslamcı gruplar üstün gelme çabası içinde sınır ötesi İslamcı bağlantılarını devreye sokabilir, diğer Müslüman ülkelerden destek çekmeye çalışabilirler. Bu durumda Pakistan dışındaki unsurların rolü daha da güçlenecektir. Eğer olay Afganistan'dakine benzer bir iç savaşa dönülürse, görüşmeler yoluyla ödünleşme sağlamak çok zorlaşabilir.

9.2. Pakistan-Hindistan Arasındaki Anlaşmazlıklar ile İlgili Senaryolar

9.2.1. İyimser Senaryo

Bu senaryo da, devletin resmi kuruluşları tarafından planlanan faaliyetlerin ve hedeflerin planlandığı şekilde gerçekleşeceği ve de olumlu sonuçların alınabileceği düşüncesinden hareketle oluşturulan bir senaryodur. İyimser senaryolara ilişkin öngörüler aşağıda sunulmuştur. (Emanet,2003,s.132)

9.2.1.1. Kısa Vade(2006–2015)

11 Eylülden sonra dünyada terörizme karşı oluşan uluslararası koalisyondan uzakta olan bir ülke olmasına rağmen Hindistan, Pakistan'ı bu koalisyondan ayırmak için çok çaba sarf edecektir. Hindistan'ın uluslararası koalisyona, Pakistan'ın terörizme destek veren bir ülke olduğunu kabul ettirmek için yön vermeye çalışması, zamanla fırsatçılık politikasını sürdürmeye çalışması Pakistan'ı şaşırtmamalıdır, çünkü onların görünen tüm maksadı bu olduğu için Pakistan açısından önemli olan husus Hindistan'ın bu girişimlerine karşı, terörizmle daha uzun ve etkili bir şekilde mücadele etmek için, içerdeki anti terörist gücü diri tutmalıdır. Yine de Pakistan, muhtemel tehditlerden korunabilmek için statüyü değiştirerek doğru, dengeli bir politika benimseyecektir. Hindistan bu türlü bir politika benimsemeyeceği çok açıktır. Bu kadar çok baskı ve girişim, öncelikle, Pakistan'ın Keşmir politikasına ve Keşmir'le olan ilişkisine, mevcut terörizme karşı oluşuna yön vermeye başlayacaktır. Hindistan, mevcut kritik gelişmelerin arka planına, daha fazla olumsuzluklar, senaryolar ekleyerek, Güney Asya'nın durumunu ve güvenliğini tehlikeye sokabilecektir. Pakistan her türlü kışkırtıcı tavır karşısında terörizm karşıtı duruşunu koruyacak ve uluslararası koalisyondan yana tavrını koyacaktır.

9.2.1.2. Orta Vade(2015–2030)

Junagadh ve Hyderabad eyaletlerinde Hindu halkın çoğunlukta olduğu yerler nasıl Hindistan tarafından ilhak edilmişse, Keşmir'de de Müslümanlar çoğunluktadır. Bölgedeki Hindistan güçlerinin bölgeden çıkması, bağımsız komisyonlar huzurunda plebisit yapılması ve neticesine göre eyaletin tamamının o ülkeye verilmesi konusunu savunmaktadır. Daha önce alınan BM kararları ile Pakistan'ın görüşleri örtüşmektedir. Bölge Pakistan'ın su kaynaklarına, kaynak oluşturmakta, Hindistan'ın kontrolü halinde tarıma dayalı kırılgan ekonomik yapısı ağır darbeler alabilir. Ayrıca, bölge ilgili ülkelere hâkim yapıdadır ve stratejik yolların birleşme noktasıdır. Ayrıca nükleer güce sahip üç ülke arasında önemli bir tampon bölgedir. Elde bulundurulması her açıdan Pakistan'a pozisyon üstünlüğü sağlayacaktır. Böylelikle Pakistan orta vadede bölgesinde söz sahibi bir ülke olma şansını yakalamanın yanında, Hindistan'la her konuda eşit olarak masaya oturmak gücünü elinde bulundurabilecektir.

9.2.1.3. Uzun Vade(2030–2050)

Pakistan Ortadoğu'yu Güney Asya'ya bağlayan stratejik ve anahtar bir konuma sahiptir. Bölgede ve kıtada; Rusya bir süper güç olarak, Rusya ve Çin iki küresel güç olarak, Rusya, Çin ve Hindistan üç nükleer güç olarak, İran ve Hindistan ise muhtemel iki bölgesel güç olarak ortaya çıkarken, Japonya'da bir uzak doğu gücü olarak ortaya çıkmıştır. Sovyetler Birliği'nin parçalanmasından sonra meydana gelen dünya çapında terörizme karşı oluşan koalisyonda Pakistan, erken davranarak, ana müttefik olarak yer almış ve özellikle Afganistan'a coğrafi olarak yakın olmasından, ön cephesi olmasından ve stratejik konumundan dolayı Pakistan'ın bu konuda erken hareket etmesi daha uygun olmuştur. Günümüzde de dünya çapında terörizme karşı önemli bir müttefik olarak ön saflarda yer alan bir devlettir. Bu tutumunu sürdürmesi uzun vadede Pakistan'ın uluslararası toplumun ciddi bir üyesi kabul edilmesine yardımcı olacaktır. Özellikle Keşmir konusunda BM'ce alınmış ve Pakistan'ın lehine olan kararları Hindistan'ın zorbaca uygulamaması karşısında daha güçlü durabilecektir. Aynı zamanda Hindistan'ın Pakistan'a uygulamaya çalıştığı tecrit politikasını bertaraf

edebilecektir. Pakistan potansiyeli ve dürüst duruşuyla Keşmir'de istediği sonuca ulaşabilir. Yalnız bunun içi devletler hukukunun unutulmuş önemli bir ilkesinin hatırlanması gerekmektedir. "Hakkaniyet ve Nıfset".

9.2.2. Kötümser Senaryo

Bu senaryo da, olağan gelişmelerin dışında ve Pakistan açısından hemen her olaya biraz olumsuz bakılarak üretilmeye çalışılmıştır.

9.2.2.1. Kısa Vade(2006–2015)

Şüphenin ötesinde en ufak topluiğne ucu kadar küçük meselelerde bile Hindistan, Pakistan'ı linç etmek isteyemeye devam edebilir. Pakistan ve Hindistan ilişkilerinin ana noktası Keşmir sorunudur. Problemin çözümünde temel engel duygusallık ve güven problemidir ve bu engeller her geçen yıl daha da büyümeye devam edebilir. Hindistan'ın Pakistan'ı yok saymaya devam ederek ve onu dünyadan tecrit etmeye çalışarak bir sonuca varamayacağı kesindir. Her iki ülkenin çözüm yönünde azami derecede karar vermesi fakat bunu kendi iradeleriyle ayarlayıp ve tasarlayıp yapmaları gerekir. Pakistan sorunun çözümü yönünde her zaman söz konusu atılması gereken adımlar konusunda sadık kalmıştır. Sorunun çözümüyle ilgili çok mesafeler alınmasına, çok bedeller ödenmesine rağmen hala 59 yıl sonra bu sorun sahneden kaybolmamıştır. İlişkilerin düzelmesi, bölgede süren ekonomik durgunluğu sona erdirip ve ekonominin yeniden canlandırılması için de zorunludur. Bu gerçeğe rağmen kısa vadede Pakistan ve Hindistan arasındaki sorunların ve de özellikle Keşmir meselesinde ilerleme kaydedilmesi mümkün görülmemektedir. Hindistan tutum değiştirmeyecektir. Özellikle ABD ile Hindistan arasında sıcak esmeye başlayan rüzgârların Pakistan'a yansıması sert olacaktır. Kısa vadede Pakistan dengeleyeceği politikalar üretmek durumundadır.

9.2.2.2. Orta Vade(2015–2030)

Hindistan, İngiltere'nin ve Rusya'nın örtülü desteğiyle bölgeyi önce ele geçirerek durum üstünlüğü sağlamıştır. BMGK kararlarına rağmen ilgili ülkeler 1947'den beri hiçbir zorlayıcı yaptırıma gitmemiştir. Zaman

Hindistan'ın lehine işlemektedir. Uzun dönemde demografik yapı değişecektir. Plebisit yapılsa bile sonucu Hindistan lehine olacağı zamana kadar durum sürüncemede kalacaktır. Jammu-Keşmir'in büyük kısmı yaklaşık 3/5'i Hindistan'da kalmıştır.

Hindistan birinci öncelikle statükonun devamını savunmaktadır. Bu haliyle bölgenin büyük kısmını elde tutmaktadır. Çin'e karşı stratejik tampon bölgeyi oluşturmuştur. Pakistan'a giren suların kontrolü için şartlar oluştuğunda tesislerini kuracaktır. Keşmir'in yanında Hindistan zaten hiç düzelmeyen ilişkilere Kargil gibi girdiler yaparak ortamı daha da gererek Pakistan'ı uluslararası toplumdan soyutlama çabalarını devam ettirecektir.

Keşmir'de ise eğer şartlar değişirse öncelikle plebisite göre kendi elinde kalan bölgenin bölünmesine razı olabilir.

En kötü şartlarda bağımsız bir Jammu-Keşmir devletine razı olabilir. Hindistan'ın çizdiği yörüngede hareket edecek uydu bir Keşmir.

Her fırsatta bölgenin Hindistan'ın iç işi olduğunu vurgulayarak statükoyu koruyacak, uzun dönemde zaman kazanacaktır.

Her iki ülke içinde büyük avantajları olan bu bölge için mücadele açık ve/veya örtülü sürmeye devam edecektir. Potansiyelleri dikkate alındığında önemli olan bu iki ülke, kişi başına düşen milli gelirde dünya genelinde son sıralarda yer almaktadırlar ve büyük silahlanma ve ordu bulundurmanın masrafları iki ülkenin gelişme ve kalkınmasını yavaşlatması sonucu bu durum devam edecektir.

9.2.2.3. Uzun Vade(2030–2050)

Hindistan'ın değişen politikasını, 11 Eylül sonrası değişen jeostratejik durumları doğru anlamak, başta Pakistan ve dünya/bölge için çok önemlidir. Ama bu durum bütün Pakistanlılar için, toplumun sıradan bireyleri, üyeleri, devletin üst memurları (bürokratları), ülke politikasını belirleyenler için bu gelişmeler ve değişmeleri anlamak çok daha önemlidir. Pakistan'ın savunma planlayıcıları Hindistan'ın daha çok bölünmemiş olmasına dikkat etmelidirler. Hindistan uzun vadede çevre koşullarını dikkate alarak belirlediği politikalarla,

Pakistan'ı siyasal olarak tecrit edebilir ve ekonomisini zayıflatabilir, ayrıca ülke içindeki tarikatçı yapıyı, etnik kargaşaları kaşıyarak ülke istikrarının bozabilir. Hindistan, Güney Asya'da bölgesel bir güç ve yaptırım gücüne sahip bir ülke olarak Pakistan'ı da Bangladeş, Sri Lanka ve diğer bölge ülkeleri gibi kendisine tabi kılabilir. Bu durumun gerçekleşmesi için Hindistan aşağıdaki yöntemleri izleyebilir:

a. Hindistan, Pakistan'ın tüm nükleer silahlarını kendisine ve batılı ülkelere vermesini sağlamak için girişimlerde bulunabilir ve Pakistan'ın bütünüyle kendi karşısında teslim duruma geçmesini sağlayabilir.

b. Savaş alanında Pakistan Silahlı Kuvvetlerinin kararlılığını kırabilir.

c. Pakistan'da silahlı kuvvetlerde sayısal olarak kısıtlamaya gidecek kukla bir rejim için ülke içinde problemleri kaşıyabilir.

d. Çin'in Pakistan'la olan ilişkilerinde bölgedeki Çinlilerin etkinliğini sınırlandırarak zamanla bölgeden çıkarılmasını sağlayabilir.

Böyle bir durumda ilk olarak, belli başlı dış faktörlerin de katkısıyla Hindistan'ın bölgesel güç konumuna gelerek, Pakistan ile arasındaki güç dengesini bozabilir ve Pakistan'ı tecrit edebilir.

İkinci olarak, Afganistan'daki anti-Pakistan Kuzey Birliklerindeki gelişmeler ve takip edilen strateji ile Pakistan için güvenlik açısından zafiyet yaratabilir.

Üçüncü olarak, şimdi dünyada terörizm karşı sürdürülen savaşta Keşmir meselesini, Pakistan'ı baskı altına alma aracı olarak kullanmayı sürdürebilir.

Dördüncü olarak, nükleer savaş ihtimalini değerlendirirsek; "Geçmişte kim kime savaş açmıştır?" sorusuna mutlak ve tatmin edici bir şekilde ne Pakistan ne de Hindistan cevap verebilir. Ancak göz ardı edilmeyecek bir gerçek vardır ki, Pakistan Aralık 1971'de doğu bölümünü Hindistan'ın kanlı askeri girişimi yüzünden kaybetmiştir. İki ülke 1971'den beri küçük sınır çatışmaları hariç, bir daha geniş çaplı savaşı göze alamamışlardır. Fakat dördüncü savaşın çıkmaması iki ülke arasındaki ilişkilerin normale dönmesi

veya daimi barışın sağlanması anlamına gelmemektedir. Pakistan ve Hindistan, bağımsızlıklarına kavuşmalarından beri devam eden anlaşmazlık ve gerginlikler yüzünden bugün de yan yana durmak yerine yüz yüze gelmeye devam etmektedirler.

Aralık 2001 ve Şubat 2002 tarihleri arasında iki ülkeyi beşinci kez çarpışmadan kurtaran ve "yalancı barış sağlayıcı" olduğu nitelendirilen durum şüphesiz ki nükleer caydırıcılık olmuştur. Mayıs 1998'deki nükleer denemelerin ardından, artık "Nükleer Kedi" torbadan çıkmış ve iki ülkenin de gizemli tuttuğu nükleer programlar tamamen açığa kavuşmuştur.

Nükleer denemelerden sonra Güney Asya'da iki ülke adeta nükleer savaşın eşiğine gelmişlerdir. Nükleer silahların iki ülkeyi savaştan caydırdığı veya aksine provoke ettiği konusunda henüz kesin olarak bir yorum yapmak doğru olmayacaktır. Üstelik nükleer silahların geliştirilmesi, Pakistan ve Hindistan'ın "Second Strike Capability (Nükleer darbeye maruz kaldıktan sonra karşı saldırıda bulunabilme kabiliyeti)" elde etme doğrultusundaki çabalarını hızlandırmıştır. Fakat eski Sovyetler Birliğinin çökmesini örnek olarak alacak olursak, silahlanma yarışı Pakistan ve Hindistan'ı da şüphesiz ekonomik çöküntüye uğratabilir.

İki ülke arasındaki bu anlaşmazlıkların temel nedeni ise "Keşmir Sorunudur." Bu ana sorunu çözmeden kesin barışın sağlanmasının mümkün olmayacağı değerlendirilmektedir. Bu yüzden, Pakistan ve Hindistan başta olmak üzere, Dünya güçlerinin Keşmir Sorununu kökten çözmesi için ciddi girişimlerde bulunması gerekmektedir. Her iki devletin Keşmir üzerinde yaşayacağı bir sürtüşme, Pakistan'ın desteklediği gruplarla düşük yoğunluklu çatışmayı destekleme şeklinde devam edecek ve Hindistan'ın gücünü zamanla aşındıran bir harekât olacaktır.

1965 ve 1971 savaşlarında iki devlette birbirlerinin şehirlerini bombalamamıştır. Bu durum insani bir gerekçeye dayanıyordu. Eğer Pakistan'ın şehirleri bombalansaydı bombardımanı Hindistan'ın Müslüman nüfusu kabul etmezdi. Pakistan içinse, Hindistan'ın 280 milyon civarında olan Müslüman'ı imha etmek demek olacaktı.

BM kararlarına göre savunduğu tezde Pakistan daha haklı ve güç mukayesesinde Hindistan daha ağır basmaktadır. Dünya sorunlara menfaat ve güç dengeleri açısından bakmaktadır. Keşmir sorununun çözümü; haklı haksız taraflara göre değil, ülkelerin karşılıklı menfaatleri doğrultusunda geliştirdikleri ikili ilişkilere göre üçüncü ülkeler tarafından değerlendirilmektedir.

Son gerginliğin amacı da Pakistan'ı dördüncü bir savaşın içine çekerek askeri ve ekonomik yönden sarsmak mıdır? Aslında böyle bir savaş Hindistan'a da çok fazla yarar getirmez. Çünkü hangi tarafın galibiyetiyle biterse bitsin savaş ekonomiye büyük bir yüktür. Hindistan'ın ekonomisi de çok iyi durumda değildir.

Pakistan'ın bütün uzlaşmacı ve hatta tavizkar tutumuna rağmen Hindistan uzlaşmaz tutumunda ısrar etmektedir. Şimdi Hindistan'la Pakistan arasındaki gerginliğin sonunun nereye varacağı konusunda kesin bir tahminde bulunmak zordur. Ancak Hindistan savaşın kendi açısından da son derece olumsuz sonuçlarının olabileceğini tahmin ediyor. Bu yüzden savaşa çok da gönüllü olduğunu söylemek mümkün değildir.

Güney Asya’da Pakistan ve Hindistan arasında devam eden silahlanma yarışı ve bir nükleer çatışma şu şekilde değerlendirilmektedir;

a. Nükleer savaş hiç bir şekilde kazanılamaz. Nükleer çatışmadan sonra kazanan taraf olmayacaktır. Yenilen taraf ise, her iki ülkenin halkı olacaktır.

b. Güvenlik, nükleer silahlar veya askeri yolla elde edilemez.

c. Nükleer caydırıcılık mutlak bir şekilde daimi barışı garantileyemez.

d. Nükleer silahlar ve balistik füze üretme yarışı şüphesiz iki ülkenin kalkınmasını engellemekte ve ekonomik yönden zayıflamasına neden olmaktadır.

e. Hindistan ve Pakistan şu anki güç dengesi değişmediği sürece savaşa girmemeye özen gösterecektir.

f. Çok büyük çıkarlar ve çıkar çatışmaları olmadığı sürece diğer devletler olaylara etkili olacak kadar taraftar olmayacaktır. Rusya ve ABD Hindistan'ı, Çin Pakistan'ı örtülü olarak destekleyecek, ancak soruna doğrudan müdahaleyi düşünmeyeceklerdir.

g. Sonuç olarak, nükleer çatışmanın başlatılmasının her iki tarafın yıkımı olacağı düşüncesinin ışığı altında, bugünkü güç dengelerinin değişmeyeceği ve yakın gelecekte nükleer çatışmanın yaşanma ihtimalinin çok düşük olacağı değerlendirilmektedir.

9.3. Senaryoların Değerlendirilmesi

Açıklanan senaryolar başlıklarından da anlaşılacağı üzere iyimser ve kötümser olup, gelecekte karşılaşabileceğimiz senaryolar her birinden bir parça içerebilir, senaryolardan biri ya da diğeri veyahut ikisinin de karışımı olabilir. Hangi senaryonun yaşanacağı tamamen ülkenin yöneticilerinin politika yapıcı ve uygulayıcılarının elinde olacaktır. Ancak bu politika yapıcı ve uygulayıcıların doğru kararlar alıp tatbik mevkiine konulabilmesi için devletin ilgili kurumlarına, strateji üretim merkezlerine ve bilim adamlarına büyük görevler düşmektedir.

Sonuç olarak devam etmekte olan süreç baz alındığında 2030'lu yıllar için öngörülen senaryo şöyle özetlenebilir:

Pakistan, önemli bir coğrafyada önemli bir aktördür. Jeopolitik konumunun getirdiği risk ve avantajları gerçekçi olarak değerlendirmelidir.

Öncelikli olarak, kendi içine dönerek sosyal ve siyasi yapısını güçlendirmelidir. Ekonomisini sağlam temeller üzerine oturtmalı ve halkının gelir seviyesini yükseltmelidir.

Keşmir konusunda ki haklılığını her platformda dile getirmeli ve Hindistan konu hakkındaki dayatma ve oldubittilerine karşı dirençli durmalıdır.

Son olarak, haklı mücadelesinde hem haksız konuma düşeceği hem de çok zarar göreceği nükleer savaşı bir seçenek olarak düşünmemelidir.

10. TÜRKİYE VE PAKİSTAN İLİŞKİLERİ İLE İLGİLİ TEKLİFLER

Türkiye ve Pakistan'ın gelişme azmi, kültürel yakınlığı, tarihten gelen dostluğu ve coğrafi konumlarının stratejik olarak sahip olduğu önem gibi hususlar, her iki ülkenin ilişkilerinin gelecekte de olumlu olarak gelişeceği sinyallerini vermektedir.

Bu güne kadar arzulanan düzeyde olmayan gelişmelerin arzulanan seviyeye çıkartılabilmesi için aşağıda belirtilen alanlarda işbirliği yapılabileceği değerlendirilmektedir.

a. İki ülke halklarının ekonomik, sosyal ve teknolojik gelişmesi ile, onların karşılıklı güvenliği için kaynaklarını cömertçe ve karşılıklı çıkarlar paralelinde paylaşmalıdırlar.

b. İki ülkenin hükümetleri bireysel ve kolektif olarak etkin bir şekilde savunma imkanlarını geliştirebilecek daha esaslı bir savunma konsepti yaratmaya yönelmelidir.

c. Birleştirilmiş gayretler ve araştırma belli bir koordinasyona ihtiyaç gösterir, böylece iki ülke zaman kaybetmeden bütün sahalarda ileri teknolojiyi elde etmiş olabilecektir. Çağdaş olan bütün sahalardaki gelişmede teknolojik tesisleri güçlendirmek için plan hazırlamalıdırlar.

d. Halkları eğitim ve öğretimde, teknoloji ve bilgi birikiminin desteğinde işbirliği yapmalıdırlar.

e. Müşterek kendine güvenin (Collective Self Defence) elde edilmesi ve savunma sanayiinin olduğu sahalarda endüstriyel atılımlar yapmalıdırlar.

f. Savunma teknolojisini meydana getirebilecek en iyi koşulları elde edebilmek için gayretlerini artırmalıdırlar.

g. Askeri uzmanlardan oluşan bir komite kurulmalıdır. Gerçekleştirebilecekleri imkânlar ve geniş bir etüt hazırlayabilmeleri için savunma sanayii dalında tam kalifiye olmalıdırlar.

h. Teknik danışman ve eğitim vermek amacı ile, her iki ülke vekil tayin edeceği bir savunma personeli göndermelidir.

ı. İki ülke arasındaki ticaret hacmini arttırabilmek için bazı ilave faaliyetler yapılabilir. Bunlar;

(1) Türkiye diğer ülkelerden Pakistan'a getireceği farklı malları taşımada hassas davranması ve Pakistanlı ihracatçıların ürettikleri ürünleri Türk piyasasına tanıtması ve ihraç etmesi.

(2) Pakistanlı işadamları Türk pazarlarındaki uluslararası fuar ve sergilere de katılmalıdır.

(3) Uluslararası ticaret fuarları her yıl Pakistan'da da açılmalıdır.

(4) Pakistan ve Türk iş adamları arasındaki iletişim eksikliği, ticari temsilcilerin karşılıklı değişimi ile giderilmelidir.

(5) Türkiye ve Pakistan en modern çalışma alanlarında beraberce araştırma enstitüleri kurmalı ve sonuçlarını paylaşmalıdır, iki ülke ileri teknolojiyi desteklemek için yeterince insan gücüne, aydına, bilim adamı ve teknokrata sahiptir. Fakat hedefleri için çalışabilecekleri araştırma ve geliştirme enstitüleri kurulmadıkça, amaçlara ulaşılamayacaktır.

(6) Çok büyük iletişim boşluğu mevcuttur ki, fuar ve sergileri sık sık ziyaret ederek ve tek taraflı ülke gösterileri düzenleyerek bu boşluk giderilebilir.

(7) İki hükümet tarafından karşılıklı olarak endüstriyel personelin fabrika seviyesinde eğitimleri için anlaşmalar yapılmalıdır.

(8) Resmi ve gayri resmi irtibatın devamlılığı teşvik edilmelidir.

(9) Ortak Ticaret Odası ve endüstri kurulmalıdır,

(10) Ortak çıkarlar sağlayacak özel projelerin tesis edilmesi üzerinde önemle durulmalıdır.

(11) Dış ticaret ve borsa kontrol sistemleri ortak hedeflerin ışığında yeniden değerlendirilmelidir.

(12) Her iki ülkede daimi ticaret büroları kurulmalıdır,

(13) Ekonomik işbirliğini engelleyen bürokratik formaliteler ortadan kaldırılmalıdır.

(14) Türkiye'nin Batı ve ekonomik işbirliği içinde olduğu ülkelerin pazarları arasındaki köprü rolünden faydalanılmalıdır.

m. Turizmin geliştirilmesinde işbirliği tedbiri olarak vizeler kaldırılmalıdır. Bu kapsamda, iki ülke arasında pasaportun da kaldırılmasının mümkün olup olmadığı incelenmelidir.

n. Türkiye ve Pakistan'da müşterek idari ve yönetim kursları başlatılabilir.

o. İki ülkenin ortak kültür mirasının daha iyi anlaşılmasını sağlamak için en azından Ankara ve İslamabad'da bölgesel kültür merkezleri kurulabilir. Bu merkezler, ilave olarak; halka aşağıdaki imkânları sağlar.

(1) İki ülkenin kültürleri hakkında konferanslar verilmesi,

(2) İki ülke ile ilgili video programlar düzenlemesi,

(3) Kitap, magazin ve gazeteleri içeren kütüphane kurma,

p. İkili ilişkilerin gelişmesine yardımcı olması için ortak kültür ve turizm kurumu mümkün olan en kısa sürede kurulmalıdır.

r. İki ülke arasındaki sosyal, kültürel ve ekonomik bağlar karşılıklı temsilcilerin görevlendirilmesi, seminer organizasyonları ve bilgi akışı ile kuvvetlendirilmelidir.

İki ülkenin çok geniş kaynakları daha fazla gelişmelerinde önemli fırsatlar sağlayacaktır. Türkiye ve Pakistan hükümetleri arasındaki karşılıklı ziyaretler ve yakın işbirliği, iki ülke ilişkilerinin; Türkiye ye Pakistan

Devletlerinin büyük kurucuları Mustafa Kemal ATATÜRK ve Muhammed Ali CİNNAH'IN ideal ve arzularına uygun, örnek bir seviyede gelişmesinde önemli bir rol oynayabilecektir.

İki ülke, gayretlerini pazar bulma ve yeni sahaların tespiti için kullanırsa, iki taraflı ticaret gelişmeye devam edecektir. Türk ve Pakistan uluslarını aydınlık yarınların beklediğinden şüphe yoktur.

11. SONUÇ

1. Müslüman Ülkelerle Olan İlişkiler: Pakistan Müslüman dünyasının merkezi olarak Müslüman Ummah'nın birliği için önemli rol oynamalı ve İslamın ılımlı ve ilerleyen bir din olarak, Batıya göstermelidir. Pakistan kendini adayarak bütün Müslüman ülkelerle doğru, iki yönlü işbirliği içine girerek ihtiyaç duyulan gayretleri göstermelidir. Hem Pakistan işbirliği alanlarında ve onlara yardım edebildiği alanlarda ellerini uzatmalıdır. Bu dünyada sadece Pakistan'ın önemini artırmakla kalmayacak onun ekonomik koşullarını da geliştirecektir.

2. Merkezi Asya Bölgesinde İnisiyatifi: Pakistan Merkezi Asya ülkelerine doğru rotayı açarak, daha çok istekle politikasına devam edecektir. Pakistan'ın bu yöndeki eğilimlerinde dönüşler olmakla birlikte, eğer Birleşik Devletler firmaları veya parasıyla karışıklık çıkararak engel olmazsa, alınacak herhangi bir ekonomik üstünlük, başarıda daha çok fırsatlar sağlayacaktır. Diğer taraftan bu faktör İran, Rusya ve Çin'in düşmanlarının uyanışını da sınırlandıracaktır. Bu yüzden, Pakistan burada İki faktör arasında herhangi benzer bir üstünlük kullanmak için her şeyden önce bir denge politikasına ihtiyaç duymaktadır.

3. Birleşik Devletlerle Çin'in Mukayesesi: Bu konuda Pakistan'a ilişkin seçenekleri güncel durumla beraber ele alırsak; hayati ve canlı olan koşulları daha uzun düşünmek gerekir. Pakistan'ın bu kadar hızlı değişen politikaları benimsememesi gerekir. Büyük çıkarları doğrultusunda ana ilkeleri temel alarak bunları benimseyerek hareket etmelidir. Bu yüzden Pakistan, Birleşik Devletler, Rusya ve Çin arasında var olan öncelikli kazançlarını iyice hesap ederek ve uzun vadeli yararlarını gözeterek bu ikisi arasında hassas bir denge politikası gütmelidir.

4. Ekonomiyi Yeniden inşa Etmek: Pakistan ekonomik gelişimini hiçbir dost ülkenin ekonomik desteğine bağlı kalmadan, ihtiyaç duymadan gerçekleştirmelidir. Terörizme karşı savaşta Pakistan'ın rolü pozitif olmasına rağmen ekonomik getiri anlamında hiçbir katkısı olmamaktadır. Bu konudaki bazı firmaların tavrı geçici bir evre olarak adlandırılabilir. Bu

yüzden uzun dönemli olarak Pakistan'ın faydalarını, amaçlarını düşünerek; yabancı yatırımı, teknoloji transferini ve endüstrileşmeyi kapsayan ekonomik yapılanmaya gitmeli ve dünyanın gelişen pazarlarına daha çok girmelidir. Pakistan her şeyden önce Batı Ana Yolunun ve Gawadar Limanının ulaşım altyapı çalışmalarının arttırılmasına önceliği vermelidir.

5. Hindistan'la Olan ilişkiler: Senaryolar bölümünde değinildiği gibi; şüphenin ötesinde en ufak toplu iğne ucu kadar küçük meselelerde Pakistan'ı linç etmek isteyen Hindistan'ın, Pakistan'la olan ilişkilerinin ana noktası Keşmir sorunudur. Problemin çözümünde temel engel duygusallık ve güven problemidir ve bu engeller her geçen yıl daha da büyümektedir. Her iki ülkenin çözüm yönünde azami derecede karar vermesi fakat bunu kendi iradeleriyle ayarlayıp ve tasarlayıp yapmaları gerekir. Pakistan sorunun çözümü yönünde her zaman söz konusu atılması gereken adımlar konusunda sadık kalmıştır. Sorunun çözümüyle ilgili çok mesafeler alınmasına, çok bedeller ödenmesine rağmen hala bu sorun sahneden kaybolmadı. İlişkilerin düzelmesi, bölgede süren ekonomik durgunluğu sona erdirip ve ekonominin yeniden canlandırılması için de zorunludur.

6. Hindistan'ın Egemenlik Tasarıları: Hindistan'ın sınırlarla ilgili tutumları Pakistan'ın sınırları açısından gerçek bir tehdit olmakta, bu da Pakistan'ın sıkıntılı bir durumda kalmasına neden olmaktadır. Önemli olan bu kritik tutum ve hareketlerin ve Hindistan için sabit sorunlardan olan nükleer kapsamlı meseleler ve Keşmir politikaların arka plandaki nedenlerini anlamaktır. Öte yandan Pakistan, askeri tedbirini savunmaya yönelik kaygıları bitinceye kadar hazır tutmalı, gerektiğinde eşit şekilde ve sert olarak yanıt vermelidir.

7. Terörizme Karşı Koalisyon: Pakistan coğrafi konumunun ABD için olan önemini anlayıp Keşmir'in daha da ötesinde iradesini ortaya koymalıdır. Pakistan, Birleşik Devletler, Rusya ve Çin'le olan ilişkilerinde, imkân dâhilinde ekonomik ve savunma sektörlerinde paktlar oluşturmalıdır. Terörist unsurların ülkesinde barınmasına izin vermemeli ve bu konuda uluslar arası toplumla beraber hareket etmelidir.

8. Pakistan – Çin İşbirliği: Bir komşu dost ülke olarak Çin, bütün fırsatlarda Pakistan'a ekonomik ve endüstriyel ilerleme konusunda çeşitli biçimlerde yardım etmektedir. Pakistan alınacak yardımlar için bir plan yapmalı ve bu planları ciddi bir şekilde iki taraflı olarak uygulamalı, Çin'in bu konudaki isteklerini en üst seviyeye taşımasını sağlamalıdır. Pakistan, Çin'in ekonomideki aşamalı reformlarını örnek alarak ve onlara odaklanarak bu konudaki önemli adımları Çin'den öğrenmelidir.

9. Medya Kampanyası: Medya, günümüzde jeopolitik alanda en hızlı hareket eden güçlü iletişim araçlarından biri olarak ortaya çıkmıştır. Batılı güçler tarafından, geçmişte Hintliler tarafından etkili bir propaganda aracı olarak kullanıldı. Pakistan düşmanlara karşı bu güçlü silahı kesinlikle etkili düzenli bir şekilde geliştirip kullanamamıştır. Devlet yönetimi, medyayı büyük ölçüde yararsız gördüğünden ve uygun görmediğinden Pakistan'da medyayı ihmal etmiştir. Daha sonra Pakistan'ın yansımasına doğru şekilde sağlamak ve uluslararası kamuoyunda haklı olarak yer almak için önceliği, doğrudan katkıda bulunmasından ötürü medyadaki altyapıya ve bu alandaki diğer çalışmalara vermiştir. Pakistan her şeyden önce uç fikirleri olan Hinduları açığa vurup, onların Keşmir'deki kötülüklerini dünyada medyayı etkin ve güçlü bir şekilde kullanarak yayınlamaya başlamalıdır.

10. Pakistan'ın Uzun Vadeli Dış Politikasında Esneklik: Pakistan'ın dış politikası, hızlı hareket edip değişen küresel senaryolara karşı esnek cevap verememiştir. Bu durum dış politikayı düzensiz, korunmasız ve tutarsız kılmıştır. Pakistan düşüncesini daha çok dış politikaya verseydi ve ona odaklasaydı hem güvenlik hem de başarı açısından farklı, büyük kazançlar elde edebilirdi. Pakistan bölgedeki büyük güçlerle olan ilişkilerinde dünyayı temel alan katı hesaplar yapmak zorundadır. Ülkedeki bütün seçkin partiler, dış politika gerçeklerini formüle ederek, içerde güveni sağlayacak, Pakistan'ın dış politikada elini güçlendirecek politikaların izlenmesini için alınması gereken önlemleri tavsiye edebilirlerdi. Pakistan bu tür geniş kapsamlı bir dış politika konsepti kurduğu zaman, bu durum onu izlediği esnek olmayan politikalardan ve sapmalarından ayıracak ve aynı zamanda esnek yapacaktır.

11. Ölçülü Ve Dengeli Yaklaşım: Bu bölgedeki jeopolitik ve kritik senaryolar, Pakistan için içinde birçok ima taşımaktadır. Muhtemel bir düzensiz hareket, Pakistan'ı dünya toplumundan koparabilir. Öyle olduğu için, Pakistan duruma göre değişen bir dengeli dış politika benimseyerek sadece muhtemel tehditlerden kaçınabilir. Pakistan'ın yapması gereken, dikkatli bir yaklaşım içinde kalarak, Afgan ve Keşmir politikasındaki gerçeklere göre hareket etmektir.

Son Söz

Pakistan, Güney Asya bölgesinde Jeostratejik ve jeopolitik olarak önemli bir yer işgal etmektedir. Pakistan sadece komşuluğunda çok hızlı ortaya çıkan güçler arasında var olan bir ülke değil aynı zamanda petrol zengini ülkelere şimdi ve gelecekte bir giriş kapısıdır. ABD'nin bölgeye olan büyük ilgisi arttıkça, Pakistan'ın önemi daha fazla dikkat çekmeye başlamıştır. Pakistan'ın bulunduğu konumunun özellikleri, ona ayrı ve çok çeşitli avantajlar sağlamakla birlikte geleceği için önemli riskler taşımaktadır. 11 Eylül'ün kötü sonuçları, dünyanın ve özellikle Güney Asya'nın jeopolitik sahnesini karıştırdı. Pek çok iç ve dış sorunlar Pakistan'ı kuşattı. Bu hızlı değişen senaryo, dış politikada, baştan sona hangisinin gerçekten mümkün olduğu ve güvenlik meselelerindeki kırılganlık gibi bazı noktalar Pakistan için dışarıda yokuş yukarı bir rol ve görev doğurmaktadır.

Pakistan ulusal politikalarını belirlerken; Merkezi Asya devletleri, Afgan ve Keşmir politikaları gibi çok çeşitli yönlere doğru olan politikaları hesaba katmalı ona göre konsantre olmalı ve ona göre politikalar belirlemelidir.

Birleşik Devletlerle Çin arasındaki ilişkiler çok hayatidir ve Pakistan bunu iyi analiz etmeli, sonuçlarını bütünüyle doğru okumalı ve anlamalıdır. Bunun yanında Rusya ve İran'ı iyi gözlemlemelidir. Pakistan'a ve bölgedeki konumuna kısa vadeli bakmamak gerekir. Pakistan'ın önemi çok çeşitlidir, Pakistan ekonomik ilerlemesini sağlayıp geliştirerek ve ulusal yararını sağlam bir şekilde korumayı gözeterek daha uzun vadeli olarak düşünüp hareket etmelidir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

1. Abbasi Yusuf, Muslim Politics & Leadership In South Asia, Institude of Islamic Culture, Islamabad, 1981
2. Abdulaziz Maulvi, Studies in Islam, Yeni Delhi, c.XV
3. Afzal R., Speeches and Statements of the Quaid-i Azam Muhammed Ali Cinnah, Lahor, 1956
4. Ahmed Akbar S., Jinnah; Pakistan; and Islamic Identity: The Search for Saladin, NewYork: Routledge,1997
5. Ahmed Cemil-ud-Din, Der Speeches and Writings of Mr. Cinnah, Lahor, 1952
6. Ahmad Haca Şakil, Mas'al-i Kaşmir, Eyk Tarihi Caiza, Lahor, 1999
7. Ahmed Manzoor, Contemprory Pakistan: Politics, Economy and Society, Durham, Carolina Academic Press, 1980
8. Ahmed Mustaq, Goverment and Politics in Pakistan, Space Publisher, 1970
9. Ahsen Abdullah, Ümmet Ya Da Ulus, Kimliklerin Çatışması, İnkılab Yay., 1995
10. Akkurt Mehmet, Afganistan'ın Yapılanmasında Siyasi ve Ekonomik Stratejiler, IQ Yayıncılık, İstanbul, 2004
11. Alburini A.H., Makers of Modern Muslim India and Pakistan, Lahor, 1950
12. Amin Tahir, Mass Resistance in Kashmir:Origins, Evolution Options, Politika Araştırmaları Enstitüsü, İslamabad, 1995
13. Apter David, The Politics of Modernization, University of Chicago Press, Chicago, 1965
14. Arı Dr.Tayyar, Global Politika ve Güney Asya, Hindistan-Pakistan İlişkilerine Analitik Bir Yaklaşım, 1947-1994, İstanbul,1994
15. Armaoğlu Fahir, 20.Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1980, Ankara, 1983
16. Ashraf Mujeeb, Muslim Attitudes Towards British Rule and Culture in India, Delhi, 1982
17. Aziz Ahmed, Hindistan ve Pakistan 'da Modernizm ve İslam, Yöneliş Yay.,1989

18. Bakshi S.R., Ghandi & Hindu-Muslim Unity, Criterions Publications, Delhi,1987
19. Barthold V.V., Moğol İstilasına Kadar Türkistan (Çev. H.D.Yıldız), İstanbul, 1981
20. Bates Gill, Chinese Arms Exports to Iran, Middle East Review of International Affairs, cilt.2, No.2, Mayıs 1998
21. Baxter Craig, "Pakistan" Journal Of International Affairs, Winter 1985 Vol 38, No.2
22. Bayur Hikmet, Hindistan Tarihi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1946, c.II
23. Bayur Hikmet, Hindistan Tarihi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1946, c.III
24. Bhatia B.M., Pakistan's Economic Development 1948-1978: The Failure of Strategy,New Delhi, Vikas Publishing House, 1979
25. Blom Amelie, The Multi-Vocal State: The Policy of Pakistan on Kashmir, in Pakistan: Nationalism without a Nation?, ed. Christophe Jaffrelot, Zed Books, New York, 2002
26. Brzezinski Zbigniew, Kontrolden Çıkmış Dünya, Çev. Haluk Menemencioğlu, T.İş Bankası Yayınları, Ankara, 1994
27. Calabrase John, China and the Persian Gulf Energy and Security, Middle East Journal, Vol.52, sayı.23, 1998
28. Caşın Mesut Hakkı, Çağdaş Dünyada Uluslar arası Güvenlik Stratejileri ve Silahsızlanma, İstanbul, 1993
29. Chase Robert, Hill Emily, Kennedy Paul, Eksen Ülkeler, Sabah Kitapları, İstanbul, 2000
30. Clausewitz Carl von, Savaş Üzerine, İstanbul, 1975
31. Colin S. Gray, Modern Strategy, Oxford University, 1999
32. Çoudhiri Muhammed Ali, Zuhur-i Pakistan
33. Cömert Servet, Jeopolitik, Jeostrateji Ve Strateji, Harp Akademileri Yayınları, İstanbul, 2000
34. Davutoğlu Ahmed, Medeniyetlerin Ben-İdraki, Divan İlmi Araştırmalar, 1997
35. Davutoğlu Ahmet, Stratejik Derinlik, Türkiye'nin Uluslararası Konumu, İstanbul, 2001

36. Dedeoğlu, Beril, Uluslararası Güvenlik ve Strateji, İstanbul, 2003
37. Duralı Teoman, Yeniçağ Avrupa Medeniyetinden Çağdaş İngiliz Yahudi Medeniyetine, İstanbul, İz Yayıncılık, 1996
38. Dümen Erdoğan, Jeopolitik/JeoStrateji, cilt 3. S:II-1,2 Harp Akademileri Yayını, 1973
39. Emanet Hakan, Deniz Hâkimiyetinden Dünya Hâkimiyetine Giden Yolda Türk Boğazları, IQ Yayıncılık, İstanbul, 2003
40. Embree Ainslie T., Sources of Indian Tradition, Colombia U.sity Press, Newyork,1988
41. Emerson Rupert, From Empire to Naıion: The Rise of Self-Assertion of Asian and African Peoples, Cambridge University Press, Cambridge, 1960
42. Encyclopedia of India, Delhi, 1988, c.II
43. Erdoğan Dr. Mehmet, Şah Veliyullah Dihlevi Hayatı ve Eserleri, Hüccetullahi'l Baliğa Mukaddimesi, İz Yayıncılık, İstanbul, 1994
44. Faruki Ziya H., The Deobemi School & The Demand For Pakistan, Progressive Books, Lahor, 1962
45. George Hugh, India: A Short Cultural History, The Cresset Press Ltd., Londra, 1954
46. Gilbert Martin, Servant of India, Londra,1966
47. Gupta Sisir, Kashmir: A Study in India-Pakistan Relations, New York, Asia Publishing House, 1966
48. Güngörmüş Kona Gamze, Uluslararası Çatışma Alanları ve Türkiye'nin Güvenliği, IQ Yayıncılık, İstanbul, 2005
49. Han Muhammed Eyüp, Efendi Değil, Dost, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1969
50. Hardgrave Robert L., India in 1983: New Challenges, Lost Opportunities, Asian Survey, February 1984
51. Hardy Peter, The Muslims of British India, Cambridge University Press, Cambridge, 1972
52. Hasan K. Sarvar, Documents of the Foreign Relation of Pakistan: the Kashmir Question, Karaçi,1966
53. Hayes Louis D, Politics in Pakistan: The Struggle for Legitimacy, Westview Press, 1984

54. Hodgson M., İslamın Serüveni, İz Yayıncılık, İstanbul, 1995, c.II
55. Hunter W. W., The Indian Musalmans, Comrade Yayınevi, Calcutta, 1945
56. Hussain Altaf, Shabbir Shah: A Living Legend in Kashmir History, Noble Yayımevi, Srinagar,1998
57. Ikram S.M., History of Muslim Civilisation in India & Pakistan, Institute of Islamic Culture, Lahor, 1989
58. İkbal Muhammed, The Reconstruction of Religious Thought in Islam, Oxford University Press, Londra, 1934
59. İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, c.VI
60. İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, c.VIII
61. İslam Ansiklopedisi, Diyanet Vakfı Yayınevi, c.XIX
62. Jan Ameen, Alatas Sharifah Munirah, Pakistan on a Precipe, Asian Survey, Vol. 32, No.5, September/October 1999
63. Kekevi Serkan, Batının Çöküşü ve Türk Dış Politikası, IQ Yayıncılık, İstanbul, 2004
64. Kennedy Paul, Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri, T. İş Bankası Yayınları, 1998
65. Khan Feroz Hassan, Rough Neighbours: Afghanistan and Pakistan, Strategic Insights, Vol.II, No. 1, 2003
66. Klare Michael T., The New Challenges to Global Security, Current History Vol.92, 1993
67. Koç Süleyman, Dünden Bugüne Kıbrıs Sorunu ve Stratejik Yaklaşımlar, IQ Yayıncılık, İstanbul, 2005
68. Kolin Hans, A History of Nationalism in the East, New York, 1969
69. Kona Gamze Güngörmüş, Türkiye-Orta Asya İşbirliği Stratejileri ve Gelecek Senaryoları, IQ Yayıncılık, İstanbul, 2002
70. Kukreja Vienna, Civil-Military Relations in South Asia, Sage Publications, California, 1991
71. Kureyşi I.H., Strugle for Pakistan, Karaçi, 1969
72. Kureyşi İ.H., The Administration of the Sultanate of Delhi, Karaçi, 1958
73. Kureyşi İ.H., The Muslim Comunity of the Indo-Pakistan Sub-Continenet, Lahore, 1961
74. Lamb Alastair, Birth of a Tragedy: Kashmir–1947, Oxford,1994

75. Mackenzie Richard, The Price of Neglecting Afghanistan: the Succession, New Republic, 14–21 Eylül, 1998
76. Malik İftikhar H., The Pakistan-US Security Relationship: Testing Bilateralism, Asian Survey, Vol.30, No.3, March 1990
77. Malik J. Mohan, India's Response to the Gulf Crisis, Implications for Indian Foreign Policy, Asian Survey, Vol.31, No.9, September 1991
78. Malik J. Mohan, Dragon on Terrorism: Assessing China's Tactical Gains and Strategic Losses after 11 September, Contemporary Southeast Asia, cilt. 24, no.2, Ağustos 2002
79. Muhammed Shan, The Indian Muslims A Documentary Record:38. Mektup, Meenakshi Prakashan, New Delhi, 1980
80. Münewer Muhammed, Dimensions of Pakistan Movement, Institute of Islamic Culture, Lahor, 1991
81. Nanay Julia, The US in the Caspain: the Development of Political and Commercial Interests, Middle East Policy, Vol.6, No.2, 1998
82. Nehru J.,The Discovery of India, Meridian Books Ltd., Londra, 1951
83. Oetinger Bolko von,, Ghyczy Tiha von, Bassford Christopher, Clausewitz ve Strateji, İstanbul, 2002
84. Okman Cengiz, Strateji Teorisine Giriş, Deniz Harp Okulu Yayınları, İstanbul, 1995
85. Öğütçü Mehmet, Geleceğimiz Asya'da mı?, İmge Yayınevi, İstanbul,1999
86. Özcan Azmi, İslam Ansiklopedisi, Hindistan Hilafet Hareketi maddesi, İSAM Yayınları, Ankara, c.XVIII, 1997
87. Öztorun Necdet, Askeri Strateji
88. Pakistan Ekonomisi, İslamabad Türk Büyükelçiliği Yayını, 2004
89. Pal J.J., Cinnah and the Creation of Pakistan, Sidhuram Publications, Delhi, 1983
90. Pamir A.Necdet, Bakü-Ceyhan Boru Hattı: Orta Asya ve Kafkasya'da Bitmeyen Oyun, ASAM Yayınları, 1999
91. Pearson M.N., The New Cambridge History of India: The Portegese Conquest of India, Cambridge University Press, Cambridge, 1987
92. Philips C.H., The Evolution of India and Pakistan, Oxford University Press, Londra, 1969

93. Piscatori James, Islam in a World of Nation States. Cambridge University Pres. 1986
94. Pont D., The Commercial Policy of the Moghols, İdare-i Edebiyatı Delli, Delhi, 1970
95. Rahman Matiur, From Consullalion To Confronıaıion. Luzac & Company Ltd., Londra, 1983
96. Reilly James, ABD'nin terörle mücadelesi ve Doğu Asya'daki gelişmeler, SAREM tercüme
97. Reincourt Amaury de, India and Pakistan in the Shadov of Afganistan, Foreign Affairs Winter, 1982-83
98. Rizvi Gowher, Pakistan: The Domestic Dimentions of Security, South Asian Insecurity and the Great Power, St. Martin's Press., NewYork, 1986
99. Rizvi Hasan Askari, the Military and Politics in Pakistan, Lahore, Progressive Publisher, 1976
100. Schaffer Teresita C., U.S. Influence on Pakistan: Can Partners Have Divergent Priorities?, Washington Quarterly, Vol 26:1, Winter 2002-03
101. Sehmi Anwer-ul Haq, Nationalism Islam and Pakistan, Islamic Publications Limited, Lahor
102. Seyyid Khalid B., Pakistan The Formative Phase, Oxford University Press, Karaçi, 1992
103. Sherwani Latif Ahmed, The Pakistan Resolution, Karaçi, 1986
104. Smith Wilfred C., Modern Islam In India, Usha Publications, Delhi, 1979
105. Somiri Bharatiya Itihasa, The Vedic Age: Political and Legal Institutions, George Allien Ltd., Londra, 1951, c.I
106. Şakir Moin, Muslims & Indian National Congress, Lahor, 1987
107. Şerif M.M, İslam Düşüncesi Tarihi, İnsan Yayınları, İstanbul, 1990, c.I
108. Toker Halil, Keşmir Dosyası, Tatav Yayınları, İstanbul, 2003
109. Toynbee Arnold, A Study of History, Oxford University Press, 1946
110. Türkiye ve Pakistan İlişkilerinin Dünü-Bugünü-Yarını, HAK Yayınları, Mayıs, 1995

111. Varshney Ashutosh, India, Pakistan, and Kashmir, Asian Survey, Vol.32, No. 11, 1991
112. Vinogradov Vladimir, Audience at Dawn:Qom Residence of Ayatollah Khomenini, 27 December 1979, International Affairs, Nisan, 1991
113. Wilcox Wayne, Ross Leo E., Bcyded Gavin, Asia and the International System, Cambridge; Wintrop, 1972
114. Wirsing Robert G., India, Pakistan, and the Kashmir Dispute, Palgrave Macmillan,1997
115. Wood Glynn L, Vaagenes Daniel, India's Defence Policy; A New Phase, Asian Survey, July 1984
116. Wolpert Stenley, Roots of Confrontation in South Asia, NewYork, 1982
117. Yıldız Yavuz Gökalp, Yeni Güvenlik Anlayışı ve Arayışları Türkiye'nin Ulusal Güvenlik Stratejisi, Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği, Avrupa Birliği ve NATO İlişkilerinin Geleceği Türkiye'ye Etkileri, Bildiriler Kitabı, Harp Akademileri Basım Evi, İstanbul, 2001
118. Yıldız Yavuz Gökalp, Oyun İçinde Oyun Büyük Ortadoğu, IQ Yayıncılık, İstanbul, 2004
119. Ziring Lawrence, Pakistan: At the Crosscurrent of History, One World, Oxford, 2003

Tezler ve Dergiler

1. Akar Bahri, Pakistan ve Hindistan Arasındaki Sorunlar, Her İki Tarafın Milli Güç Mukayesesi Göz önüne Alındığında Sorunların Nükleer Boyutlu Bir Çatışmaya Dönüşme İhtimali Mevcut mudur?, Tez, K.H.Akademisi, İstanbul, 2002
2. Anar Yaşar, 11 Eylül 2001 Sonrasında AFGANİSTAN'a Düzenlenen Harekât Neticesinde Bölgede Gelişen Ve Gelişmekte Olan Güç Dengeleri İle ŞANGAY Beşlisi'nin Oluşumu Ve Amaçları İncelenerek, TÜRKİYE'nin Bu Oluşumdaki Yerinin Ne Olacağını Tespit Ediniz. Asya Petrolü Ve Doğalgazının AFGANİSTAN-PAKİSTAN Üzerinden HİNT Okyanusu'na Ulaştırılmasının, Bölgedeki Ve Dünyadaki Askeri, Politik, Stratejik Etkilerinin Neler Olabileceğini Değerlendiriniz., Tez, DHA, İstanbul, 2004
3. Arı C.Tayyar, Uluslararası Sistem Teorisi Açısından 1947-1972 Hindistan-Pakistan Çatışmasına Bir Yaklaşım, Tez, Uludağ Ü., Bursa, 1986
4. Çalışkan Selami, Pakistan Devletinin Oluşum Süreci, Tez, M.Ü., İstanbul, 2000
5. Hassan Rahmat B. Hj., Civil-Military Relations: A Comperative Study Between Pakistan and Malaysia, Naval PG School, Thesis, California, 2000
6. Murnock Tanya M., Stability In Pakistan: Realizing The Vision of Enlightened Moderation, Thesis, Naval PG School, California, 2006
7. Nasir Bilal Abdul, Nükleer Silahlanmadan Sonra Güney Asya'nın Jeopolitik Durumunu Değerlendiriniz, D.H.Akademisi, Tez, İstanbul, 2004
8. Safdar, Naveed, Internal Security Treats to Pakistan, Naval PG School, Thesis, California, 2004
9. Taylor Matthew P., Pakistan's Kashmir Policy And Strategy Since 1947, Thesis, Naval PG School, California, 2004
10. Arab Oil and Gas, OECD 1977 Review, vol. 111, no.75, Nov.1974
11. Güney Asya'da Nükleer Isınma, Temmuz 2002, Ribat Dergisi
12. Hindistan-Pakistan Gerginliği, Kasım 2001, Cuma Dergisi

13. İlhan Suat, “Jeopolitik Çalışmalar” Jeopolitik Bilimsel Araştırmalar Dergisi, Sayı:1, İstanbul, 2002
14. Korchagına Valeria ve Sradzhyan Simon, Hu Visits Putin on First Trip Abroad ,The Moscow Times, 27 Mayıs 2003
15. Khurshid Prof. Ahmad, Pak-United States Relations: Friendship and Interests, Dawn, May 9, 2000
16. Pakistan - Hindistan Gerginliğinin Boyutları, Aralık 2001, Cuma Dergisi
17. Trock Adam, The Politics of the Pipeline: The Iran and Afghanistan Conflict, Third World Quarterly, No.20, Sayı.4
18. Ülman Prof.Dr. Haluk, Boru Hattı Savaşları, Dünya, 18. 08. 1998

ÖZGEÇMİŞ

1976 yılında İzmir'de doğan Ekrem HIDIR, ilk ve orta öğrenimini İzmir'de tamamlamıştır. 1990 yılında Maltepe Askeri Lisesi'ne giriş sınavını kazanmış ve 1994 yılında Maltepe Askeri Lisesi'nden mezun olmuştur. Kara Harp Okulu'ndan 1998 yılında Kara Havacı Subay olarak mezun olan Ekrem HIDIR, Ankara ve İstanbul'da görev yapmış, halen İstanbul'da görevini sürdürmektedir.

Uluslararası İlişkiler, Ülkeler Tarihi, Siyasi Tarih gibi konulara Lise yıllarından itibaren başlayan ilgisi neticesinde, G.Y.T.E. Sosyal Bilimler Enstitüsü Strateji Bilimi Bölümünde Milli Güvenlik Stratejileri üzerine Yüksek Lisans Programını tamamlamıştır. İngilizce bilmektedir